

Katedra: filosofie
Studijní program: Učitelství pro 2. stupeň ZŠ
Studijní obor Občanská výchova – Český jazyk
(kombinace)

**DOKUMENTÁRNÍ FILM JAKO DIDAKTICKÝ NÁSTROJ VÝCHOVY K
OBČANSTVÍ
DOCUMENT AS EDUCATIONAL TOOL IN CIVICS**

Diplomová práce: 10–FP–KFL–193

Autor:

Klára Čiháková

Podpis:

Adresa:

Zahradní 270

281 23, Starý Kolín

Vedoucí práce: PhDr. Lud'ka Hrabáková, Ph.D.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
120	20	2	11	27	5

V Liberci dne: 9.12. 2010

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce.

V Liberci 9.12. 2010

Podpis

Poděkování:

Velmi děkuji paní PhDr. Luděce Hrabákové, PhD. za odborné vedení práce a cenné připomínky. Také děkuji ZŠ 5. května v Liberci za umožnění realizace praktické části diplomové práce.

Za podporu, nejen v době psaní diplomové práce, patří poděkování mým rodičům.

Anotace

Diplomová práce se zabývá dokumentárním filmem jako atraktivní audiovizuální didaktickou pomůckou pro žáky 2. stupně ZŠ ve výuce výchovy k občanství. Poukazuje na efektivitu použití dokumentárního filmu a možnosti využití této pomůcky ve výuce výchovy k občanství.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části shrnuje zásady práce s dokumentárním filmem - jak film zařadit do výuky, aby jeho využití bylo efektivní, informuje, kde čerpat dokumentární filmy, s bližším zaměřením na projekt Jeden svět, pořádaný organizací Člověk v tísni, o.p.s.

V praktické části práce analyzuje zkušenosti učitelů z praxe s dokumentárním filmem jako didaktickou pomůckou a zkoumá, jak dokumentární film napomáhá žákům 2. stupně ZŠ výchovy k občanství k upevnění jejich znalostí a postojů.

Die Annotation

Die Diplomarbeit beschreibt den Dokumentarfilm als ein fesselndes audiovisuelles didaktisches Hilfsmittel für Schüler der Sekundarstufe der Grundschule im Unterricht der Bürgerschafterziehung. Sie weist auf die Benutzungseffektivität des Dokumentarfilms hin und zeigt die Möglichkeiten der Ausnutzung dieses Hilfsmittels im Unterricht der Bürgerschafterziehung.

Die Arbeit ist auf den praktischen und theoretischen Teil geteilt. Der theoretische Teil fasst die Prinzipien der Arbeit mit dem Dokumentarfilm zusammen, dann wie man den Film in den Unterricht einreihen kann, damit seine Benutzung effektiv wird. Dieser Teil informiert darüber, wo man Dokumentarfilme, mit der näheren Orientation auf das Projekt „Jeden svět“, das von der Organisation „Člověk v tísni, o.p.s.“ veranstaltet ist, besorgen kann.

Der praktische Teil der Diplomarbeit analysiert die praktischen Erfahrungen der Lehrer mit dem Dokumentarfilm, der als das didaktische Hilfsmittel benutzt wird. Dieser Teil untersucht, wie der Dokumentarfilm der Schüler der Sekundarstufe der Grundschule im Unterricht der Bürgerschafterziehung zur Befestigung ihrer Kenntnisse und Stellungen hilft.

Annotation

This thesis studies a documentary film as a useful audio-visual didactic device for the second grade of a basic school in lessons of civics. The work highlights an effectiveness and a potential of this didactic device in civics classes.

The thesis is divided into a theoretical and practical part. The theoretical part covers fundamentals of working with a documentary film and it suggests how to place this device into an educational process, so the teaching is effective. The theoretical part also mentions the possible sources of documentary films and there is a closer examination of „Jeden svět“ project, which is organized by „Člověk v tísni, o.p.s.“ organization.

The practical part analyses teachers' experiences with a documentary film as a didactic device and it explores how this device helps students to consolidate their knowledge and attitudes towards the world.

Obsah

Úvod.....	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	11
1. Média	11
1.2 Funkce médií.....	11
1.3 Publikum – od pasivního k aktivnímu.....	13
1.4 Mediální výchova.....	15
2. Dokumentární film jako didaktický nástroj v hodinách výchovy k občanství.....	17
2.1. Vymezení pojmů - didaktické prostředky, didaktické pomůcky a didaktická technika.....	17
2.1.1 Audiovizuální didaktické prostředky ve výuce	19
2.1.2 Rozdělení audiovizuálních didaktických prostředků	22
2.2 Dokumentární film	25
2.2.1 Dokumentární film a propaganda.....	27
2.2.2 Vývoj dokumentárního filmu ve světě	28
2.2.3 Vývoj dokumentárního filmu u nás.....	31
2.3 Dokumentární film jako didaktický nástroj	33
2.3.1 Výběr vhodného filmu	33
2.3.2 Zásady práce s dokumentárním filmem	35
2.3.3 Didaktické metody a organizační formy v hodinách s dokumentárním filmem	40
2.4 Dokumentární film a výchova k občanství	43
3. Organizace zabývající se dokumentárním filmem.....	45
3.1. Jeden svět	47
3.1.1 Jeden svět na školách	48
3.1.2 Nabídka filmů.....	50
II. PRAKTICKÁ ČÁST	52
4. I. výzkum - mezi učiteli výchovy k občanství na 2. stupni ZŠ	52
4.1. Úvod do výzkumu	52
4.1.1 Cíle výzkumu	52
4.1.2 Stanovení hypotéz	53
4.1.3 Metodika výzkumu.....	53
4.2 Analýza výsledků	55
4.3 Závěr výzkumu.....	68
5. II. výzkum – aplikace dokumentárního filmu jako didaktického nástroje do hodin výchovy k občanství na 2. stupni ZŠ	69
5.1 Úvod do výzkumu	69

5.1.1 Cíle výzkumu	69
5.1.2 Stanovení hypotéz	69
5.1.3. Metodika výzkumu.....	70
5.2. Komparace a analýza vyučovacích hodin v 6. třídách	73
5.2.1. Dotazníky vyplňované žáky 6. tříd	73
5.2.2. Analýza a komparace dotazníků v 6. třídách	74
5.3. Komparace a analýza vyučovacích hodin v 7. třídách	76
5.3.1. Dotazníky vyplněné žáky 7. tříd	76
5.3.2. Analýza a komparace dotazníků v 6. třídách	77
5.4. Komparace a analýza vyučovacích hodin v 8. třídách	79
5.4.1. Dotazníky vyplňované žáky 8. tříd	79
5.4.2. Analýza a komparace dotazníků v 8. třídách	80
5.5. Komparace a analýza vyučovacích hodin v 9. třídách	82
5.5.1. Dotazníky vyplňované žáky 9. třídy	82
5.5.2. Analýza a komparace dotazníků v 9. třídách	83
5.6. Pozorování	84
5.7. Komplexní shrnutí výzkumu.....	86
Závěr	89
Použité zdroje.....	92
Přílohy	95

Úvod

V mé diplomové práci se budu zabývat problematikou užití dokumentárního filmu jako didaktické pomůcky ve výuce, konkrétně ve výuce hodin výchovy k občanství.

Téma jsem si mimo jiné zvolila v návaznosti na reformu vzdělávání a vzniku Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, jehož součástí je průřezové téma Mediální výchova. Jedním z cílů Mediální výchovy je vytvořit ze žáků aktivní publikum vybavené mediální gramotností, které je schopné kriticky získávat informace z médií a konstruktivně s informacemi posléze pracovat tak, aby bylo sdělení pro žáky pozitivním přínosem. Jednou z účinných strategií naplňujících tyto cíle je i práce s filmovým médiem, tedy i s dokumentárním filmem. Volba tématu je také reakcí na dnešní informační společnost, její neustálý rozvoj, kde většinu informací získáváme právě skrze média. Práce poukazuje na nutnost pracovat ve výuce s audiovizuálními mediálními pomůckami, jež mimo jiné působí na více smyslů než jiné didaktické pomůcky.

Věnovat pozornost dokumentárnímu filmu jsem se rozhodla hlavně také proto, že se o dokumentární tvorbu zajímám a z vlastních zkušeností a zážitků vím, že dokumentární film může člověka obohatit, přinést mu nové informace, ukázat různé pohledy na problematiku, přiblížit skutečnosti či svět, kam se člověk za běžných podmínek nedostane. Proto si myslím, že zavedení dokumentárního filmu do výuky a nalezení pevného místa pro jeho využití ve výuce by mělo přinést školám a žákům jen pozitiva a výhody.

Sama jsem také pravidelným návštěvníkem festivalu dokumentárních filmů Jeden svět, který považuji za velmi přínosný a zajímavě pojatý. Jedním z ústředních témat diplomové práce je právě také projekt Jeden svět na školách, pořádaný organizací Člověk v tísni, o.p.s.

Hlavními cíli této práce je poukázat na vhodnost a efektivitu dokumentárního filmu jako didaktického nástroje a shrnout možnosti a zásady práce s touto didaktickou pomůckou, zvláště s ohledem na její názornost a přiblížení skutečnosti žákům.

Diplomová práce bude strukturována na dvě části – teoretický úvod do problematiky a praktickou část.

V teoretickém úvodu se nejprve zaměříme obecně na média jako na zprostředkovatele sdělení (funkce médií, publikum), dále na audiovizuální didaktické

prostředky (mezi něž také patří právě dokumentární film) a také na samotný dokumentární film.

V kapitolách týkajících se dokumentárního filmu budeme postupovat od obecného seznámení s dokumentárním filmem, jeho historií až po jeho možnosti využití ve výuce (např. jak zvolit vhodný film, doplňkové didaktické metody, organizační formy). Hlavní metodou a východiskem teoretické části je analýza odborné literatury.

Cílem teoretické části je shrnout zásady práce s dokumentárním filmem jako didaktickým nástrojem a poukázat na jeho pozitivní přínos výuce.

V praktické části práce bude zkoumána efektivita využití dokumentárního filmu a jeho přínos výuce výchovy k občanství, jak z pohledu učitelů, tak z pohledu žáků. Také ověříme teoretické závěry z první části práce a jejich aplikaci do praxe.

V prvním výzkumu budeme dokumentární film analyzovat jako didaktickou pomůcku z pohledu pedagogů z praxe. Cílovou skupinou prvního výzkumu budou učitelé 2. stupně ZŠ a hlavní metodou budou dotazníky (konkrétně elektronická forma dotazníků) a jejich analýza. Cílem výzkumu bude prošetřit, jak je tato didaktická pomůcka mezi učiteli rozšířena, kolik a jaký typ učitelů ji ve svých hodinách již užívá, případně proč tuto pomůcku učitelé nevyužívají. Dále také jaký je pohled učitelů na využití dokumentárního filmu ve výuce a jejich případné zkušenosti s touto didaktickou pomůckou.

Druhá část diplomové práce bude zaměřena na konkrétní aplikaci dokumentárního filmu do výuky výchovy k občanství. Cílovou skupinou tohoto výzkumu budou žáci hodin výchovy k občanství 2. stupně ZŠ. Metodami toho výzkumu budou dotazníky, pozorování, komparace dvou vyučovacích hodin a následná analýza výsledků. Komparace hodin bude probíhat v paralelních třídách na 2. stupni ZŠ. Jedna hodina bude odučena s dokumentárním filmem jakožto didaktickou pomůckou, druhá hodina bude odučena bez použití dokumentárního filmu. Hodiny budou mít vždy společné téma a stejný cíl. Nástrojem komparace budou dotazníky, které budou mít formu názorové škály. Dotazníky budou rozděleny žákům před hodinou a po hodině a budou srovnávat vstupní znalosti žáků před hodinou a výstupní znalosti po hodině. Cílem výzkumu bude, jak pomáhá dokumentární film k upevnění vědomostí a postojů žáků a jaký je pohled žáků na využití dokumentárního filmu ve výuce.

Diplomová práce by měla přiblížit zásady a možnosti, jak pracovat s dokumentárním filmem jako didaktickým nástrojem v hodinách výchovy k občanství.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Média

Média jsou jedním z nejskloňovanějších pojmů současnosti. Současní žáci základních škol s médii vyrůstají a berou je jako samozřejmou součást každodenního života. Setkávají se s nimi jak mimo školu, tak také stále více ve školách. Po reformě školství v roce 2007 je do Rámcového vzdělávacího programu zařazeno průřezové téma Mediální výchova, které je reakcí na současnou dobu, vývoj, stav diferenciovaně globalizovaného světa a na nutnost být vybaven mediální gramotností v dnešní informační společnosti, kde většinu informací získáváme právě skrze média. Média jsou již neodmyslitelnou součástí života v dnešní společnosti, proto se jich také používá čím dál více jako didaktických pomůcek ve sféře vzdělávání.

Pod samotným pojmem média se skrývá mnoho definic a vysvětlení, téměř každý autor, odborník zabývající se médii, používá jinou definici. Etymologicky pochází slovo **médium** z latiny, znamená *prostředek prostředníka, zprostředkujícího činitele, tedy to, co něco zprostředkovává, zajišťuje*.¹ Tím něčím je obvykle míněno nějaké sdělení, jedná se tedy o *médium komunikační*.² Další definice médií dle Jana Jiráka zní: „*Média jsou společenské instituce, které se ve velkém podílejí na zajišťování komunikace ve veřejné sféře, a tím přispívají k rozvoji, ustavování a proměnám kultury, tedy sdílených významů, hodnot a výkladů světa.*“³

1.2 Funkce médií

Jaké funkce média plní a jaké funkce by měla média plnit, je kontroverzní a často diskutované téma.⁴

Jednou z hlavních funkcí médií je **mediace** neboli zprostředkování určitého sdělení, které by pro příjemce mělo být určitým způsobem přínosem. Při mediaci vstupuje mezi dvě strany prostředník (mezi dokumentárním filmem a žáky je prostředníkem

¹ JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbora. *Média a společnost*. 2007, s 15.

² Tamtéž, s 16.

³ Tamtéž, s. 52.

⁴ V mé diplomové práci se zaměřím především na funkci mediace neboli zprostředkování určitého sdělení, které by pro příjemce mělo být pozitivní přínosem. Zaměřím se hlavně na médium dokumentární film, které sděluje skutečné svědectví a které se podílí na formování společenských vztahů pozitivním způsobem.

učitel), aby ovlivnil či zajistil vztah mezi nimi. Dále je to také proces zprostředkování nějakého společensky akceptovaného poznání a kulturních hodnot prostřednictvím nějakého institucionalizovaného činitele k publiku. Zprostředkovat lze nějaké sdělení, tedy dostat se jako spojovací článek mezi něco skutečného a svědectví o této skutečnosti nabídnout čili vlastní zkušenost zprostředkovat těm, kteří neměli možnost „být při tom“⁵ (jedna z hlavních úloh dokumentárního filmu). Podobně je možné zprostředkovat i něco „fiktivního“, vytvořeného člověkem. *Prostředníci nabízejí příslušníkům žijícím v určité společnosti představu o tom, jak je tato společnost uspořádána a jaké je v ní rozložení sil, moci a odpovědnosti. Podílí se na formování společenských vztahů.*⁶ Každé zprostředkování je ovšem aktivní interpretativní činností.

Mimo funkce mediace jsou dalšími funkcemi médií dle Jana Jiráka⁷:

- **informativní** (zdroj informací, informace o podmínkách a událostech života),
- **socializační** (vysvětlování významů událostí, platných společenských vztahů, nastolování posloupnosti priorit),
- **kontinuitní** (nové směry ve vývoji kultury),
- **zábavní** (jakožto rozptýlení od běžných učebních činností)
- **získávací** (agitování pro společensky významné cíle).

Mezi vlastnosti médií a mezi hlavní požadavky na média patří také **objektivita**. Což znamená, že by média měla být co nejpřesnější, nejvěcnější, nejúplnější, aby podávané informace byly závažné a aby bylo sdělení pokud možno neutrální. Příjemce by měl mít možnost si zprávu ověřit. Novináři a další pracovníci v médiích by se tak měli zdržet subjektivního hodnocení sdělení. Stejně tak učitel při práci s dokumentárním filmem by měl zaujímat neutrální a objektivní stanoviska a nabízet žákům různé náhledy.

⁵ O zprostředkování skutečnosti se právě snaží dokumentární film, který se snaží být svědkem událostí a přiblížit nám je.

⁶ JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbora. *Média a společnost*. 2007, s. 42.

⁷ JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbora. *Média a společnost*. 2007, s. 44.

1.3 Publikum – od pasivního k aktivnímu

Označení těch, kdo používají média, jsou různá, nejde jen o pojmy *publikum a uživatel a jejich protiklad založený na rozdílu mezi zobecňující kolektivitou publika a konkretizující individualitě, ale také – a možná především – o pojmy obecnost (a čtenářská, posluchačská či divácká obec), (občanská) veřejnost a spotřebitelé (konzumenti).*⁸

Publikum je označení *institucionalizovaného kolektivního uživatele či příjemce nějakého sdělení.*⁹

Důležitým faktorem, a mnohdy nejobtížnějším při práci s médiem a publikem, je diskutovaná ovlivnitelnost, manipulovatelnost publika.

Úkolem a cílem při práci s médii (v našem případě s dokumentárním filmem) a při práci se žáky vůbec, je vychovat ze žáků aktivní publikum tak, aby si žáci vybírali *média a jejich sdělení aktivně a dávali jim vlastním význam.*¹⁰ Žák by měl umět **aktivně** vyhledávat informace.

Jak tvrdí Jan Jiráček *základním předpokladem užívání médií je schopnost rozumět jejich obsahům.*¹¹ To předpokládá určitý stupeň vzdělání – resp. gramotnosti ve vztahu k médiím (viz mediální výchova, mediální gramotnost níže).

*Aktivní publikum se řídí zkušeností a potřebou*¹², proto je také důležité, které médium (dokumentární film) pro žáky vybereme, které jim chceme zprostředkovat a s kterým chceme pracovat. Při výběru učitel musí dbát na to, aby téma bylo pro celou třídu vhodné, aby se žáci s tématem, které jim má médium (dokumentární film) přiblížit, dříve již setkali, aby o dané problematice již něco věděli. Dané médium má žákům, jakožto aktivnímu publiku, pomoci dotvořit jejich názor, potvrdit či vyvrátit jejich myšlenky nebo alespoň nastínit situaci z jiného pohledu (více o výběru vhodného filmu v kapitole 2.3.2 *Výběr vhodného filmu* níže).

Dalším znakem aktivního publika je **nepoddajnost**.¹³ Učitel, který bude reflexi filmu řídit, nesmí žákům nabízet variantu jeho řešení a jeho názor na věc. Pokud bude uvádět svůj subjektivní názor na danou věc, měl by žáky jasně upozornit, že se jedná

⁸ JIRÁK, Jan - KÖPPLOVÁ, Barbara. *Masová média*. 2009, s. 190.

⁹ Tamtéž, s. 191.

¹⁰ JIRÁK, Jan - KÖPPLOVÁ, Barbara. *Média a společnost*. 2007, s. 86-87.

¹¹ Tamtéž, s. 97.

¹² Tamtéž, s. 110.

¹³ Tamtéž, s. 110.

pouze o jeho myšlenky a o jeho osobní názory. Toto je velmi citlivé téma, hodně žáků přijímá za pravdu to, jaký je učitelův názor (především nižší ročníky ZŠ), ztotožňují se s ním. Naším cílem ale je, aby žáci dokázali zaujmout vlastní postoj k tématu, aby uměli vyjádřit svůj osobní názor, své argumenty, aby se nenechali jednoduše ovlivnit a aby sami dokázali kriticky vyhodnotit informace získané z dokumentárního filmu. Pokud vybereme médium (dokumentární film) s radikálními názory, je možné pak s žáky následně vymýšlet protiargumenty, vyhledávat v jiných zdrojích opačné názory a dohledávat fakta. Autor dokumentárního filmu může točit film s nějakým jasným záměrem, a přesto se autorův záměr může lišit od toho, jak může být film později interpretován. *Interpretace mediálních produktů je proces konkretizace potenciálních významů, jež jsou v produktu přítomny.*¹⁴

Aktivní publikum je také **kritické a interaktivní**¹⁵. Žák si tak umí po skončení filmu vytvořit vlastní názor na film, na jeho zpracování, na to, jakým způsobem nám předkládá danou problematiku. Kriticky vyhodnotí, s čím souhlasí, s čím naopak nesouhlasí a jaké má pro to důvody či argumenty. Svůj názor by si žák vždy měl umět obhájit. Sám si také umí zvolit, z jakého média bude informace získávat, jaké médium považuje za nejobjektivnější a nejpřínosnější.

Publikum předpokládá, že to, co vidí, má nějakou souvislost se světem, v němž žijeme, a tato souvislost odpovídá tomu, jak svět vnímá, tedy, že odpovídá akceptované sociální konstrukci reality, to se týká jak obsahů fiktivních, tak faktických (dokument).

*Reakčnost prvků s faktickými obsahy se týká hlavně – zpravodajství, publicistiky a dokumentu – i když v české tradici televizního dokumentu posledních let jako by převládal prvek přiznané subjektivní výpovědi a osobnost dokumentaristy výrazně vstupuje do popředí. ... Média s vysokou denotativní přesností jsou potenciálně považována za velmi věrohodný zdroj informací.*¹⁶

Předpokládané účinky médií dle Jana Jiráka nejsou prokazatelné,¹⁷ ale pokud již skutečně nějaké jsou, tak mohou být povahy kognitivní (poznávací), a to konkrétně postojové, citové či fyziologické a z hlediska hodnot dané společnosti konstruktivní či destruktivní.¹⁸ Záměrné kognitivní podněty a účinky, jež je možné se naučit a později je

¹⁴ JIRÁK, Jan - KÖPPLOVÁ, Barbara. *Média a společnost*. 2007, s. 149.

¹⁵ Tamtéž, s. 110.

¹⁶ Tamtéž, s. 141.

¹⁷ Tamtéž, s. 173.

¹⁸ Tamtéž, s. 173.

možné si je vybavit a použít, můžeme najít ve zpravodajství, reklamě, osvětě, vyhledávání informací, řešení problémů a nezáměrné např. mimoděk v některých filmech¹⁹ (např. v historických filmech se nám autoři filmu snaží přiblížit danou dobu). Dokumentární film, který pro žáky budeme vybírat, by měl obsahovat kognitivní podněty a účinky, které by měly být konstruktivní povahy.

*Média se podílejí na utváření podob a hodnot moderní doby, umožňují hledat paralely mezi minulými a současnými událostmi a porovnávat jevy a procesy v evropském i celosvětovém měřítku*²⁰, proto je důležité, aby se žáci naučili aktivně pracovat s médii, Z tohoto důvodu se také součástí školní výuky stává mediální výchova.

Školní publikum se postupně vyvíjí, žáci reagují na film podle své *filmové gramotnosti, abstraktní inteligence, formálního vzdělání, věku, pohlaví, předchozích zkušeností, předsudků a okamžité dispozice*.²¹ V rámci Mediální výchovy by měli učitelé pracovat na mediální gramotnosti žáků a výchově žáků v aktivní publikum, to vše také během práce s dokumentárním filmem.

1.4 Mediální výchova

S globalizací společnosti, s rozvojem médií, a to hlavně masových, které se stávají nezbytnou a samozřejmou součástí života občanů, žáků a dnes i škol (elektronické žákovské knihy, elektronické databáze, ...), se stala jedním z průřezových témat²² (po reformě školství se vznikem Rámcového vzdělávacího programu) **Mediální výchova**.

Velkou tradici má mediální výchova a pedagogika v Německu. Význam mediální výchovy pro německou společnost dokládá i bohatá a živá tradice mediální pedagogiky (Medienpädagogik) jako samostatného oboru, *který nejen rozvíjí metody mediální výchovy, ale vede i vlastní výzkum médií, zaměřený především na vliv médií na psychiku a chování dětí a dospívající mládeže*.²³

Dalším impulsem pro vznik Mediální výchovy byl nástup komercializace médií v 50. a 60 letech v USA, v evropském prostředí v 70. letech.²⁴ Jedním z mnoha důvodů

¹⁹ JIRÁK, Jan - KÖPPLOVÁ, Barbara. *Média a společnost*. 2007, s. 173.

²⁰ MIČIENKA, Marek - JIRÁK, Jan. *Základy mediální výchovy*, 2007, s. 291.

²¹ TŮMA, Jan. *Moderní technické prostředky ve výuce*. 1974, s. 154.

²² Dalšími průřezovými tématy jsou: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova.

²³ Volně MIČIENKA, Marek - JIRÁK, Jan. *Základy mediální výchovy*, s. 10.

²⁴ MIČIENKA, Marek - JIRÁK, Jan. *Základy mediální výchovy*, s. 10.

vzniku MV je také fakt, že dříve dělalo problém příjemcům sdělení rozlišit například reklamu od zprávy, obojímu důvěřovali stejně.

V českém prostředí se úvahy o mediální výchově objevují teprve od poslední třetiny 90. let 20. století. Koncepce Mediální výchovy pro RVP byla vypracována především doc. PhDr. Janem Jirákem, členem Centra pro mediální studia Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

V mnohých případech nemáme jako příslušníci publika přijímajícího mediální sdělení ani možnost konfrontovat svou vlastní, přímou zkušenost s obrazem reality, který nám média předkládají. Většina z nás je například o válkách probíhajících v různých částech světa informována výhradně médii. Protože jejich podání je vždy založeno na záměru tvůrců sdělení, na jejich omezených možnostech i závislostech, technologických limitách samotného média, politickém a kulturním kontextu a řadě dalších okolností, měli bychom se s mediální realitou srovnávat kriticky. Alespoň v tom smyslu, že budeme znát nebo alespoň tušit, za jakých podmínek a východisek vzniká.²⁵ Právě proto je součástí Mediální výchovy i praktický oddíl, který se zabývá vznikem mediálního sdělení (jak zpráva vzniká, jaký je celý proces vzniku zprávy, než se dostane k uživateli, apod.). Snaží se upozornit na to, že konečná podoba sdělení je výsledkem zjednodušování, zestručňování, vytrídění a podřízena konkrétnímu účelu.²⁶

Nutnost vzdělávat se v oblasti médií (rozumět médiím) je otázkou teprve několika posledních let. Přelomovým textem se stal Primary Media Education: A Curriculum Statement, z roku 1991, který zveřejnil Britský filmový institut, v němž se jasně postuluje nutnost mediálního vzdělání. Text je založen na myšlence, že *nelze oddělit mediální sdělení od médií.*²⁷

Ve školním procesu je Mediální výchova koncipována buď jako samostatný předmět nebo jako součást jiných předmětů (např. výchova k občanství, český jazyk, dějepis...), a to od r. 2007 v ČR. Mediální výchova má nejbližší k oblasti **Člověk a společnost** (do této oblasti spadá také předmět výchova k občanství).

²⁵ JIRÁK, Jan. Metodický portál, Články: „Proč potřebujeme mediální výchovu“ Dostupný z WWW: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/540/PROC-POTREBUJEME-MEDIALNI-VYCHOVU.html>>.

²⁶ MIČIENKA, Marek - JIRÁK, Jan. *Základy mediální výchovy*. 2007, s. 12.

²⁷ JIRÁK, Jan. Metodický portál, Články: „Proč potřebujeme mediální výchovu“ (online).

2. Dokumentární film jako didaktický nástroj v hodinách výchovy k občanství

2.1. Vymezení pojmů - didaktické prostředky, didaktické pomůcky a didaktická technika

Didaktické prostředky – většinou se pod tímto pojmem označují všechny materiální předměty – v úzké souvislosti s obsahem vzdělávání, s vyučovacími metodami a organizačními formami vyučování, které zajišťují a zefektivňují průběh vyučovacího procesu, napomáhají dosažení výchovných a vzdělávacích cílů.²⁸

Materiální didaktické prostředky jsou tedy didaktické prostředky materiální, které mohou být využívány ve výuce a slouží jako podpůrný prostředek k dosažení stanovených výukových cílů a souvisí s obsahem výuky.

Do soustavy materiálních didaktických prostředků zařazujeme:

- *učební pomůcky a metodické pomůcky*
- *školní potřeby, zařízení, výukové prostory*
- *didaktickou techniku.*

Dle působení na smysly rozlišujeme prostředky:

- *vizuální*
- *auditivní*
- *audiovizuální.²⁹*

Dokumentární film je audiovizuální učební pomůcka, která ale také může vytvářet vlastní organizační formy jako filmová výuka.

Učební (didaktické) pomůcky jsou ze všech materiálních prostředků výuky nejvíce spjatý se samotnou výukou a jejím obsahem. Skrze ně je možné efektivně dosahovat výchovně vzdělávacích cílů výuky. Nejtypičtější a nejpoužívanější učební

²⁸ SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. 1999. s. 138.

²⁹ HLAVATÝ, Josef. *Didaktická technika pro učitele*. 2002., s. 7.

pomůckou jsou stále učebnice. Řadíme sem jak pomůcky bezprostředně využitelné (učebnice, nástěnné obrazy apod.), tak pomůcky použitelné jen ve spojení s určitým zařízením (audio a videonahrávky, počítačové programy, dokumentární film apod.).

Některé učební pomůcky by tedy nemohly být ve výuce použity bez dalšího vybavení školy, bez dalšího zařízení, tedy bez **didaktické techniky**, která umožňuje použití některých didaktických prostředků ve výuce.

Termín didaktická technika má svůj původ v řeckém slovu didaskein (učit, vychovávat) a techné (řemeslo, umění, nauka, způsob či prostředek). Zahrnuje vhodně vybrané, upravené nebo speciálně vyvinuté přístroje a zařízení využívané k didaktickým účelům, zejména k prezentaci a k racionalizaci bezprostředního řízení a kontroly učebních činností žáků. Nevztahuje se přímo k obsahu výuky ale prostřednictvím „didaktických náplní“ (pomůcek), které umožňují prezentovat a vhodně je didakticky využívat.³⁰

V této kapitole se zaměříme především na technické prostředky, které jsou zapotřebí při využití dokumentárního filmu jako didaktického nástroje.

Dříve se klasická promítací technika dělila na statickou projekci, a to na *diaprojektory*, *zpětné projektory* (meotar) a *epiprojektory*³¹ (slouží k promítání neprůhledných předloh – fotografií, ilustrací z knih, map apod., dnes je nahrazen vizualizéry) a dynamickou projekci. Dnes je jedním z hlavních promítacích zařízení pro dynamickou projekci **dataprojektor**, jenž je promítací a prezentační technikou. Dataprojektor nejčastěji bývá propojen s DVD či VHS přehrávačem nebo počítačem (dnes jsou nejčastěji dokumentární filmy přenositelné na nosičích DVD).

Problémem občas bývají titulky, které jsou použity u většiny cizojazyčných filmů (pokud jsou filmy s titulky, neztrácí tak film na autentičnosti). Pokud je film promítán na dostatečně velkém plátně, problém s titulky nebývá; problém vzniká tehdy, pokud se žáci dívají na film přes klasickou televizní obrazovku s nedostačující úhlopříčkou. Pokud se chceme se žáky dívat na film prostřednictvím TV je to možné v pouze v malém množství žáků tak, aby všichni dostatečně na obrazovku viděli a aby bylo pro ně snadné titulky přečíst (pokud musí titulky žáci dlouze luštit, jsou pro ně nesnadno čitelné, žáci se pak méně soustředí na samotný film a ztrácí se tak efektivita využití dokumentárního filmu).

³⁰ HLAVATÝ, Josef. *Didaktická technika pro učitele*. 2002., s. 9.

³¹ Tamtéž, s. 10.

Podmínkou pro kvalitní projekci je vhodné *uzpůsobení výukového prostoru* (školní třídy), kde se bude film promítat. Žáci by neměli sedět blíže jak 3 m od promítaného obrazu, který má šířku 1,5 m a zároveň by neměli sedět déle než 9 m od plátna. Spodní hrana promítaného obrazu má být pokud možno asi 1,8 m nad horní hranou pódia.³² Celkově by měl učitel upravit učebnu tak, aby bylo na film dobře vidět z co nejvíce míst (časem učitel se žáky zjistí sám, jaká vzdálenost a jaké zorganizování školní třídy na sledování filmu všem vyhovuje).

Okna ve třídě by měla disponovat roletami, kvalitními závěsy či žaluziemi, které by dobře zatemnily místnost. Problematičtější je, pokud mají žáci zadaný úkol, který během filmu musí vypracovávat (např. vytvářet si poznámky), poté učitel musí nechat ve třídě mírné osvětlení, aby žáci na své poznámky viděli (v tomto případě je nejvhodnější rozsvítit například jen určitou část světel, která jsou co nejdál od plátna, na který se film promítá). Také by měla být nastavená přiměřená hlasitost zvukového záznamu.

Technická příprava by měla být co nejdokonalejší. Přímo v hodině by samotná manipulace s technickým prostředkem, samotné spuštění filmu, mělo zabrat co nejkratší čas, aby úkony nevztahující se přímo k učivu netříštily pozornost žáků. (viz kapitola níže 2.3.2 *Zásady práce s dokumentárním filmem*)

2.1.1 Audiovizuální didaktické prostředky ve výuce

Nyní se blíže zaměříme na audiovizuální didaktické prostředky, především na **dokumentární film**. Audiovizuální didaktické prostředky jsou určeny k dynamické projekci za pomoci didaktické techniky. Promítání filmu ve škole dnešní žáci dobře znají, ale většinou tuto činnost berou jako možnost oddychu, jeho využití je tak kontraproduktivní.

Pedagogicko-didaktické hledisko rozlišuje prostředky zdánlivě samy vyučující, mezi něž se řadí také film (a také televize, video, počítač). Zdánlivě samy vyučující znamená, že žákovi film sice předá informace, ale bez zpracování získaných informací, nových vědomostí a zážitků, nemá téměř žádný výukový efekt, proto je s filmem potřeba pracovat aktivně (viz kapitola níže 2.3.2 *Zásady práce s dokumentárním filmem*).

Využívání filmů za účelem vzdělávání se začalo rozšiřovat od roku 1912, kdy se konala pravidelná představení pro děti a mládež. *Alespoň jedno takové promítání měsíčně*

³² Volně TŮMA, Jan. *Moderní technické prostředky ve výuce*. 1974, s. 251.

*bylo dokonce podmínkou k udělení kinematografické licence. Do programů pro školy byly zařazovány domácí i zahraniční dokumentární filmy, hrané filmy s historickými náměty, jež byly posouzeny jako kulturně-výchovné a vhodné pro mládež.*³³

V poválečném Československu byl na využití filmu ve výchově mládeže kladen relativně velký důraz. V obcích, kde nebyla stálá kina, byly zřizovány alespoň půjčovny filmů. V roce 1963 byl film v Československu zařazen mezi vyučovací pomůcky Výnosem Ministerstva školství a národních osvět z 3.11. 1936. Byly vydány předpisy o školním filmu, zejména o jeho zavádění do škol, o jeho schvalování a úpravě.³⁴ Po roce 1989 nastal nezájem o teoretickou reflexi dané problematiky (využití filmu ve výuce).

V posledních deseti letech se audiovizuální pomůcky zavádí do škol spíše individuálně. Záleží na kreativitě, informační a technické zdatnosti učitele a na jeho vůli zavádět nové inovační moderní pomůcky do výuky. Zavádění multimédií do výuky, závisí také na možnostech a technickém zázemí školy.

Díky vzniku RVP je využití těchto pomůcek téměř závazné, s ohledem na průřezová témata a nové pojetí vzdělávání. Dokumentární film jakožto didaktický nástroj však nemá stále pevné zakotvení v kurikulu.

Jan Tůma³⁵ ve své knize upozorňuje na výzkumy, které dokazují, že ze všech zrakových a zvukových prostředků pozornost nejdéle upoutal film. Ukázalo se též, že z filmů a diafilmů mají větší užitek slabší žáci a také dále píše, že výzkumy ověřily, že *školní film přispívá k jasným, určitým a konkrétním představám o předmětech a jevech reálného světa.*³⁶

Všeobecně efektivita výuky spočívá mimo jiné ve střídání vyučovacích metod. Dokumentární film, stejně jako ostatní multimediální učební pomůcky (počítače, interaktivní tabule apod.; a nejen ony), by se měly používat v takové míře, aby to bylo pro děti stále zpestřením výuky, měly by se vhodně střídat.

Dalším znakem efektivního vyučování je práce s autentickým materiálem, což dokumentární film splňuje.

³³ MAŠEK, Jan. *Audiovizuální komunikace výukových médií*. 2002, s. 57.

³⁴ Volně MAŠEK, Jan. *Audiovizuální komunikace výukových médií*. 2002, s. 57.

³⁵ TŮMA, Jan. *Moderní technické prostředky ve výuce*. 1974, s. 12.

³⁶ Tamtéž, s. 14.

Efektivita auditivních, vizuálních a audiovizuálních pomůcek vyplývá z výzkumů, které ukazují, že informace vstupují do našeho mozku následujícím způsobem: **83% zrakem, 11% sluchem, 3,5% čichem, 1,5% hmatem, 1% chutí.**³⁷

Dokumentární film se řadí mezi audiovizuální didaktické pomůcky, tudíž informace, které jsou získány z dokumentárního filmu, žáci přijímají dvěma smysly, jejichž prostřednictvím mohou přijmout nejvíce informací.

Výzkumy dále ukazují, že stupeň zapamatování lze významně ovlivnit druhem použité pomůcky:³⁸

Tabulka č. 1

Typ pomůcky	Stupeň zapamatování
Auditivní	20%
Vizuální	30%
audiovizuální	50%
<i>Audiovizuální plus aktivní účast</i>	80%

Již Komenský vyřkl zlaté pravidlo pro učitele: „*Proto necht' je pro vyučující zlatým pravidlem, aby se všechno podávalo všem možným smyslům - čím více tím lépe.*“³⁹

Jan Tůma také ve své knize,⁴⁰ konkrétně v kapitole Film, píše, že obsáhlé výzkumy v USA, týkající se výukového použití filmu a televize ukázaly, že:

1. film vyučuje přinejmenším stejně dobře jako učitel, někdy lépe;

2. žáci se naučí více:

*a) používá-li se **audiovizuálních pomůcek** (dokumentární film = audiovizuální pomůcka)*

b) spojuje-li se film s jinými činnostmi

c) aplikují-li své poznatky během promítání

d) je-li do filmu zařazen velký počet opakování s obměnami,

³⁷ HLAVATÝ, Josef. *Didaktická technika pro učitele*. 2002. s. 8.

³⁸ Tamtéž, s. 9.

³⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Ján Amos Komenský povedal...* 1992., s. 16.

⁴⁰ volně TŮMA, Jan. *Moderní technické prostředky ve výuce*. 1974. s. 14.

3. *žáci si zapamatují snáze to, nač byli upozorněni,*
4. *žáci se při užití audiovizuálních prostředků učí podle svých schopností a podle motivace.*

Těmito uvedenými body by se měli učitelé řídit při použití dokumentárního filmu ve své výuce; dokumentární film pak bude efektivnější didaktickou pomůckou, která žákům usnadní zapamatování si nových informací.

Hlavní výhody vizuálních pomůcek:⁴¹

- *upoutávají pozornost,*
- *přinášejí změnu a vzbuzejí zájem,*
- *napomáhají konceptualizaci (mnoha pojmům porozumíme spíše vizuálně než verbálně),*
- *jsou snáze zapamatovatelné,*
- *jsou projevem našeho zájmu (když trávíme čas přípravou vizuálních pomůcek, studenti vidí, že nám záleží na tom, aby se něčemu naučili).*

2.1.2 Rozdělení audiovizuálních didaktických prostředků

a) výukový pořad

aa) ***vzdělávací film*** – hraný film, kde vystupují herci; je vytvářený za účelem vzdělávání někoho dalšího

ab) ***didaktický pořad (výukový videopořad)*** – jasně vysvětluje na konkrétních případech danou látkou (např. pokus při hodině chemie), je natočen dle odborného scénáře a určený pro řízení žákova učení; *specifické znázornění učiva za účelem dosažení výchovně vzdělávacích cílů učební jednotky; měl by vždy sdělit přesně vymezenému okruhu adresátů novou skutečnost, informaci, která jim není ještě známa*⁴²

⁴¹ HLAVATÝ, Josef. *Didaktická technika pro učitele*. 2002. s. 8.

⁴² MAŠEK, Jan. *Audiovizuální komunikace výukových médií*, 2002. s. 84.

ac) **instrukční film** – film, který podává odbornou látku až do posledních specifických detailů a zpracování filmu předpokládá, že divák má určitou míru odborných znalostí z instruovaného oboru⁴³

Výukové pořady jsou tvořeny již s konkrétním výukovým cílem a se záměrem pro školní využití. Nejčastěji se používají v přírodovědně-technických předmětech, kdy nahrazují či simulují konkrétní úkaz, který není možné z nějakých důvodů předvést ve třídě se žáky (je to nebezpečné, časově náročné apod.). V chemii se jedná většinou o chemické pokusy (reakce), ve fyzice o aplikaci fyzikálních zákonů, v přírodopise o přírodní jevy (např. výbuch sopky) atd.

Pro občanskou výchovu byly také vyráběné didaktické pořady, např. filmy o počtetí dítěte, sexuologické filmy s osvětou, pořady o drogové závislosti atd.. Tyto pořady jsou z velké části neosobní, monotónní, instruktážní a bohužel žáky vedou spíše k pobavení než k zamyšlení; nevyvolávají žádné emoce, nedávají prostor k vytvoření vlastního postoje a názoru.

Vzdělávacími pořady se ve velké míře zabývá Česká televize, která jakožto veřejnoprávní musí mít ve svém programu ze zákona (zákon č. 483/1991) zahrnutý vzdělávací pořady, které se zaměřují nejen na dětské diváky, ale také na mládež a vzdělávání dospělých. V rámci ČT funguje samostatné oddělení Centrum vzdělávacích pořadů (zřízeno 1.1. 2008), které pomáhá systematickému naplňování vzdělávací úlohy televize veřejné služby. S odbornými poznatky a náměty ohledně vzdělávání pomáhá ČT Odborná rada vzdělávacích pořadů (vznikla v červnu 2006, schází se zhruba 1x za 6 týdnů), v které zasedají odborníci z oblasti pedagogiky (nyní např. PhDr. Miloslava Kopicová, bývalá ministryně školství, ředitelka Národního vzdělávacího fondu; Mgr. Jaroslav Faltýn, Výzkumný ústav pedagogický, vedoucí Oddělení srovnávací pedagogiky). Velké množství vzdělávacích pořadů ČT je dostupných prostřednictvím vysílání online (viz www.ceskatelevize.cz/vysilani). Učitelé pak nahrané pořady (či přímo online) mohou využívat ve svých hodinách (např. pořady vhodné pro hodiny VO – Příběhy z popelářského vozu (pořady o technologiích výroby a recyklaci); Jádru (miniesej Františka Koukolíka o vědě, světě a lidech); Kam s nimi (populárním

⁴³MAŠEK, Jan. *Audiovizuální komunikace výukových médií*, 2002. s. 17.

a atraktivním způsobem se divák dozví, jak a proč třídit odpad a co se s vytríděným odpadem děje); Znamení a rituály (význam symbolů a rituálů ve vývoji společnosti) atd.).

Cíle, funkce, způsob prezentace učiva a výrazové prostředky jsou u těchto jednotlivých druhů výukových pořadů téměř totožné.

b) hraný film

Hrané filmy, které nejsou tvořené za účelem vzdělávání, ale přesto byly učiteli vyhodnoceny jako didakticky přínosné, jsou používány nejvíce v humanitně zaměřených předmětech, a to především v dějepise (filmy, které rekonstruují různé bitvy, historické mezníky, události apod.) a v českém jazyce a literatuře (filmové adaptace literárních děl, natočené divadelní hry apod.).

Audiovizuální pomůcky tohoto žánru jsou mnohdy využívány jako obsah hodiny, která je suplována. Učitel zde pouze pustí film a nechá žáky pasivně film sledovat. Tento postup je kontraproduktivní a žáci jsou pak pasivním publikem, nerozvíjí svou mediální gramotnost. S příchodem RVP by učitelé při každé příležitosti měli pracovat na tom, aby se z žáků stali občané mediálně gramotní, byli aktivním publikem a neměli by je ani v těchto chvílích nechat se dívat bez zpětné vazby.

Audiovizuální pomůcky mají velký účinek na zapamatování si informací a dávání informací do souvislostí, proto je vhodné, pokud již film použijeme, využít ho produktivně k prospěchu žákům.

c) dokumentární film

Nejčastěji dochází k nejasnostem, zda se jedná či nejedná o dokumentární film právě u realistického žánru hraného filmu a na opačném konci v oblasti didaktického filmu, zejména vzhledem ke společným výchovným ambicím a požadavku shody se skutečností.

Dokumentární film ve výuce bývá využíván prozatím méně oproti ostatním audiovizuálním pomůckám. Souvisí to pravděpodobně⁴⁴ také s tím, že učitelé nevědí, kde si dokumentární film obstarat. Ale nejen díky snaze projektu Jeden svět se dokumentárnímu filmu dostává na školách většímu prostoru.

⁴⁴ O důvodech nevyužívání dokumentárního filmu ve výuce více v praktické části DP.

Guy Gauthier ve své knize upozorňuje, že *dokumentární metoda sama o sobě nemá žádné pedagogické ani propagandistické cíle*.⁴⁵ Dokumentární filmy nejsou tudíž vytvářeny primárně za účelem didaktického využití, čímž se liší od ostatních audiovizuálních pomůcek. Sami o sobě bez zpětné vazby, reflexe, debaty a dalších doplňkových aktivit nemusí být vždy vhodným zdrojem informací a poznatků. Proto může být pro učitele obtížnější a náročnější s ním pracovat.

Výhody dokumentárního filmu spočívají například v tom, že nechává větší prostor k aktivitě žáků a učitelů. Také nabízí více zážitků a možností než didaktický film či vzdělávací pořady, nabízí jiné možnosti a úhly pohledu.

2.2 Dokumentární film

Film je tvůrčí dílo podávající obraz skutečnosti estetickými prostředky. Vznikl v 90. letech 19. stol. Dělí se na umělecký (hraný a animovaný) a publicistický, v jejichž rámci existují různé filmové žánry.⁴⁶ Tak můžeme vydělit z obecného pojmu film konkrétní žánr **dokumentární film**. Jedná se o menšinové filmové odvětví. Jeho prostor je vymezen sociálními zvyklostmi: *produkcí, distribucí a předpokládanou poptávkou publika*.⁴⁷ Přízvisko *dokumentární* pochází z latinského slova *documentum*, což znamená doklad, důkaz, svědectví. Jedná se o druh filmové tvorby podávající informace o dané skutečnosti. Hlavním cílem dokumentárního filmu je **zprostředkovat skutečnost a chytit život přímo u pramene**.⁴⁸ *Dokumentární film v tom smyslu, jak jej zde chápeme, není nic jiného než největší možné přibližování se k tomu, čemu říkáme skutečnost*,⁴⁹ vnímání reality skrze dokumentární film. Také dokumentární film je většinou natáčen dle scénáře, ale nezaznamenává fiktivní filmovou skutečnost, nýbrž má být objektivním záznamem reálné události. Dokumentární zobrazení faktu nemusí mít vždy principiální význam pro odhalení podstaty události, ale důležité je zachování **faktické skutečnosti**. Již první filmy bratří Lumièreů (Louis a August Lumiérové, vynálezci kinematografu z r. 1895) položily základy dokumentárnímu filmu. Ten se rozděluje žánrově na dokument zpravodajský (týdeníky, měsíčníky, aktuality), publicistický a dokumentární v užším slova smyslu (zachycení pracovních postupů apod.).

⁴⁵ GAUTHIER, Guy. *Dokumentární film, jiná kinematografie*. 2004, s. 349.

⁴⁶ REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. 2004, s. 64.

⁴⁷ GAUTHIER, Guy. *Dokumentární film, jiná kinematografie*. 2004, s. 347.

⁴⁸ Tamtéž, s. 23.

⁴⁹ Tamtéž, s. 30.

Dokument se v nejvyšší sféře umělecké obraznosti (esej, fejeton) prolíná s žánry hraného filmu. V dokumentárním filmu většinou nehrají žádní herci. Herec je někdo, kdo napodobuje, předvádí, ztvárňuje nějakou postavu, v dokumentárním filmu vystupují skuteční lidé, nikoho nehrají, nenapodobují. Občas ale v dokumentárním filmu hrají lidé sami sebe (např. herci sami sebe).⁵⁰ Hlavní výzvou dokumentárního filmu je přesvědčit publikum o autentičnosti postav (které tedy skutečně autentické jsou). Dokumentární film totiž zachycuje autentické postavy v jejich přirozeném prostředí.

Významný dokumentarista Robert Flaherty říká o dokumentárním filmu: „*Je důležité zprostředkovat prostému člověku – onomu muži z ulice – pohled do sféry životních podmínek, v kterých žijí jeho bratři na druhé straně hranic...*“⁵¹ a dále tvrdí: „*Předmětem dokumentárního filmu, tak jak jej chápu já – je život ve tvaru, v jakém skutečně existuje.*“⁵² Dokumentární film by tedy neměl skutečnost zkreslovat, vylepšovat s nějakým záměrem, za nějakým účelem, ale podat a zprostředkovat čistě skutečnost takovou jaká je.

Dokumentární film by měl hlavně odrážet soudobé problémy a skutečnosti. Film, který je natáčen s pohledem do budoucnosti, nemůže být považován za dokumentární, nemohou zde vystupovat skutečné postavy apod.⁵³ Dále by také neměl být rekonstrukcí (to jsou pak spíše hrané filmy, opět ne dokumentární, i když mají snahu zachytit skutečnost tak, jak se skutečně odehrála, zpětně se už ale nemůže jednat o dokumentární film, ale pouze o snahu o rekonstrukci).

Dle klasifikace mediovaných obsahů a podle vztahu k mimomediální skutečnosti, řadíme dokumentární film k faktickému médiu, podle *deklarovaného zaměření k informativnímu a dle komunikačního cíle k médiu s informativním obsahem.*⁵⁴

⁵⁰ Volně GAUTHIER, Guy. *Dokumentární film, jiná kinematografie*. 2004. s. 12.

⁵¹ MAYEROVÁ, Jaroslava. *Materiály k dějinám dokumentárního filmu*. 1969, s. 84.

⁵² Tamtéž, s. 85.

⁵³ Například dokumentární film *The Age of stupid* (režie: Franny Armstrong), který byl vyslán v rámci Jednoho světa v roce 2009, pojednává o budoucnosti (o roku 2055), kdy je prezentován konec světa a impulsy k němu – chování lidí, kteří způsobují globální oteplování apod. Film je zajímavý, ale jedná se jen o jeden úhel pohledu, je to film silně manipulující až citově vydírající. Z odborného hlediska se nejedná o dokumentární film jako takový – hraje zde herec a jedná se o budoucnost. Filmy tohoto typu (manipulující, citově vydírající, subjektivní) by rozhodně neměly patřit mezi filmy, které by se používaly jako didaktické pomůcky. Více informací o filmu na WWW: <http://www.csfd.cz/film/255259-age-of-stupid-the/>.

⁵⁴ JIRÁK, Jan - KÖPPOVÁ, Barbara. *Média a společnost*. 2007. s. 120.

Dokumentární film jakožto nositel informovanosti a názornosti je vhodný k využití ve vzdělávání žáků a měl by být pro výuku jednou ze zásadních didaktických pomůcek, která dokáže žákům abstraktní či jinak neuchopitelná témata přiblížit, osvětlit.

2.2.1 Dokumentární film a propaganda

Dokumentární film se stával také často nástrojem propagandy. Točily se (a stále se točí) dokumentární filmy s jasně daným záměrem a scénářem, kde bylo přesně vymezeno, co se ve filmu smí objevit a co určitě ne (co nezapadá do ideologie, která má být ve filmu prezentována).⁵⁵ Bohužel i takovou moc má dokumentární film propagandistický.

Propagandistické filmy točili např. filmaři Dziga Vertov jako první ve službách ruské revoluce, angličtí a američtí dokumentaristé v boji za sociální spravedlnost, kanadští duchovní s misijním posláním. Propaganda zde ale neměla zatím pejorativní význam. Škodlivý aspekt dokumentárnímu filmu přineslo až jeho využití v nacistickém Německu, hlavně v souvislosti s dílem Leni Riefenstahlové (*pověřena Hitlerem natočila snímek o sjezdu v Norimberku, Triumf vůle – přímo vzorový propagandistický film*⁵⁶). Později byly točeny snímky podobného typu ve Francii (oslavující koloniální říši) a v SSSR (velebící zářný život v SSSR).

Většinou ale bývá dokumentární film spíše svědectvím nějaké skutečné události, životního příběhu, nepravosti; manifestem či investigativní prací než nástrojem propagandy.

Nejen z důvodu, že jsou točeny propagandistické filmy, je nutná příprava učitele, který nejprve sám musí film zhlédnout, zjistit si o filmu a tématu informace a dle toho se rozhodnout, zda se jedná skutečně o vhodnou didaktickou pomůcku a ne o manipulující agitaci (více o přípravě učitele na hodinu s dokumentárním filmem v kapitole 2.3.3. *Zásady práce s dokumentárním filmem*).

⁵⁵ Takto byl natočen například propagandistický dokumentární film o Terezíně. Filmu předcházely roky příprav a vězňové se museli chovat tak, jak jim jejich velitelé SS diktovali, pod výhrůzkami smrti. Na filmu se nuceně podílel režisér Kurt Gerron. Ve filmu jsme pak mohli vidět „spokojené“ vězně, kteří vypadali, že jsou v táboře skoro dobrovolně, že se jim tam líbí a že je pro ně sezení v kavárnách, navštěvování kulturních a sportovních akcí samozřejmé. Nebo nedávno objevený film Ústavem pro studium totalitních režimů, který měl ukázat revoluční rok 1989 v jiném světle. Film vyrobila Státní bezpečnost pod názvem Fakta a měl ukázat, že o žádnou revoluci nešlo.

⁵⁶ GAUTHIER, Guy. *Dokumentární film, jiná kinematografie*, s. 93.

2.2.2 Vývoj dokumentárního filmu ve světě⁵⁷

Dokumentárnímu filmu předcházela *dokumentární fotografie, která byla brána jako cesta k dokumentárnímu filmu*.⁵⁸

Dokumentární film jakožto žánr⁵⁹ vznikl v první polovině 20. století. Již bratři Lumiérové kolem r. 1900 do kin uváděli své krátké cestopisné filmy z exotických zemí, které ukazovaly divákům odlišný způsob života. Jedním z prvních úspěšných dokumentárních filmů, které jsou známy je **Nanook of the North** (Nanuk, člověk primitivní, 1922) od dokumentaristy Roberta J. Flahertyho. Jedná se o němý, průkopnický dokumentární film.⁶⁰ Robert J. Flaherty (1884-1951, americký dokumentarista, režisér) je považován za otce dokumentárního filmu společně s Dzigu Vertovem (1896-1954). Dziga Vertov byl sice významným dokumentaristou a zásadní postavou pro vývoj dokumentárního filmu, avšak jako občan Bělostoku (Polsko, tehdy součást Ruska), byl ovlivněn tamější ideologií, a tak i některé jeho filmy jsou manipulací a propagandou. Flaherty je také prvním autorem dokumentární fikce, předkládající dokumentární formou autorské příběhy.⁶¹ Dokumentární fikce je točení dokumentárního filmu na autentickém místě s autentickými osobami, avšak jejich činnosti jsou rekonstrukcí. Otcem belgického a evropského dokumentárního filmu se stal Henri Stock. Další důležitou osobou začátků dokumentárního filmu je John Grierson, jenž je *pokládán za otce dokumentárního filmu v Kanadě a Británii a za zakladatele sociálního dokumentu*.⁶² John Grierson se stal také zakladatelem britské dokumentární školy a poté Kanadského národního filmového úřadu (Office National du Film du Canada) v roce 1939.

⁵⁷ Zatím nebylo vydáno příliš literatury o dokumentárním filmu. Stěžejní literaturou je tak stále kniha *Dokumentární film, jiná kinematografie* od G. Gauthiera, z které také v této (a dalších) kapitole vycházím.

⁵⁸ Ze začátku se také samotní režiséři dokumentárních filmů věnovali dokumentární fotografii (např. jako J. Kříženecký a A. Hammind).

⁵⁹ Odborník na dokumentární film a autor výše zmíněné knihy Guy Gauthier namítá, že dokumentární film není žánr. Podle *Slovníku mediální komunikace* dokumentární film je žánrem filmu – budu se řídit dle toho rozdělení.

⁶⁰ Více na WWW: <http://www.csfd.cz/film/81655-nanook-of-the-north/>.

⁶¹ GAUTHIER, Guy. *Dokumentární film, jiná kinematografie*, s. 113.

⁶² Volně z WWW: http://en.wikipedia.org/wiki/John_Grierson.

Hlavní periody světového dokumentárního filmu:

1) 1870-1900

Předchůdcem filmu vůbec byla laterna magika (vznikla koncem 20. stol., promítaly se v ní namalované obrazy), poté ji nahradila fotografie, která vzbuzovala důvěru lidí hned od počátku a v r. 1895 přichází film. *Dokumentární film navazuje na okouzlení z prostého pozorování.*⁶³

2) 1900-1930

*Film je v jeho počátcích pro většinu stále jen pouťová atrakce nebo oživlá fotografie. Objevuje se v pouťových stanech i ve školních třídách, na divadelních prknech i na filmovém plátně, jako fixní i animovaná projekce, jako „autentický“ dokument. Objevují se i speciální efekty. Pohybuje se nejprve mezi dokumentem a fikcí.*⁶⁴ Film byl stále ještě němý.

Přelomovým snímkem se stal první dokumentární film *Nanuk, člověk primitivní* (natáčen 1920-1922), autorem byl Flaherty, kterého zajímal jedinec tváří v tvář přírodě, nikoli kolektivu. *Nanuk* byl skutečně první film svého druhu, první, který na plátně ukazoval obyčejné lidi, kteří dělali obyčejné věci a byli sami sebou (jedna z tendencí antropologického dokumentárního filmu)⁶⁵.

Dziga Vertov rozvíjí ve svém avantgardním pojetí spíše jistou formu „koláž“ na základě útržků skutečnosti.⁶⁶

Počátkem dvacátého století bylo již známé obrazové vyučování, které sehrálo svou roli v rozvoji dokumentárního filmu; promítání bylo zajišťováno většinou stále pomocí laterny magiky. *Pedagogické muzeum ještě v roce 1925 vyučujícím rozesílalo pro večerní školy a vzdělávání pro dospělé série snímků v osmerkovém formátu, v dřevěných kazetách, provázaných s osnovami výuky a s komentáři k jednotlivým snímkům.*⁶⁷

⁶³ Volně GAUTHIER, Guy. *Dokumentární film, jiná kinematografie*, s. 54.

⁶⁴ Volně tamtéž, s. 55 – 56.

⁶⁵ Volně GAUTHIER, Guy. *Dokumentární film, jiná kinematografie*, s. 61-63.

⁶⁶ GAUTHIER, Guy. *Dokumentární film, jiná kinematografie*, s. 68.

⁶⁷ Tamtéž, s. 56.

Jednou z prvních filmařek dokumentárních filmů byla Esfir Šubová, původně střiháčka, poté autorka střihových filmů podobně jako Dziga Vertov. Prosadila se v roce 1927 snímkem *Pád dynastie Romanovců*.⁶⁸

V roce 1927 se ve filmu objevuje zvuk (před tím byly ve filmu mezititulky, komentáře a filmy byly doprovázeny pianistou), což je revolučním posunem pro film.

3) 1930-1960

V tomto období se nejvíce rozvíjí zvukový film. Filmaři se museli s touto novinkou - zachytit celou scénu (obraz a zvuk) - nejdříve naučit pracovat. Manifestem filmu, který spojuje dokumentární film a přímý zvukový záznam, je film *Žlutá plavba* (režisér André Sauvage). Dalším zásadním dílem pro zvukový dokumentární film je počín Flahertyho *Muž z Aranú*.⁶⁹

*Barevné filmy přišly na řadu v roce 1935 díky systému Eastman-Kodak.*⁷⁰ Prvním barevným filmem byl *The Vanity Fair*. Barva vylepšuje důležitý vizuální požitek z filmu a přibližuje film realitě.

Koncem třicátých let se filmová tvorba zajímá o formální vytříbenost a o sociální dokument. Sociální dokument se rozvíjí hlavně ve Velké Británii a USA. Vyzdvihuje se zde hlavně oblast sociální, ne estetická. Začínaly se točit filmy o každodenním životě.

4) 1960-1990

Bouřlivý rozvoj dokumentárního filmu v šedesátých letech znamenal také vytvoření tří aktivních pólů: Office National du Film du Canada v Montrealu (*Grieson inicioval vznik Office National du Film du Canada v jehož rámci byly vyráběny krátkometrážní filmy pro televizi*), *Komité du film ethnographique v Paříži a Leacockovu a Drewovu skupinu ve Spojených státech*.⁷¹

Zatím neexistovaly lehké techniky natáčení, pracovalo se stále s neohrabanými přístroji, což ztěžovalo natáčení. Postupně ale dochází k technické inovaci, kdy se kamera

⁶⁸ GAUTHIER, Guy. *Dokumentární film, jiná kinematografie*, s. 69.

⁶⁹ Volně tamtéž, s. 80- 84.

⁷⁰ TŮMA, Jan. *Moderní technické prostředky ve výuce*. 1974. s. 151.

⁷¹ Volně GAUTHIER, Guy. *Dokumentární film, jiná kinematografie*. 2004, s. 103-106.

stávala lehčí, s tichým chodem, synchronizovaná s magnetofonem, s nímž je nejprve spojena kabelem, později bezdrátově a umožňuje malému štábu, záhy dokonce i jednotlivcům, kamkoli proniknout a vzbudit přitom co nejmenší pozornost.⁷² Pro dokumentární film, který se snaží proniknout do autentických míst je tento posun zásadní.

5) 1990- současnost

Dnes se světoví dokumentaristé zabývají hlavně otázkou globálních problémů (např. globální oteplování, politické problémy, otázkou lidsko-právní, problémy třetího světa apod.).

Často se vyskytující tendencí posledních let je tematizovaná situace autora ve filmu, točení portrétů elit a outsiderů a dále je v centru pozornosti historie, architektura, cestování a sociální problémy.

2.2.3 Vývoj dokumentárního filmu u nás⁷³

V naší zemi se filmem jakožto takovým zabýval jako jeden z prvních Jan Kříženecký, dále pak Alexander Hackenschmied (vlastním jménem Herbert Hammid), Jan Kučera, Otakar Vávra a Karel Plicka.

Vývoj dokumentárního filmu podléhal vždy éře (hlavně politické situaci v zemi), v které film vznikal. Například během války dokumentární filmy téměř vůbec nevznikaly. Točily se jen filmy spíše neutrální jako *Lidé v bílém doopravdy*, *Bramborový král kuchyně*. Po válce se pak natočila spousta filmů s válečnou tematikou, s tematikou holocaustu, o nacistech, vojácích apod.

V době komunismu se stal film nástrojem propagandy a byly točeny filmy, které měly za cíl s lidmi manipulovat.

V 60. letech byla založená filmová fakulta FAMU a Katedra dokumentární tvorby, jejímiž prvními absolventy byl Karel Kachyňa a Vojtěch Jasný. V této době vznikly také první cestopisné dokumenty, např. Jaroslav Novotný vytvořil film z materiálů známých cestovatelů Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda.

⁷² GAUTHIER, Guy. *Dokumentární film, jiná kinematografie*, s. 111.

⁷³ Fakta převzaty z knihy: ŠTOLL, Martin. *Hundred years of Czech documentary film (1898-1998)*. 2000.

Později se autoři dokumentárních filmů začali více zajímat o témata všedního dne obyčejných lidí (např. filmy *Čekají každou neděli* (1962) a *Děti bez lásky* (1963) od Kurta Golbererse).

Trendem se postupně stávalo natáčení portrétů významných osobností a díky otevřeným hranicím se začaly objevovat filmy o cestování.

Během normalizace dochází opět k útlumu tvorby dokumentárních filmů (důvodem bylo hlavně uzavření hranic a zahájení televizního vysílání, které vytlačilo dokumentární film). Hlavními centry tvorby dokumentárního filmu v té době byly – Krátký film Praha, Filmové studio Gottwaldov, Štúdio krátkých filmov v Bratislavě a Armádní film.

Dokumentární tvorba se postupně obracela více na sociální problémy a otázky. Fero Fenič natočil např. film o chudobě, která byla na některých místech Slovenska (*Labutia pút'*, 1975) a o mladých lidech a jejich problémech (*Diadém*, 1978, *Tam a zpět*, 1980; *Vlak do dospělosti*, 1989). Vladislav Kvasnička natáčel filmy se sociální tematikou o vězních, mladých delikventech, vrazích, punkerech a lidech závislých na drogách (např. *Aby si lidi všimli*, 1988; *Nezletilé matky*, 1989).

V 70. a 80. letech vstupují na scénu ženy dokumentaristky, jejichž hlavními tématy jsou právě otázky lidství a sociální tematika. Nejvýznamnějšími ženami dokumentaristkami jsou Věra Chytilová, Drahomíra Vihanová, Olga Sommerová a Helena Třeštíková, která točí hlavně časosběrné filmy (*Manželské etudy*, *René*, atd.).

Po rozdělení Československa začala Česká televize podporovat tvorbu dokumentárních filmů.

S koncem revoluce přišla nová témata filmů jako jsou drogy, alkoholismus a extremismus.

Počátkem 21. století na scénu přichází noví mladí dokumentaristé (např. Vít Klusák – film *Český sen*, Olga Špátová (dcera významných dokumentaristů Jana Špáty a Olgy Sommerové) – filmy *Radůza*, *Fenomén Gott*, nový film *Oko nad Prahou*, který pojednává o projektu Jana Kaplického), ale stále zde také působí řada zkušených dokumentaristů (Helena Třeštíková, která stále pracuje na svých časosběrných dokumentech, nejnovější – *Katka*).

Ve 21. století přichází dokumentární filmy převážně s tématy globálních problémů, česká tvorba se ale nadále spíše soustředí na témata ze sociálního prostředí.

Od všech výše zmíněných dokumentaristů lze čerpat dokumentární filmy do hodin výchovy k občanství.

2.3 Dokumentární film jako didaktický nástroj

Někteří autoři tvrdí, že dokumentární film má monopol na didaktičnost, což přidává důvodům, proč se dokumentární film využívá jako didaktický nástroj. Je ale potřeba si uvědomit, že dokumentární film nemá za cíl přesvědčovat či nám dávat jasná řešení problému, ale pouze nastiňovat jednotlivé části problému. Jednou z důležitých vlastností dokumentárního filmu jakožto didaktického nástroje je, že má schopnost vzbudit v divákovi zvědavost a vyvolat emoce. Tyto vlastnosti zásadně odlišují dokumentární film od jiných audiovizuálních pomůcek.

Dokumentární film je součástí výchovy v širším smyslu, kterou nelze ztotožňovat pouze s výchovou institucionální. Nejčastěji je možné se s ním setkat ve filmových klubech, klubech pro milovníky umění, filmových klubech v rámci asociací pro vzdělávání pracujících, filmových klubech ve školních zařízeních a také tedy jako s didaktickým nástrojem ve školách v jednotlivých hodinách, v různých předmětech.

2.3.1 Výběr vhodného filmu

Vybrat vhodný (= efektivní, přínosný) film může být mnohdy pro učitele problematické, zvláště pro učitele na druhém stupni základní školy. Na středních školách je výběr filmu jednodušší (žáci jsou vyspělejší, emočně stabilnější, informovanější). Některé filmy mají doporučení o nepřístupnosti⁷⁴ do určitého věku (např. film *Slzy Konga*, Česko, 2008 - dramatické výpovědi znásilněných žen), vzhledem k zobrazení záběrů, které mohou mít negativní emocionální vliv na žáky. Výběr vhodného filmu je důležitým předpokladem pro efektivní výuku.

⁷⁴ V USA existuje tzv. filmový rating, což je klasifikace filmů dle vhodnosti (pět kategorií), kterou definuje Americká filmová asociace (MPAA - Motion Picture Association of America). Předání filmu k hodnocení je dobrovolné. (více informací: www.mpa.org – zde je také možné dohledat, jak je hodnocen konkrétní film, jeho vhodnost). Rodiče a učitelé se tak mohou rozhodnout o vhodnosti filmu pro dítě, žáka. V ČR žádný podobný úřad neexistuje.

Pokud ale učitelé čerpají filmy z projektu Jeden svět na školách je vždy u filmů doporučený věk.

Film vybíráme především s ohledem na výukové **cíle** hodiny, kterých chceme dosáhnout.

Film by měl být vybrán nejlépe tak, aby navazoval na předchozí učivo, zkušenosti a znalosti žáků, aby předcházel dalším tématům tak, aby si dokázali žáci zážitek z filmu s něčím propojit, pod něčím uložit. Dokumentární film by měl zapadat do **kontextu** výuky.

Dalším hlediskem výběru vhodného filmu, většinou problematickým, je jeho **délka**. Učitel se musí rozhodnout, zda žákům pustí celý film (pro lepší efekt je samozřejmě lepší, když se film promítne celý, ale z časových důvodů 45 minutové časové dotace na jednu vyučovací hodinu je možné u některých filmů využít pouze zásadní část, např. jen 15 min z filmu). Existují také filmy 15-20 minutové, které se dají pustit celé v jedné vyučovací hodině. Je možné, pokud učitel chce využít celý dokumentární film a považuje to za důležité, spojit dvě vyučovací hodiny výchovy k občanství a pustit tak žákům delší film, který by se do jedné 45 minutové hodiny nevešel. Ve spojených hodinách se pak dají zároveň bez obtíží stihnout všechny fáze důležité pro práci s dokumentárním filmem.

Pokud s dokumentárním filmem jakožto didaktickým nástrojem ve výuce začínáme, měli bychom volit nejdříve filmy s neproblematickými, nekonfliktními tématy, postupně (záleží na vyspělosti třídy, zkušenosti učitele) můžeme přejít až k filmům s kontroverzní tematikou.

Při vybírání filmu by učitel měl také dbát na **psychologii** žáka druhého stupně ZŠ⁷⁵ (11-15 let, dítě staršího školního věku – období pubescence), kdy se u žáků prohlubuje citové vnímání (emoční labilita), které se může projevit v reakci na film.

Při výběru filmu je nutné dbát na to, jaký dopad může mít film na žáka. Samotný výběr ale záleží na učiteli, který zná třídu, ve které bude film promítat. Sám by měl uznat, zda je film pro třídu vhodný a předvídat, jak na něj budou žáci reagovat. Výběr filmů je tak **individuální**. Záleží vždy na konkrétní třídě, konkrétním učiteli, klimatu třídy a na podmínkách, v kterých je dokumentární film promítán.

Pokud používá učitel filmy poskytnuté organizací Jeden svět, je u filmů doporučeno, pro jakou věkovou kategorii jsou vhodné. U dalších filmů, které si zvolíme a zajistíme sami, musíme sami uvážit jeho vhodnost, v které třídě je dobré ho promítat.

⁷⁵ Podrobněji o psychologii dítěte druhého stupně (11-15 let), např. LANGMEIER, Josef - KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2006., s. 142-166.

Učitel nesmí vybírat filmy, které budou *obsahovat jakékoli podněty k nenávisti na základě rasy, pohlaví, náboženství nebo národnosti a které by mohly vážně ohrozit tělesný, mentální nebo morální vývoj mladistvých, zejména programy, které obsahují pornografii nebo nežádoucí násilí.*⁷⁶

2.3.2 Zásady práce s dokumentárním filmem

Aby se dokumentární film stal efektivní didaktickou pomůckou, musí se s ním náležitě (efektivně) pracovat. Jak jsme zmínili výše, nestačí tedy pouze film spustit bez další práce.

Pracovat se hlavně musí se třídou, v které se bude film pouštět. Třída musí být postupně připravována na práci s touto audiovizuální pomůckou. Musíme se vymanit z původního předpokladu, že televize (filmy) slouží jen k pobavení.

V hodině se musí aktivně zapojit všechny subjekty:

- žáci (třída),
- učitel (jako prostředník mezi filmem a žáky).

Podle jednotlivých fází výuky můžeme dokumentární film zařadit do fáze:⁷⁷

- **motivační** (film může u žáků vyvolat velké emoce, tedy emoce jako motivace),
- **expoziční** (prvotní seznámení s problematikou, film může sloužit jako výchozí bod k látce, kterou chceme žákům přiblížit, vysvětlit),
- **diagnostická** (nastiňuje problémy, pomáhá k úplnému pochopení látky, naznačuje další výhledy, možnosti, náhledy v širších souvislostech),
- **doplňková** (rozšíření učitelova výkladu – film doplní učitelův slovní výklad o názornost, přiblíží žákům skutečnost).

⁷⁶ Směrnice rady EHS „*Televize bez hranic*“, článek 22. 1997.

Dostupný z WWW <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=521> (Ministerstvo kultury ČR).

⁷⁷ MAŠEK, Jan. *Audiovizuální komunikace výukových médií*. 2002., s. 58.

Samotnou práci s dokumentárním můžeme rozdělit na několik fází:

- 1) příprava učitele,**
- 2) fáze před spuštěním filmu,**
- 3) samotná projekce filmu,**
- 4) fáze po zhlédnutí filmu.**

1) Příprava učitele

Využití dokumentárního filmu v hodině předchází učitelova příprava na hodinu. Učitel si musí nejdříve jasně stanovit **cíle** hodiny, kterých chce projekcí filmu dosáhnout. Film se musí vztahovat k cílům hodiny a měl by vyplývat z výukových záměrů hodiny. Teprve podle zvolených cílů učitel volí vhodný film (viz 2.3.2 *Výběr vhodného filmu*). Když je film vybrán musí ho učitel zhlédnout (důležité a nutné!). Pouhé přečtení synopse či recenze filmu nestačí. Pro jasnou představu a vytvoření učební plánu hodiny je skutečně nutné, aby učitel film znal. Po zhlédnutí se učitel rozhodne, zda film skutečně odpovídá cílům hodiny a je skutečně vhodné jeho použití (při filmu můžeme zjistit, že ve filmu jsou nevhodné záběry, dlouhé nezáběrné pasáže, že film je špatně a nevhodně pojatý, jeho zpracování je komplikované a pro žáky náročné apod.). Dále si učitel musí promyslet, jestli je film vhodný pro konkrétní třídu, v které bude dokumentární film používat. Pokud se rozhodne, že ano, měl by si zjistit doplňující informace o filmu a o tematicce, o které film pojednává a další potřebné informace. Pokud je film dlouhý, musí si vybrat a poznamenat pasáže, které chce žákům promítnout, kde chce film pozastavit atd.

Stejně jako u jiné přípravy by si měl učitel vytvořit časový harmonogram (odvozující od délky filmu) a připravit si vyučovací plán pro konkrétní třídu (různé třídy = různé třídní klima, různé reakce na film, odlišný přístup k diskusi po filmu apod.), připravit si otázky týkající se rozboru filmu (konkrétními otázkami týkající se filmu můžeme také zjistit, kdo při filmu dával pozor a kdo ne), reflexi filmu, doplňující aktivity, výchozí otázky pro debatu a všechny další pomůcky (např. vypracování pracovního listu), které budeme v hodině potřebovat.

Samozřejmě si učitel musí zajistit vhodnou a dostatečnou promítací techniku a prostory pro projekci filmu (v některých školách je například jen jedna učebna vybavena dataprojektorem, proto je potřeba si třídu zamlouvat předem).

2) Fáze před spuštěním filmu

Před samotným začátkem hodiny by si měl učitel nastavit film k promítání tak, aby samotné spuštění filmu v hodině, zabralo co nejkratší čas. Hlavně by si měl před hodinou vyzkoušet, zda formát filmu lze na dané technice promítnout, zkontrolovat zda fungují titulky a zvuk filmu (ve třídě se střídá mnoho učitelů a každý mění nastavení techniky, může dojít k technickým výpadkům, něco není správně zapojené atd.).

Tato část je velmi důležitá a učitel by ji neměl podceňovat. Když učitel v hodině zjistí, že technika nefunguje, film nelze promítnout, je celá hodina narušená a je to nepříjemné jak pro žáky, tak pro samotného učitele, který s touto náplní hodiny počítal.

Pokud nechce učitel žákům pouštět celý film, měl by si ho nastavit před hodinou na místě, odkud ho chce žákům pouštět.

V této fázi dále učitel žákům musí, stejně jako v jiných hodinách, nastínit plán hodiny, její rozvržení a cíle (pokud s dokumentárním filmem učitel a žáci začínají, stačí si nejprve stanovit skromné cíle), také téma hodiny a stručný *přehled látky – žák si uvědomí účel a podstatu* učiva a zároveň tím učitel *povzbuzuje motivaci žáků k učení*.⁷⁸ Učitel by měl objasnit žákům postavení filmu v celkové struktuře učiva, objasnit všechny pojmy (které si před hodinou připravil, které by mohly být žákům nejasné) a případně zadat žákům úkoly, které mají během filmu vypracovávat (neměly by být ale náročné, aby nerušily žákovu pozornost při sledování filmu). Žáci by měli být připraveni na to, že budou pracovat s dokumentárním filmem jako se zdrojem informací, vědomostí a že se po skončení projekce bude se zhlédnutým obsahem filmu pracovat.

*Učební činnosti by měly být pro žáka dostatečně náročné, aby pro žáky představovaly zajímavou výzvu a rozšiřovaly oblast jejich učení.*⁷⁹

Pokud se ve filmu objevují nové pojmy učitel je žákům musí před projekcí vysvětlit, případně zapsat na tabuli, kde by si to žáci mohli během projekce přečíst.

⁷⁸ *Efektivní učení ve škole*. 2005., s. 19.

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 13.

Tato fáze může sloužit také jako *motivační*, to znamená, že učitel si může připravit krátkou aktivitu, která bude motivací pro následující film. Někdy může samotný film sloužit jako motivační (např. žáky něčím šokuje, vyvolá rozhořčení, dotazy, emoce).

Zároveň tato fáze může být evokační.

Příklady motivačních, evokačních a aktivizačních aktivit:

- vyvolání diskuse (zapojení filmu do kontextu, vyvolání v žácích zvědavost)
- volné psaní (např. na téma co již o dané problematice žáci vědí)
- brainstorming
- problémová otázka
- krátká didaktická hra

3) Samotná projekce filmu

Pokud učitel žákům zadá, žáci se během projekce filmu píší zápisky do sešitů, zaznamenávají si body, které je zaujaly, o kterých by chtěli později mluvit, případně vypracovávají úkoly, které jim byly zadány, vyplňují pracovní list apod. Úkoly by učitel měl zadávat přiměřeně obtížné, aby se žáci dokázali zároveň soustředit na film.

Učitel může působit na žáky i během projekce. Pokud pokládá za důležité, může v didakticky významných momentech přerušit film. Měl by mít předem připravené přesně kde a z jakého důvodu (např. když se ve filmu objeví zásadní moment nebo pohnutka chování, která potřebuje okomentovat, vysvětlit či na ní chce učitel žáky upozornit, protože by si žáci sami moment neuvědomili a po skončení celého filmu by již návrat k tomuto momentu nebyl tak efektivní).

4) Fáze po zhlédnutí filmu

Poslední fáze je fází **nejdůležitější**, tzv. interpretační. Teprve závěrečná reflexe, rozbor filmu a následná práce se třídou po jeho zhlédnutí vytváří z dokumentárního filmu efektivní didaktický nástroj. Po zhlédnutí filmu by tedy mělo zbýt ještě dostatek času na reflexi a následné aktivity. Dokumentární film (na rozdíl od didaktických filmů) nám

nenabízí jasná řešení, hotové definice, ale zůstává otevřený a vybízí k zamyšlení, proto je důležité si se žáky utřídit jejich postoje, názory. Rozhodně by se nemělo stát, že projekci ukončujeme se zvoněním a žáci odchází ze třídy bez závěru a shrnutí hodiny.

Nejdříve se zaměříme na práci se žáky jako se třídou. Učitel nemůže od žáků očekávat okamžité spontánní reakce k filmu. Aby se žáci nebáli, nestyděli se přidat k diskusi o zhlédnutém filmu, tématu, o tom, co v nich vyvolalo různé reakce a emoce, musí se již od první třídy na základní škole v žácích podporovat, že se za svůj názor nestydí a nebojí se ho vyjádřit před ostatními ve třídě. Toho je také možné postupně docílit skrze práci ve dvojici (v tomto intimním prostředí se žák cítí lépe, nebojí se komunikovat), postupně v malých skupinkách až se nakonec žák nebojí vstoupit do debaty před celou třídou.

K produktivní diskusi je zapotřebí také příznivé klima třídy. Tedy takové, kde se spolužáci navzájem uznávají a respektují názory ostatních. Příznivé třídní klima je velmi zásadní věcí pro práci s dokumentárním filmem. Pokud klima třídy není v jednotlivých třídách, kde chceme tuto didaktickou pomůcku použít, příznivé, nemůžeme od žáků očekávat kvalitní a efektivní reflexi filmu.

Dalším subjektem je samotný učitel, který zde má podstatnou roli. Je prostředníkem v komunikaci mezi konkrétním dokumentárním filmem a žáky (publikem). Učitel vybízí žáky k zamyšlení nad danou problematikou, řídí hodinu, diskusi mezi žáky, připravuje doprovodný program a aktivity k filmu tak, aby nešlo jen o jednosměrnou komunikaci. Zároveň učitel umožňuje zpětnou vazbu mezi účastníky komunikace.

Film může u žáků vyvolat různé emoce a pocity, které by učitel rozhodně neměl přecházet, ale naopak by s nimi měl v hodině pracovat. Měl bych nechat žákům prostor na vyjádření svých emocí – jak se žáci cítili při projekci, jaké pocity mají z jednotlivých záběrů apod. Emoce jsou jedním z faktorů, které právě odlišují dokumentární film od jiných audiovizuálních pomůcek, a proto by se s nimi mělo po zhlédnutí filmu pracovat. Na druhou stranu by měl učitel dbát na to, aby emoce neovlivnily objektivní poznání a získané informace a fakta z filmu, k čemuž slouží například reflexe a shrnutí hodiny.

Aktivity, které je možné použít (nejen) v této fázi hodiny - viz následující kapitola.

2.3.3 Didaktické metody a organizační formy v hodinách s dokumentárním filmem

Nejčastější metodou pro práci s dokumentárním filmem, jak již bylo výše několikrát zmíněno, je interaktivní komunikace - **diskuse** (patří mezi vyučovací metody slovní, dialogické⁸⁰). *Diskuse je vzájemný rozhovor mezi všemi členy skupiny, v němž jde o vyjasnění stanovené problematiky.*⁸¹ *Otázky a diskuse dávají prostor k přemýšlení o učivu*⁸² a tedy i o zhlédnuté problematice. Diskuse je jedna ze stěžejních metod při práci s dokumentárním filmem. Tato metoda se dá využít v jakékoli fázi. Diskuse pomáhá žákovi rozvíjet jeho dovednosti ve formulování otázky, jasného a stručného vyjadřování se, argumentace, obhajoby svého názoru, dále také rozvíjí a upevňuje žákovi postoje, názory, myšlenky, pomáhá žákovi respektovat názory ostatních, vést bezkonfliktní komunikaci a adekvátně reagovat na názory ostatních. Ale také může vést k dalšímu poučení, získání dalších informací, dovedností a zkušeností.

Po zhlédnutí filmu by měl učitel různými technikami vybízet žáky ke spolupráci, snažit se o jejich zapojení. Takovou technikou je například **kladení otázek**. Učitel by měl žákům klást otázky, které by je směřovaly k přemýšlení o problému. *Otázky jsou plánovány tak, aby zapojily žáky do trvalé diskuse soustřeďující se na významné myšlenky.*⁸³ Otázky by měly také vést žáky ke kritickému pohledu na věc, k možnosti hledání řešení problému. Pokud budeme pracovat s dokumentárním filmem, je lepší používat v diskusi spíše otevřené než uzavřené otázky. Pro žáky jsou otevřené otázky podnětnější - *vyzývají žáky k aplikování, analyzování, syntetizování nebo hodnocení toho, co se mají naučit, je možná řada správných odpovědí, některé vyzývají k další debatě.*⁸⁴ Otázky učitel klade třídě jako celku. Učitel by měl mít některé otázky (alespoň výchozí, které rozvádí debatu a jsou pro ni klíčové) předem připravené tak, aby konstruktivně rozvedly diskusi. Otázky by měly být jasně formulované, zřetelné, jasné. Pokud učitel vidí, že některý žák je pasivnější, měl by ho aktivizovat otázkami kladenými přímo jemu (učitel položí otázku jmenovitě). Žáky tak učitel navádí k tomu, aby si vytvořili svůj názor na danou problematiku, uměli obhajovat svůj názor a vhodně argumentovat. Po

⁸⁰ Společně s metodou *rozhovoru, dialogu, panelové diskuse a brainstormingu* (dle Skalkové, *Obecná didaktika*. 1999), které se dají také při práci s dokumentárním filmem využít.

⁸¹ SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. 1999. s. 176.

⁸² *Efektivní učení*, s. 22.

⁸³ Tamtéž, s. 22.

⁸⁴ Tamtéž, s. 22.

vyslovení otázky by měl vždy učitel chvíli vyčkat, než bude vybízet žáky k odpovědi. Žákům právě tu chvíli trvá, než zformulují svou odpověď. Učitel dbá na to, aby se dodržovala pravidla diskuse (neskákat do řeči jinému spolužákovi, snažit se být asertivní, respektovat spolužákův názor atd.) a od žáků přijímat pouze dobře formulované odpovědi, názory. Jedna odpověď může vyvolat reakci ostatních spolužáků, chuť odpověď reflektovat a diskutovat o ní. Tato reakce může vygradovat ve výměnu názorů. Hlavně při výměně názorů by měl učitel zasahovat, pokud se poruší pravidla diskuse. Učitel tak žáky vede ke kultuře diskuse (udržovat orientaci na hlavní problém, nepřipouštět zesměšňování některých vyřčených názorů apod.). Vyloženě nesmyslné a nesprávné odpovědi uvádí učitel na pravou míru (např. hlavně názory rasistické, extremistické, xenofobní).

Na konci každé diskuse má učitel hlavní slovo. Shrne závěr, ke kterému žáci došli, zobecní myšlenky, které byly vyřčeny, provede závěrečnou reflexi a uzavře diskusi.

Na závěr této kapitoly shrneme **vyučovací metody**, které mohou být používány při práci s dokumentárním filmem:

- **metody slovní** - diskuse, brainstorming, hodnocení, volné psaní (brainwriting), pětílístek, doplňování vět, předpovědi (např. film pozastavíme a žáci mají za úkol předpovědět, jak se bude film dále vyvíjet, jaký bude osud postav, jak film skončí)

Při užití slovních metod učitel dbá na kulturu diskuse a kultivovaný projev žáka, rozvíjí kompetenci komunikativní.

- **metody problémové** – sokratovský rozhovor, beseda, řešení problému, projekty, situační metoda

Rozvíjí kompetenci k řešení problémů.

- **metody bezděčného učení** – didaktická hra, inscenace (hraní rolí), dramatizace, napodobování činnosti, probírání postojů a názorů v diskusích a rozhovorech, dále také modelové situace, emocionální vyjádření kresbou, tvorba plakátů, komentářů k filmu

- **projektové metody** – vypracování projektu

Doplňující aktivitou, kterou je možné využít při spojení např. dvou vyučovacích hodin či větší časové dotaci, je **beseda** s někým, kdo na filmu spolupracoval, je jeho aktérem nebo přímo s autorem filmu, kameramanem, pamětníkem apod. Někteří autoři filmů přijímají besedy s diváky jako podnět pro další práci, ale někteří se jim také vyhýbají. Doplňujícími aktivitami je také **exkurze** nebo **projektový den**.

Díky těmto a dalším technikám a strategiím se žáci stávají aktivním publikem, které rozvíjí svou mediální gramotnost.

Organizační formy výuky, které využijeme při práci s dokumentárním filmem, bychom měli volit dle Jarmily Skalkové s ohledem na tyto aspekty: *cíle práce, charakter látky, individuální potřeby žáka a možnosti, které máme ve škole k dispozici*⁸⁵.

Při volbě organizační formy vyučování by učitel měl dávat přednost jiným formám, než je transmisivní, frontální výuka a upřednostňovat by měl spíše **skupinovou** a **kooperativní výuku**⁸⁶, která je vhodnou organizační vyučovací formou za použití dokumentárního filmu. Je také znakem efektivní výuky.

Shrnutí zásad pro práci s dokumentárním filmem:

- dokumentární film musí být zvolen dle cílů hodiny
- učitel musí sám film nejprve zhlédnout
- film učitel volí jako didaktickou pomůcku tehdy, pokud není jiná možnost, jak skutečnost zprostředkovat; hlavně při výuce, kdy je téma hodně abstraktní, téma těžké na vysvětlení – slovně těžké na pochopení, je zapotřebí názorné ukázky, modelové situace, reálné situace → dokumentárního filmu
- učitel by měl vycházet z definovaných vstupních znalostí studentů (film by měl být přiměřený znalostem a věku žáků) a jejich uvědomělosti (aby si žáci předváděné učivo uvědomili, promýšleli souvislosti).
- film musí zapadat do kontextu výuky
- zvolení vhodné motivace (samotný dokumentární film může sloužit jako motivace)

⁸⁵ SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. 1999. s. 204

⁸⁶ Skupinová práce je jedním z klíčových pojmů RVP. S touto formou výuky souvisí sociální a osobnostní výchova.

- žáci před projekcí musí být upozorněni, že budou pracovat s dokumentárním filmem jako se zdrojem informací (případně žáky upozornit, na co se mají ve filmu zaměřit)
- po zhlédnutí filmu musí být uskutečněný rozbor a reflexe filmu, která napomáhá k efektivnímu uchopení a porozumění látky a je také zpětnou vazbou pro učitele.

2.4 Dokumentární film a výchova k občanství

Cílem této práce je využití dokumentárního filmu ve vzdělávací oblasti Člověk jako jedinec, konkrétně ve školním předmětu výchova k občanství⁸⁷ (do června r. 2007 občanská výchova). Využití dokumentárního filmu napomáhá modernizaci a inovaci výuky. Dokumentární film jako didaktická pomůcka ve výuce zapadá do polistopadové vize výchovy k občanství, kdy se v tomto předmětu učitelé zaměřují především na výchovu tolerantního občana v demokratické společnosti a snaží se žáka připravit na skutečný život a jeho uplatnění v něm. Se zavedením Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání do škol (skrže ŠVP), dochází ke změnám také v obsahu výuky předmětu výchovy k občanství.

Se zavedením nového vzdělávacího kurikula 1.9. 2007 do škol přišlo mnoho změn. Změny se týkají všech oblastí vzdělávání, včetně předmětu občanská výchova. Kromě viditelné změny na první pohled – přejmenování předmětu na výchovu k občanství (někdy také výchova k občanství a zdraví) se změny týkají samozřejmě hlavně obsahu předmětu. Předmět může být vyučován buď v samostatném vyučovacím předmětu, nebo ho lze podle povahy učiva integrovat s jiným předmětem, jehož vzdělávací obsah je vymezen v rámci některého z příbuzných vzdělávacích oborů (např. ve výchově ke zdraví, dějepise či zeměpise).⁸⁸ Již přejmenování má mít upřesňující význam, čemu by se v předmětu mělo vyučovat, s čím by žáci měli být seznámeni. Cílem je vychovat ze žáků aktivní angažované a kultivované občany demokratické společnosti, kteří jsou součástí globalizovaného a diferenciovaného světa, a to prostřednictvím metod moderní výuky (jednou z metod je také využívání moderních didaktických pomůcek, jako

⁸⁸ Podrobněji dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/77/POJETI-VZDELAVACIHO-OBORU-VYCHOVA-K-OBCANSTVI-V-RVP-ZV.html/>.

je např. právě dokumentárního filmu). Dochází tak ke zkvalitnění a zefektivnění výuky s důrazem na občanskou gramotnost.

Dle RVP předmět výchova k občanství zapadá do bloku **Člověk a společnost** společně s předmětem dějepis. Jednotlivé vzdělávací obsahy jsou dále rozděleny na části⁸⁹: *Člověk ve společnosti* (mezilidské vztahy, řešení problémů a konfliktních situací), *Člověk jako jedinec* (pěstování sebedůvěry, seberegulace, ...), *Stát a hospodářství* (finanční gramotnost, fungování hospodaření státu,...), *Stát a právo* (získávání právního povědomí), *Mezinárodní vztahy, globální svět* (žák zná mezinárodní organizace, jejich fungování a vliv, globální problematika světa,...).

Předmět výchova k občanství má největší potenciál využívat různé didaktické metody, organizační formy výuky, řešit se žáky společenské problémy a otázky a připravit žáky na skutečný život. Proto je možné využít rozmanitou škálu různého zaměření dokumentárních filmů.

Využitím dokumentárního filmu ve výchově k občanství můžeme také rozvíjet všechny kompetence dle RVP - **kompetence k učení** (problémová výuka – dokumentární film jako problém – žák hledá řešení, vhodné strategie, třídí nové informace získané z dokumentárního filmu), **k řešení problémů** (po zhlédnutí dokumentárního filmu žáci řeší danou problematiku, diskutují nad problémem, hledají příčiny a přemýšlí o způsobu řešení; např. skrze brainstorming, diskusi, modelové situace jako doplňkových aktivit k dokumentárnímu filmu), **komunikativní** (při diskusi či práci ve skupinách učitel dohlíží a dbá na to, aby žáci své myšlenky vyjadřovali výstižně, jasně a správně formulovali; dále v diskusích žáci pozorně naslouchají a reagují na spolužáky, obhajují svůj názor vhodnou argumentací, snaží se využívat asertivní komunikace,...), **sociální a personální** (při spolupráci se všichni ve skupině aktivně podílejí na úkolu, efektivně spolupracují, mají úctu k druhým,...), **občanské** (poznávají skrze dokumentární film domácí i světové kulturní a přírodní hodnoty, získávají k nim respekt, snaží se být tvůrčí,...), **pracovní** (spolupráce s druhými; týmová, systematická spolupráce,...). Všechny tyto kompetence se dají také rozvíjet skrze doplňkové aktivity k dokumentárnímu filmu jako stěžejnímu bodu hodiny výchovy k občanství nebo v reakcích na něj.

V tomto předmětu se nejvíce využívají *sociální dokumenty*, tedy filmy týkající se všech vrstev společnosti na celém světě, jejich způsobu života, starostí

⁸⁹ Podrobněji dostupné na WWW: www.rvp.cz.

a problémů.⁹⁰ V rámci výchovy k občanství, ale nejen tohoto předmětu, je možné (a některé školy to tak již mají), zakomponovat práci s dokumentárním filmem přímo do ŠVP.

3. Organizace zabývající se dokumentárním filmem

Následující odkazy mohou být pro učitele přínosem a inspirací, kde shánět informace a dokumentární filmy pro jejich hodiny.

- **Aerofilms** – je filmová distribuční společnost, která vznikla rozšířením aktivit dvou největších pražských artových kin – Aero a Světozor; zaměřuje se na distribuci hraných i dokumentárních filmů; na jejich webových stránkách mimo jiné nalezneme seznam filmů s jejich stručnou anotací (více informací na WWW: www.aerofilms.cz)

- **Institut dokumentárního filmu** - portál o východoevropském dokumentárním filmu (nabízí novinky o nově natočených filmech, o filmech připravovaných, ale také se zabývá teorií a podporou dokumentárního filmu, více informací: www.dokweb.net, www.docuinter.net)

- **Doc Alliance films** – nabízí možnost legálně a za minimální poplatky stahování dokumentárních filmů z celého světa (více informací na WWW: <http://docalliancefilms.com/>)

- **Česká televize** – nabízí širokou nabídku dokumentárních filmů, pořadů, širokého spektra, přehled a více informací na WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/poradyaz/index.php?zanrf=dokumenty>

- **Nadace Film & Sociologie** – nadace vznikla v roce 1991 jako spojení sociologie a filmu, tvoří dokumentární filmy, které je pak možné zhlédnout právě v České televizi; dále pořádají besedy, semináře, tvůrčí dílny a samotné projekce. Základním posláním FILM & SOCIOLOGIE je snaha postihnout na konkrétních osudech lidí rozpory a proměny doby (více informací na WWW: www.afis.cz).

⁹⁰ V předmětu dějepis se často používají tzv. filmy „život v paměti“ (pojem od Gauthiera. *Dokumentární film, jiná kinematografie*, s. 309), které jsou založeny na výpovědi pamětníků, svědků dávných událostí, jejichž křehkou paměť ještě bylo možné využít.

Festivaly

V České republice se koná několik festivalů, které jsou založeny na myšlence dokumentárního filmu jako zdroje nových informací a přiblížení skutečnosti. Pro učitele může být účast na festivalech inspirací ve volbě dokumentárního filmu, který by chtěli promítnout žákům. Na festivalech je také mnoho doprovodných akcí (např. besedy) a materiálů, které může učitel v hodinách VO také využít.

Nejvýznamnější festivaly v rámci ČR:

- **Academia film Olomouc (AFO)** - od r. 1966 festival dokumentárních a populárně vědeckých filmů, od r. 1992 s mezinárodní účastí (více informací: www.afo.cz), motto festivalu: „*vidět a vědět*“
- **Ekofilm** - České Budějovice a Český Krumlov, mezinárodní filmový festival, který se také zaměřuje na zapojení filmu do škol, a to především s ohledem na průřezové téma Environmentální výchova – filmy týkající se životního prostředí, přírodního a kulturního dědictví (více informací: www.ekofilm.cz)
- **FEBIOFEST** – festival filmové tvorby, který zahrnuje filmy všech žánrů, včetně dokumentárního (více informací: www.febiofest.cz)
- **Filmový festival Finále** – Plzeň; bilanční přehlídka a soutěž nejen dokumentárních filmů české tvorby (více informací: www.filmfestfinale.cz)
- **Filmový festival Karlovy Vary** – jeden z nejznámějších filmových festivalů ve střední a východní Evropě, jehož součástí je také projekce a soutěž dokumentárních filmů (více informací: www.kviff.com)
- **Jeden svět** - Praha (více informací v kapitole 3.1. *Jeden svět*)
- **Mezinárodní festival dokumentárních filmů Jihlava** - mottem je zvolání "*Myslet filmem!*", (více informací: www.dokument-festival.cz), řadí se mezi pět nejvýznamnějších mezinárodních dokumentárních festivalů
- **Nadotek** – Ústí nad Orlicí, festival dokumentárních filmů zaměřený na sociální tematiku (více informací: www.nadotek.cz).

Evropské festivaly dokumentárních filmů (4 nejvýznamnější):

- **CPH: DOX Copenhagen** – kodaňský mezinárodní festival dokumentárních filmů (více informací: www.cphdox.dk)
- **DOK Leipzig** – mezinárodní německý festival dokumentárního a animovaného filmu v Leipzigu, více informací: www.dokfestival-leipzig.de
- **Planete Doc Review Warsaw** – mezinárodní festival v Polsku, jehož cílem je mezinárodní každoroční přehlídka dokumentárních událostí (více informací: www.docreview.pl)
- **VISIONS DU REEL Nyon** – švýcarský mezinárodní festival a veletrh dokumentárního filmu (více informací: www.visionsdureel.ch).

3.1. Jeden svět⁹¹

Pro učitele by měl být jedním z nejstěžejnějších festivalů dokumentárních filmů projekt organizace Člověk v tísni - **Jeden svět**. Je to jeden z nejznámější filmových mezinárodních festivalů dokumentárních filmů. Od roku 2000 pořádá festivaly pokaždé na různé téma, ale zabývá se především problematikou lidských práv. V programu festivalu jsou zahrnuty jak nejvýraznější dokumenty, které byly za uplynulý rok natočeny a získávají ceny na nejvýznamnějších světových festivalech, tak investigativní a aktivistické filmy, které upozorňují na závažné problémy a porušování lidských práv.

V roce 2007 Jeden svět získal Čestné uznání Organizace Spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) za výchovu k lidským právům.

Festival Jeden svět pořádá Člověk v tísni, o.p.s. *Společnost Člověk v tísni realizuje humanitární pomoc, dlouhodobé rozvojové projekty a podporuje snahy o demokratizaci a dodržování lidských práv. Také usiluje o zvyšování povědomí české společnosti o problematice chudoby, rozvojové spolupráce, migrace nebo porušování lidských práv, i o zmírnění rasových a národnostních předsudků a xenofobie v České republice. Prostředkem k naplnění těchto cílů jsou vzdělávací a informační programy společnosti Člověk v tísni.*⁹²

⁹¹ Fakta o projektu Jeden svět převzaty z www.jedensvet.cz [online] – zde také podrobnější informace.

⁹² Převzato z <http://clovekv tisni.cz> [online] – zde také více informací o této společnosti.

V současnosti patří mezi vzdělávací programy společnosti Člověk v tísni projekt **Jeden svět na školách** (více v kapitole 3.1.2 *Jeden svět na školách*), **Polis**⁹³ a **Varianty**⁹⁴, s kterými by učitelé (zvláště učitelé předmětu výchova k občanství) měli být obeznámeni. Jsou další inspirací pro jejich hodiny.

Věnuje se také propagaci dokumentárního filmu, a to zejména prostřednictvím České televize nebo prostřednictvím Dokumentárních pondělků v pražském kině Světozor.

3.1.1 Jeden svět na školách⁹⁵

Projekt Jeden svět na školách, pořádaný Člověkem v tísni, o.p.s., využívá potenciálu dokumentárního filmu ve výuce. Jedná se hlavně o problematiku z oblasti lidských práv.

*Dokumentární filmy nepřinášejí pouze informace, ale především vzbuzují zájem o problematiku, pomáhají získávat pozornost, vyvolávají otázky související s tématem a nutí k hledání odpovědí na ně.*⁹⁶ Projekt Jeden svět na školách má potenciál obracet pozornost žáků a studentů k přemýšlení o hodnotách otevřené, tolerantní a demokratické společnosti a pomoci jim při hledání souvislostí a formování vlastních názorů. Jednotlivé aktivity programu rozšiřují sociální, kulturní a historické povědomí žáků a studentů.⁹⁷ Hlavním cílem tohoto projektu je *prostřednictvím projekcí dokumentárních filmů a dalších audiovizuálních prostředků, následných diskusí, doprovodných publikací a interaktivních metod vzdělávat žáky a studenty středních škol v oblasti aktuálních témat současného světa.*⁹⁸

⁹³ Poskytuje pilotně ve třech městech v České Republice (Plzni, Ústí nad Labem a Bílině) komplexní služby a poradenství pro lidi ohrožené sociálním vyloučením a pro instituce (respektive jejich pracovníky), které s těmito lidmi pracují či přicházejí do styku. Primárním cílem projektu POLIS je propojit služby všech institucí, neziskových organizací a odpovědných činitelů v místě tak, aby synergicky působili proti prohlubujícímu se sociálnímu vyloučení a tvorbě chudinských enkláv a ghett a společně zaváděli nediskriminační opatření, která pomohou sociálně slabým lidem integrovat se do společnosti, získat odpovídající vzdělání a uspět na trhu práce. Více na www.epolis.cz.

⁹⁴ Podpora zavádění interkulturního a globálního rozvojového vzdělávání do českého vzdělávacího systému, více na www.varianty.cz.

⁹⁵ Fakta převzaty z www.jedensvetnaskolach.cz [online] – zde také více informací o projektu.

⁹⁶ Dostupný z <http://www.jedensvetnaskolach.cz/index2.php?id=4> [online].

⁹⁷ PROCHÁZKOVÁ, L.: *Evaluační zpráva Jeden svět*. 2008., s. 2.

⁹⁸ Zpráva Jeden svět na školách, str. 1, dostupné na WWW: <http://www.jedensvetnaskolach.cz/index2.php?id=4>.

Jedná se o projekt, do kterého se jednotlivé školy mohou zdarma zaregistrovat. V dnešní době je do projektu zapojeno 2800 škol z celé České republiky. Po registraci mohou využívat dokumentární filmy a celé sady vzdělávacích materiálů poskytované organizací Člověk v tísni, o.p.s. (některé materiály jsou zdarma, některé musí škola zaplatit). Odpadá tedy učitelův problém se sháněním dokumentárních filmů pro výuku (přesto nemusí být Jeden svět jediným zdrojem získávání dokumentárních filmů, viz výše). K jednotlivým dokumentárním filmům škola dostává synopse filmů, metodické příručky, pracovní listy, inspirace doprovodných aktivit, doplňující informace k dané problematice a další materiály, s kterým mohou učitelé pracovat.

Organizace Člověk v tísni, o.p.s. pořádá také semináře, na kterých školí pedagogy pro práci s dokumentárním filmem tak, aby byli schopni s programovými materiály samostatně pracovat.

Základ seminářů tvoří projekce jednotlivých dokumentárních filmů, seznámení s metodikou práce s dokumentárním filmem a s dalšími audiovizuálními prostředky, praktické ukázky interaktivních metod výuky a besedy s hosty (odborníky na dané téma). Nedílnou součástí seminářů je také výměna zkušeností získaných při užívání souboru výukových materiálů a aplikaci zvolené metody vzdělávání.⁹⁹ (semináře jsou akreditovány MŠMT ČR).

Učitelům, kteří jsou zaregistrovaní, zasílá organizace také Věstníky, které informují o novinkách ze světa dokumentárního filmu a jeho užití ve výuce.

Pro další práci s dokumentárním filmem využívají besed, doprovodných publikací, simulačních her a interaktivních metod výuky.

Další iniciativou projektu je pořádání speciálních projekcí, kde je součástí každé projekce vždy beseda s hostem, dále Týden dokumentárního filmu pro školy, Filmové kluby Jeden svět (spíše na SŠ) , Mezinárodní škola dokumentárního filmu Jeden svět, která je určena pro organizátory filmových klubů, vydávání časopisu Link, který žákům přibližuje vždy jedno problematické téma (rasismus, migrace apod.) a dále organizuje Filmové kluby Jeden svět, které jsou založeny peer-learningovým principu.

Filmy, které jsem použila v praktické části diplomové práce, byly poskytnuty právě organizací Člověk v tísni, o.p.s.

⁹⁹ Dostupný z <http://www.jedensvetnaskolach.cz/index2.php?id=38> [online].

Dle evaluační zprávy projektu Jeden svět¹⁰⁰ učitelé vstupují do tohoto projektu s cílem nových moderních inspirací a nápadů, které mohou využít ve svých hodinách. Učitelé *přiznávají, že spousta informací (které získaly skrze seminář, metodiku či film poskytnutý Člověkem v tísní, o.p.s.) byla nová i pro ně, protože dosud jim chyběly ucelené podklady, které by zpracovávaly daná témata metodicky i didakticky. Vzdělávání učitele v tomto ohledu považují za maximálně užitečné a přínosné. Prožitek z filmu považují za daleko silnější motivační element a prostředek k pochopení tématu z různých úhlů pohledu než vypravování učitele ve třídě.*¹⁰¹ Školy nejčastěji využívají dokumentární film právě v hodinách **výchovy k občanství** nebo rodinné výchovy a v základech společenských věd (na SŠ), poté v dějepise a zeměpise. Nejčastěji se dokumentární film využívá ve dvou spojených vyučovacích hodinách. *Jinde plánují využití filmů ve svém ŠVP tam, kde vidí prostor pro uplatnění průřezových témat při integraci do předmětů – zejména u Mediální výchovy, Výchovy k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchovy, Environmentální výchovy a Osobnostní a sociální výchovy.*¹⁰²

Podle učitelů, s kterými byl rozhovor veden, jsou filmy objektivní a vhodné pro danou věkovou kategorii (Jeden svět má vždy u filmu doporučené pro jakou věkovou kategorii je film vhodný).

Jeden svět zhodnotil využití dokumentárního filmu ve výuce jako *funkční, efektivní, s využitelnými výstupy a jednoznačně kladnými ohlasy z obou cílových skupin (žáci, učitelé) bez závažnějších připomínek pro inovace a změny.*¹⁰³

3.1.2 Nabídka filmů

Klíčovými tématy a kategoriemi, kterým se projekt Jeden svět věnuje, jsou:

- **lidská práva** – soubor filmů, který je rozdělen do několika skupin (Krizové oblasti, Rasismus, Romové, Lidé v pasti, Rozvojové spolupráce, Vyrovnání s minulostí), ucelenou skupinu tvoří také filmy na téma dětské práce, šikany, domácího

¹⁰⁰ Průzkum probíhal na 5 školách, z toho 2 ZŠ a 3 SŠ (z toho jedna škola gymnázium). Evaluační metodou byl řízený rozhovor s jedním učitelem na každé škole a celkem s 15 žáky a studenty.

PROCHÁZKOVÁ, Lucie: *Evaluační zpráva Jeden svět*. 2008.

¹⁰¹ PROCHÁZKOVÁ, Lucie: *Evaluační zpráva Jeden svět*. 2008, s. 8.

¹⁰² PROCHÁZKOVÁ, Lucie: *Evaluační zpráva Jeden svět*. 2008, s. 9.

¹⁰³ Tamtéž, s. 13.

násilí; filmy se zaměřují na porušování základních lidských práv, na možnosti postihu a řešení

- **aktivní občanská angažovanost** – filmy mají za cíl podnítit v mladých lidech občanskou angažovanost a aktivitu (např. audiovizuální sada s názvem *Kdo jiný?*)

- **mediální výchova** – filmy, spoty, výukové materiály zabývající se mediálním vzděláváním (reklamy, televizní spoty, televizní zprávy) a které pomáhají ke zvýšení mediální gramotnosti

- **československé dějiny** – nabídka filmů přibližující moderní dějiny s důrazem na období po druhé světové válce (výpovědi pamětníků, vyrovnávání se s minulostí)

- **rozvojová tematika, rozvojové vzdělávání** – sada *Rozvojové cíle* tisíciletí přispívá k informovanosti o problémech a tématech celého současného světa pohledem jejich vrstevníků, také sleduje pohled na chudobu tak, jak nám ho představují média (sada *Média a chudoba*)

- **drogová závislost** – dokumentární filmy, kde své životní příběhy vypráví přímo závislí či již vyléčení lidé, zaměření na protidrogovou prevenci

- **vrstevníci** – sada s názvem *Jsme jací jsme* přibližuje žákům život jejich vrstevníků v různých státech v Evropě; filmy se zaměřují hlavně na rodinu, odlišnost, život s handicapem, národnostní menšiny, azylanty; podobná sada *Next generation* se specializuje na téma drog, AIDS, demokracie, občanskou angažovanost

- **rovné příležitosti** - stejnojmenná sada se věnuje tématu diskriminace na základě pohlaví, věku (témata stárí), rasového či etnického původu, náboženského vyznání nebo víry, zdravotního postižení, věku a sexuální orientace

- **nedemokratické režimy** – filmy o zemích, kde jsou porušována základní lidská práva

- **AIDS** – zaměřeno na prevenci, život s HIV, osvětu

- **životní prostředí** – problematika GRV, ekologické problémy, katastrofy, globální oteplování.

Většina těchto témat se dá využít právě v předmětu výchova k občanství. Témata zapadají do reformy vzdělávání. Jednotlivé filmy se dají zařadit do všech vzdělávacích oblastí a průřezových témat.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části diplomové práce budeme zkoumat efektivitu využití dokumentárního filmu a jeho přínos výuce výchovy k občanství.

V praktické části výzkumu bude použita dotazníková metoda, metoda konkrétní aplikace dokumentárního filmu a komparace vyučovacích hodin (jedna vyučovací hodina za použití dokumentárního filmu, druhá na to samé téma bez dokumentárního filmu) v praxi (ve školní výuce v hodinách výchovy k občanství).

Bude zkoumán pohled na problematiku dokumentárního filmu jako didaktické pomůcky ve výchově k občanství jak ze strany učitelů, tak ze strany žáků.

Cílovou skupinou budou učitelé výchovy k občanství na 2. stupni ZŠ (cílem tohoto výzkumu bude, jaký je jejich názor na využití dokumentárního filmu a jejich případné zkušenosti s využitím dokumentárního filmu jako didaktickou pomůckou) a žáci hodin výchovy k občanství 2. stupně ZŠ (cílem průzkumu bude, jak pomáhá dokumentární film k upevnění vědomostí a postojů u žáků a jaký je pohled žáků na využití dokumentárního filmu ve výuce).

4. I. výzkum - mezi učiteli výchovy k občanství na 2. stupni ZŠ

4.1. Úvod do výzkumu

4.1.1 Cíle výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit, jak učitelé pracují s médii (konkrétně s dokumentárním filmem), jaká je jejich zkušenost z praxe s tímto didaktickým nástrojem a zda ho hodnotí jako efektivní a přínosný. Dále také jak se na hodiny s dokumentárním filmem připravují, kde konkrétní dokumentární filmy shání a u jakých témat nejčastěji dokumentární film používají. Pokud zařazují dokumentární film do svých hodin, zajímalo mě, zda žáci jsou aktivním subjektem v hodině, případně jak konkrétně učitelé žáky do hodiny zapojují.

Pokud učitelé média (dokumentární film) ve své výuce nevyužívají, zajímal mě důvod.

Také jsem se zaměřila na projekt Jeden svět na školách. Konkrétně na to, jestli učitelé projekt znají a pokud ano, zda jsou do projektu zapojeny a jak ho hodnotí.

4.1.2 Stanovení hypotéz

Hypotéza č. 1

Média využívají ve výuce spíše:

- a) aprobovaní učitelé občanské výchovy (na VŠ absolvovali didaktiku OV – jsou obeznámeni s moderními metodami výuky, základy IT, didaktickou technikou)
- b) učitelé s praxí do 15 let
- c) učitelé ve věku do 35 let (s technikou a médií se setkávají běžně, jsou běžnými uživateli PC, ovládají techniku)
- d) učitelé městský škol

Hypotéza č. 2

Ti, kteří nevyužívají dokumentární film ve výuce, neznají projekt Jeden svět na školách.

4.1.3 Metodika výzkumu

Metody průzkumu

- dotazníková forma elektronické typu (přes textový editor WORD)
- sběr a analýza dat

Předvýzkum

Na deseti dotaznících jsem provedla pilotáž, tzn. předběžné ověření dotazníku v praxi, jehož smyslem bylo najít nedostatky dotazníku, které by negativně ovlivnily získané údaje. Osm dotazníků jsem rozeslala elektronickou poštou, dva dotazníky jsem vedla metodou řízeného rozhovoru. Po provedení pilotáže jsem změnila dvě otevřené otázky v dotazníku na uzavřené s ohledem na přesnější vyhodnocení dotazníku a jednu otázku jsem z dotazníku odstranila kvůli nadbytečnosti.

Před zahájením pilotáže byli respondenti informováni o cílech a metodice průzkumu.

Dotazník¹⁰⁴

V dotazníku je 23 otázek (z toho 15 uzavřených, 5 otevřených, 2 otevřené podotázky). Vyplnění dotazníku by nemělo učitelům trvat více jak 20 minut.

V úvodu dotazníku byli respondenti seznámeni s cílem průzkumu a obsahem dotazníku. Dotazník byl rozeslán na hlavní emaily základních škol do všech krajů ČR.

Cílová skupina

Cílovou skupinou byli učitelé výchovy k občanství na 2. stupni všech typů základní škol v České republice (aprobovaní i neaprobovaní).

Doba konání průzkumu

23.9. 2010 - 22.10. 2010

Provedení průzkumu

Vlastní provedení průzkumu probíhalo rozesláním, sběrem elektronických dotazníků a jejich následná analýza a vyhodnocení.

Zpracování výsledků

Získané odpovědi jsem roztřídila dle úplnosti odpovědí. Neúplné dotazníky či dotazníky nesprávně vyplněné jsem s výzkumu vyřadila (8 dotazníků).

Při kvantitativním zpracování byly vyhledávány závislosti a zpracovány grafy.

Výsledky dotazníků

Z odeslaných 576 dotazníků se vrátilo **71** úplně vyplněných, 8 dotazníků bylo vyplněno neúplně či nesprávně, tudíž jsem je nemohla pro analýzu použít.

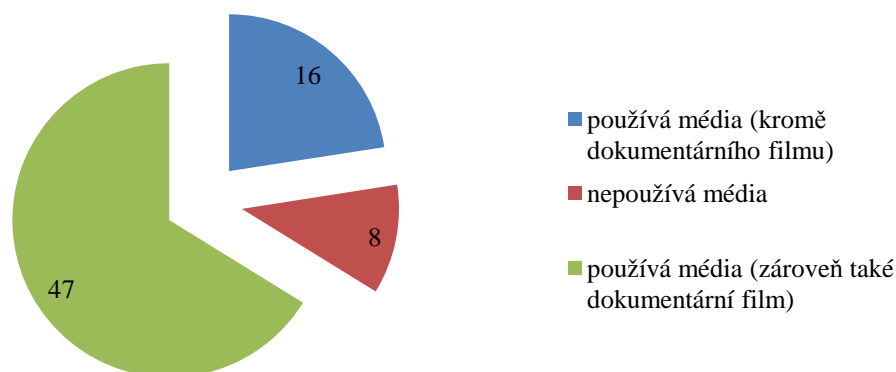
Hodnoty v grafech odpovídají jedné odpovědi učitele (1 hodnota = 1 učitel).

¹⁰⁴ Dotazník – viz část DP Přílohy.

4.2 Analýza výsledků

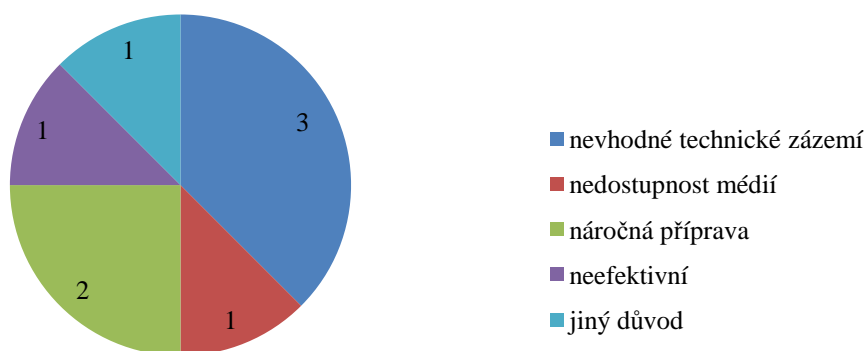
Graf č. 1

Z došlých 71 dotazníků

Graf č. 2

Důvod, proč dotázaní učitelé vůbec neužívají média

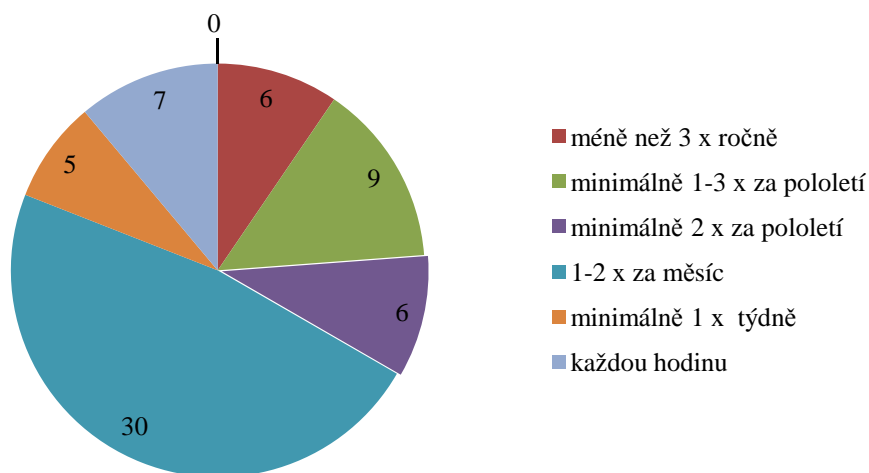

Učitelé se setkávají v některých případech se špatným či žádným technickým zázemím na škole, což je zároveň důvodem proč nepoužívají média ve výuce. Často musí žádat o třídu, která je vybavena promítací technikou, což je pro učitele nepříjemné, a proto to dělají minimálně, případně se učitelé musí zapisovat do čekacího seznamu na technicky vybavenou třídu, což je pro učitele omezující. V některých případech (v dotaznících se zmínili 2 učitelé) jsou učitelé nuceni využívat vlastní techniku.

Dalším nejčastějším důvodem je náročnost přípravy, což může korespondovat také s menší technickou gramotností a kreativitou učitelů (cituji z dotazníků: *jsem spíše technický antitalent, je to možná i určitá pohodlnost, se kterou bojuji, klidně bych média používala častěji, ale je to náročné; školství obecně jako takové je založené na nepodstatné administrativě – jinými slovy učitel nemá čas být pozitivní věci používat, či vytvářet*).

Graf č. 3

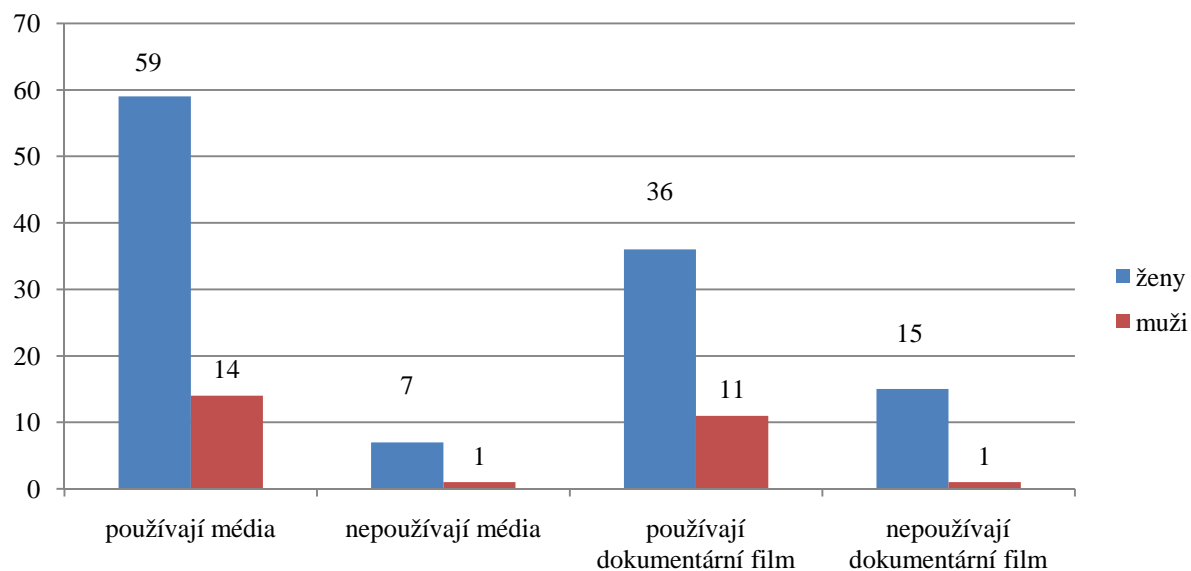
Jak často používají učitelé média ve svých hodinách OV

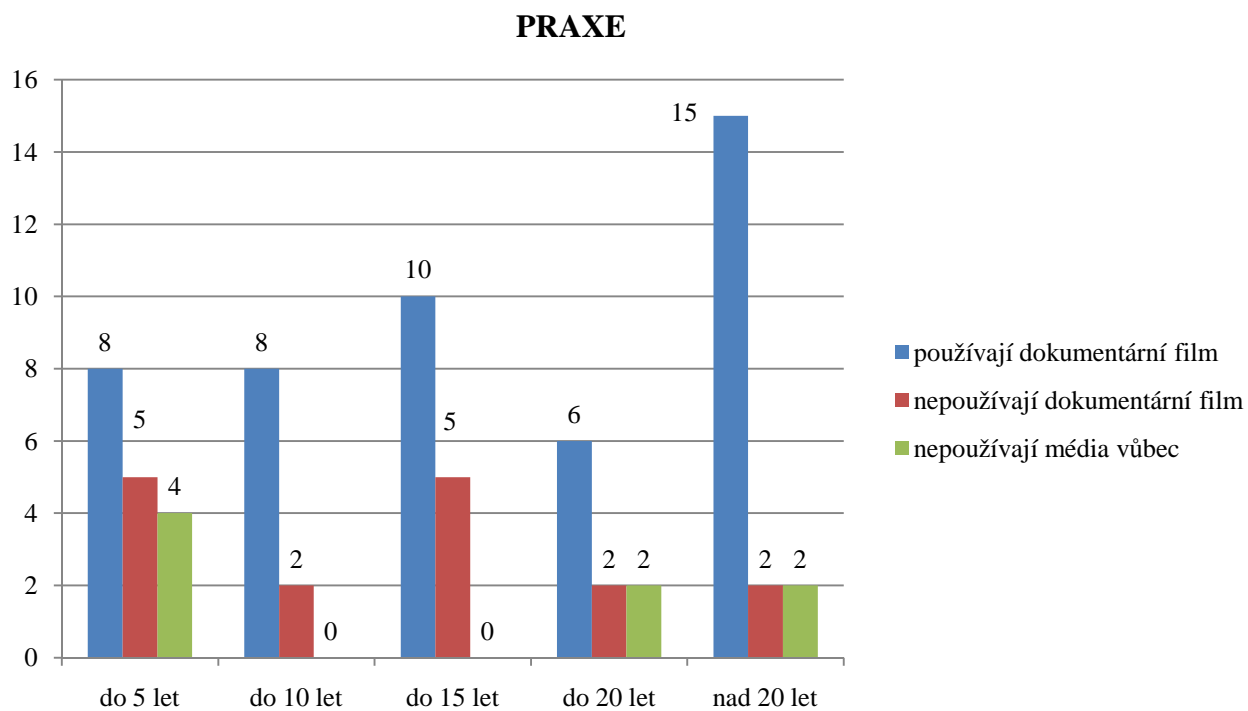
V některých třídách (např. učitelé mají zavedené pravidelné „aktuality“, kde využívají powerpointové prezentace) užívají média pravidelně, jindy záleží na tematice látky. Nejčastěji (47,6%) učitelé užívají média ve výuce 1-2 x měsíčně.

Graf č. 4

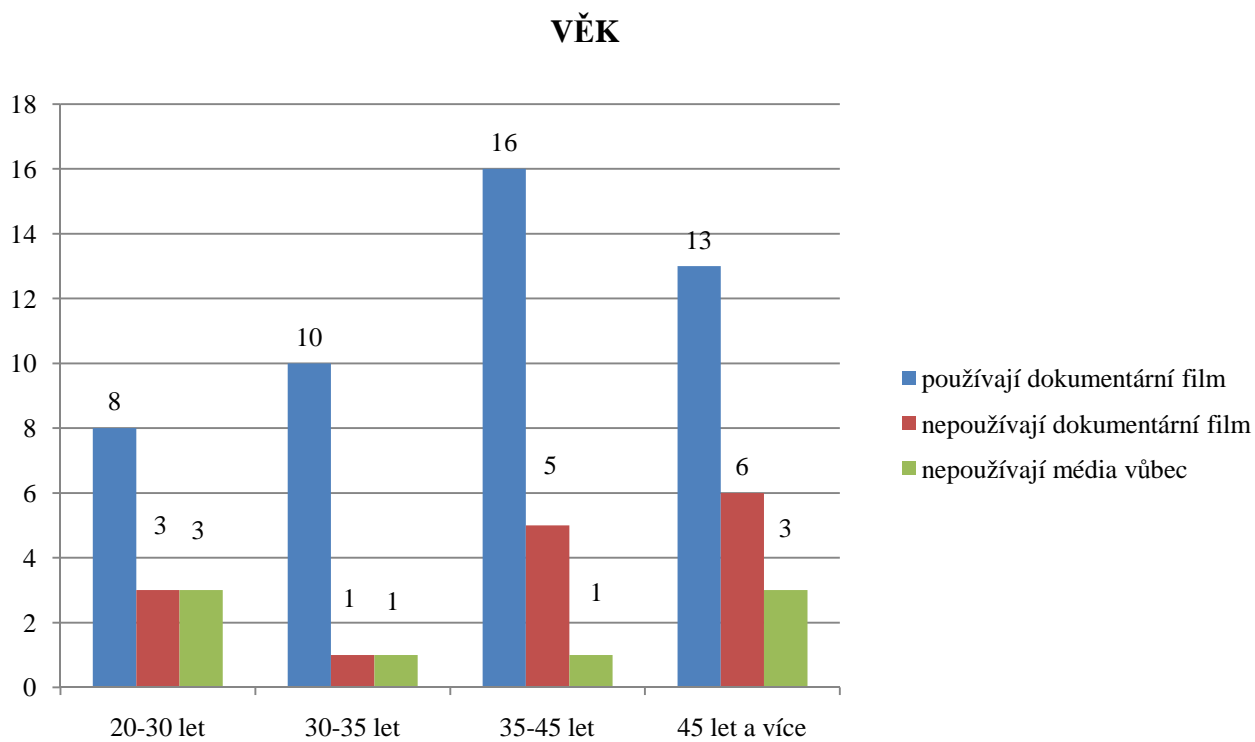
POHLAVÍ

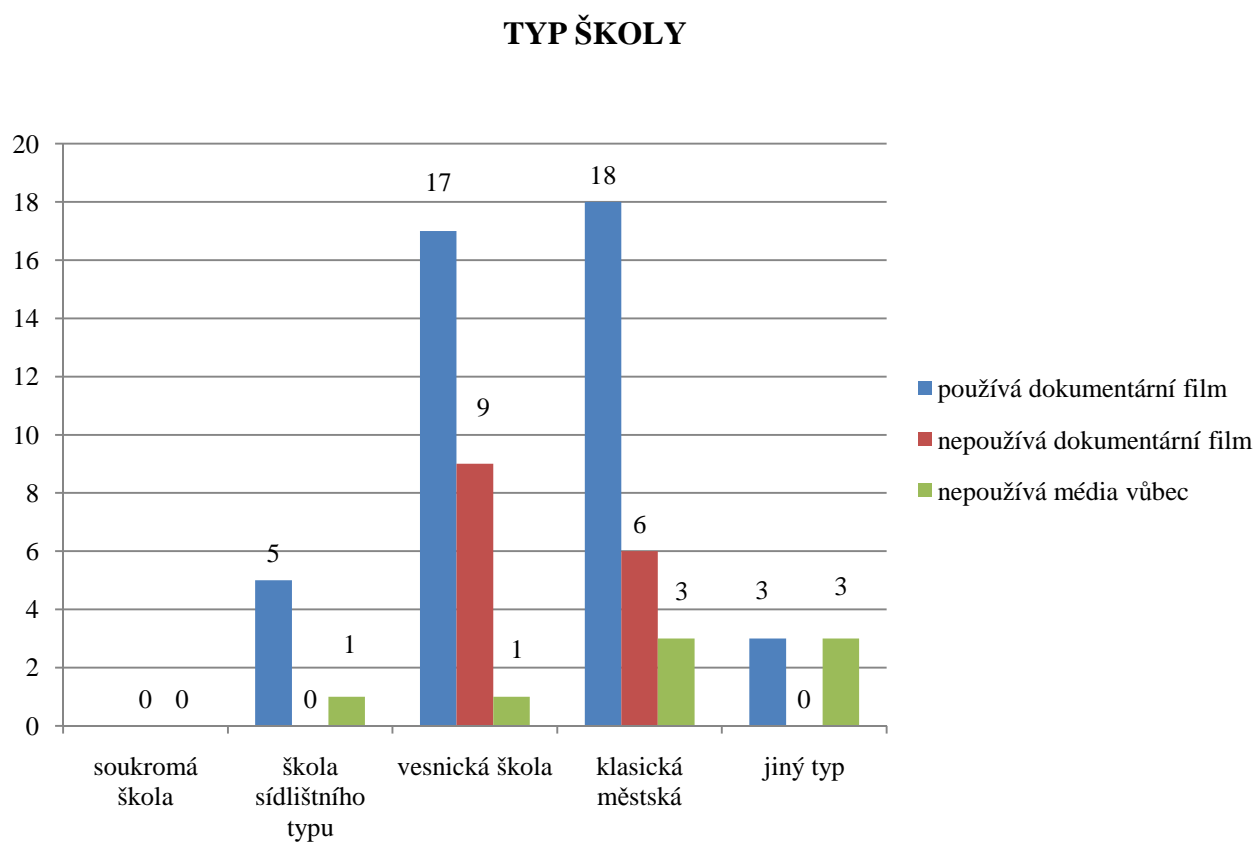
Graf č. 5

Graf č. 6

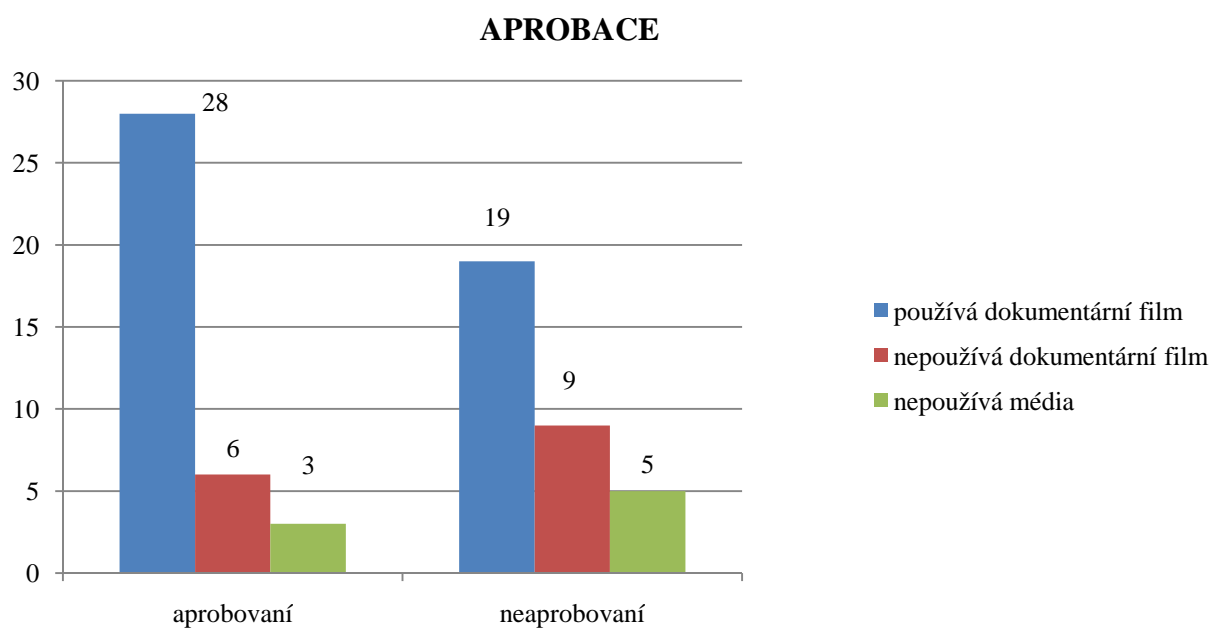

Graf č. 7

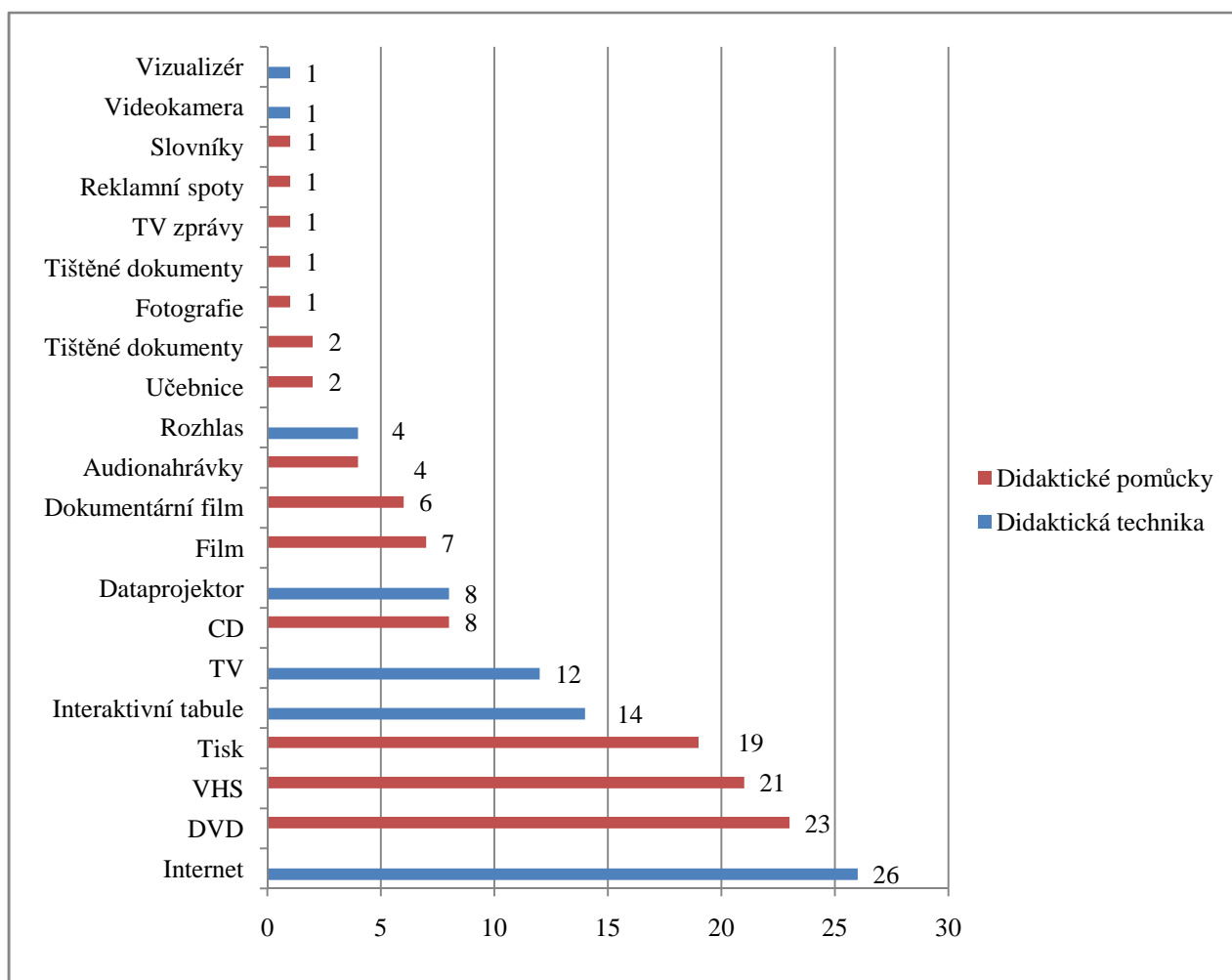
(jiný typ školy = 2 x maloměstská, 1 x církevní)

Graf č. 8

Graf č. 9

Jaká konkrétní média učitelé používají

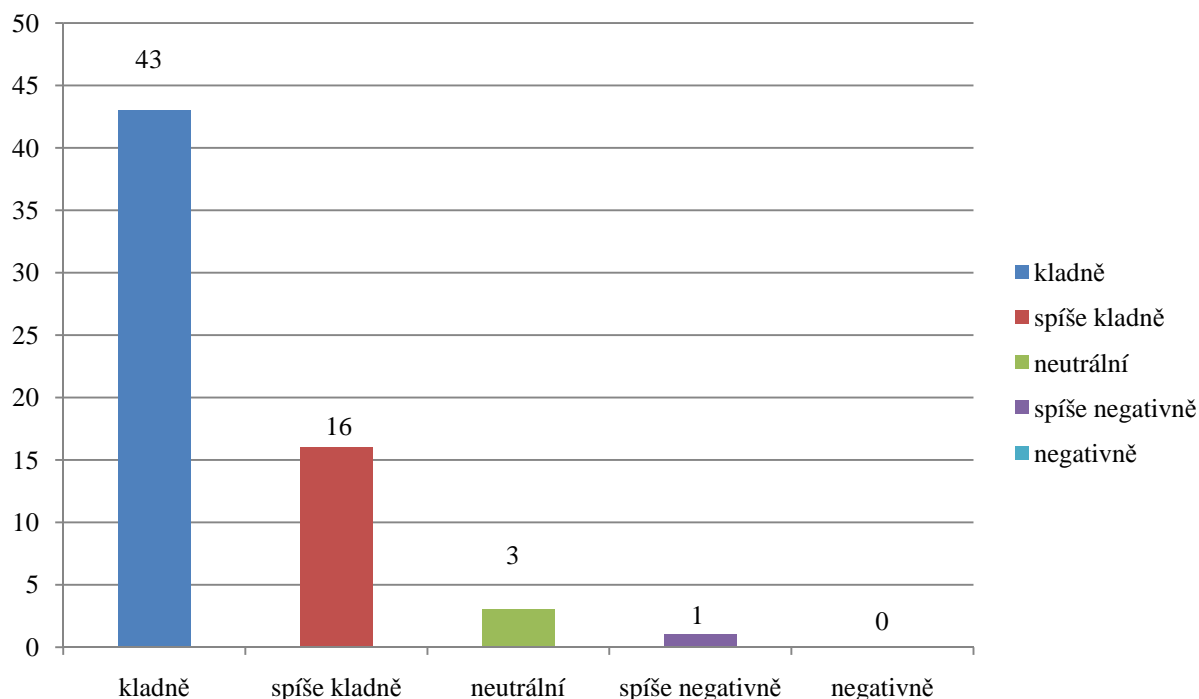
Tato otázka byla otevřená - učitelé mohli napsat jakýkoli typ média. Shrnula jsem je do výše zvýšených typů médií.

Pokud zmiňovali internet, psali také konkrétní webové stránky, odkud čerpají: www.ct24.cz, www.youtube.com, on line zprávy (archiv ČT, TV Nova), ulozto.cz.

Výše zmíněný výčet médií může sloužit jako inspirace, jaké typy médií (didaktických pomůcek a didaktické techniky) lze ve výuce použít.

Graf č. 10

Jak dotázaní učitelé hodnotí efektivnost médií ve výuce¹⁰⁵

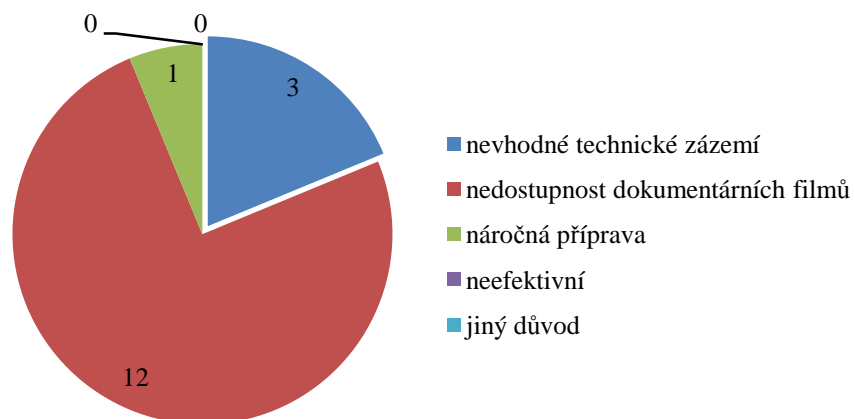
Pokud byla odpověď kladně či spíše kladně, měli uvést důvod (níže odpovědi těch, kteří média ve výuce používají; odpovědi jsem shrnula do následujících bodů):

- vhodné jako doplnění učiva, doplněk celku
- zajímavé zpestření, oživení, obohacení výuky
- velmi individuální, u jedinců se schopnostmi samostatně pracovat s informací velmi efektivní, u těch ostatní – málo efektivní, ale u nich jsou i jiné metody málo efektivní
- výborné pro zážitek – tvorbu představy, děti se seznámí s médii jako se zdrojem poučení a nejen zábavy, naučí se kritickému myšlení
- pro aktuality jsou efektivní, názorná, slouží k lepšímu zapamatování potřebného, jejich forma je dětem bližší
- záleží na jednotlivých žácích, děti se učí pracovat s informacemi
- téma musí být zpracované tak, aby bylo pro děti přitažlivé, zábavné a zároveň poučné
- vždy záleží, zda použijeme konkrétní médium jen samoúčelně, nebo ho provázíme s kvalitní přípravou
- hlavně vizuálního média hodnotím velmi pozitivně

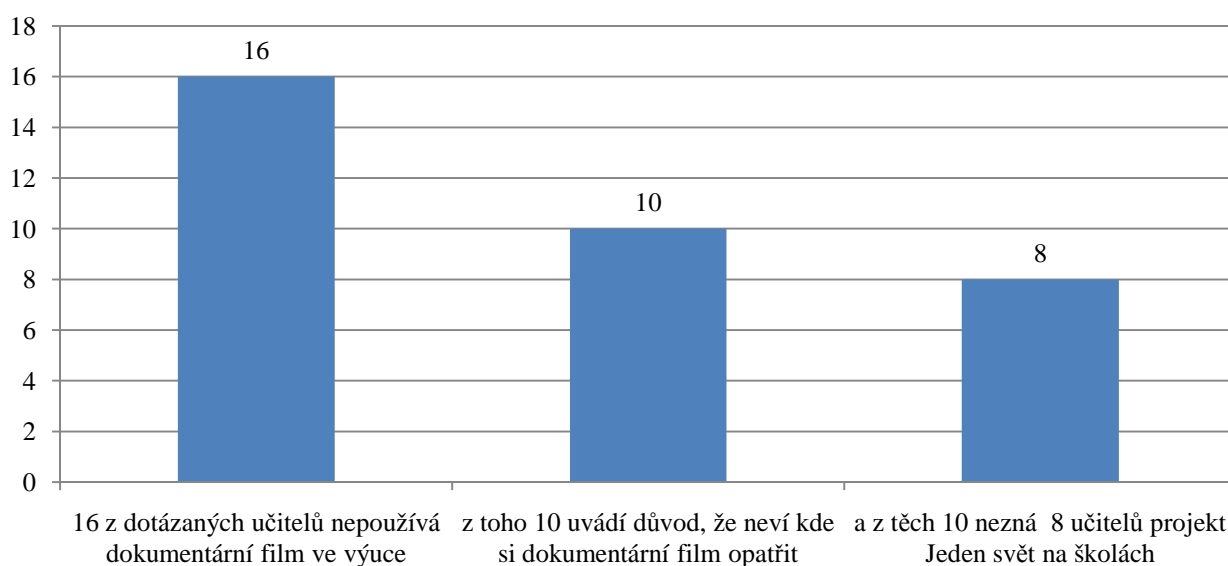
DOKUMENTÁRNÍ FILM

Graf č. 11

Proč učitelé nepoužívají ve své výuce dokumentární film

Graf č. 12

Kdyby 10 učitelů, kteří nepoužívají dokumentární film z důvodu, že neví, kde si dokumentární film obstarat, poznalo projekt Jeden svět na školách (který má spoustu nabídek dokumentárních filmů), používali by pak dokumentární film jako didaktický nástroj ve svých hodinách výchovy k občanství.

Potvrzení hypotézy č. 2.

Následující tabulky mohou sloužit jako inspirace.

Tabulka č. 2

Pořadí	Kde shání dokumentární filmy	Počet
1.	Různé nabídky do škol (nepopsány konkrétněji)	16
2.	Od společnosti Člověk v tísni o.p.s. (projekt Jeden svět na školách, jejich semináře)	14
3.	Internet	12
4.	Televize	11
5.	Koupí (stánkový prodej)	7
6.	Česká televize (archiv, CT24.cz – online)	6
7.	Od kolegů, známých, vlastní zdroje	6
8.	Škola již má zásobu	5
9.	Z různých seminářů (jiných než Člověk v tísni, konkrétněji nepopsány)	2

Tabulka č. 3

Pořadí	Jak se připravují učitelé na hodinu	počet
1.	Zhlédnutí filmu	24
2.	Příprava diskuse (řízená diskuse, otázky)	24
3.	Vytvoření pracovního papíru	18
4.	Teoretické nastudování problematiky, samotné rozebrání filmu	8
5.	Výběr vhodné části filmu, pasáže	7
6.	Příprava úvodu, doprovodného slova (vysvětlení, co ve filmu uvidí, na co se mají zaměřit...)	4
7.	Příprava úkolů pro žáky	3
8.	Dle příručky (metodiky dané k filmu)	2
9.	Výběr vhodného tématu	1
10.	Technická příprava v hodině	1

Většina odpovědí splňovala zásady práce s dokumentárním filmem, které jsem navrhla v teoretické části.

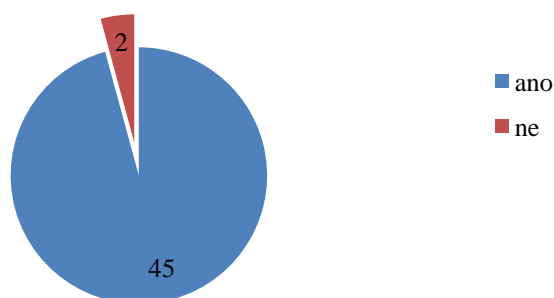
Tabulka č. 4

Pořadí	K výuce jakých témat nejčastěji učitelé používají dokumentární film	Počet
1.	Mezilidské vztahy (soužití lidí, vrstevníci, handicapovaní, odlišnosti atd.)	19
2.	Politika (politické systémy a režimy, evropská unie, mezinárodní vztahy)	13
3.	Závislosti	12
4.	Lidská práva (dětská práce, šikana atd.)	11
5.	Diskriminace, rasismus, xenofobie	10
6.	Pokud je možnost snažíme se film používat u všech témat	8
7.	Globální problémy	8
8.	Náboženství, různé kultury, sekty	8
9.	Rodina	7
10.	Vlast	5
11.	Mediální výchova (mediální gramotnost)	4
12.	Holocaust, antisemitismus	3
13.	Etická výchova	3
14.	Ekologie	3
15.	Občanství (občanská práva a povinnosti)	3
16.	Osobnost	3
17.	Sexuální výchova, HIV, AIDS	3
18.	Volba povolání	2
19.	Adopce na dálku	1

Výše zmíněné oblasti, kde učitelé již užívají dokumentární film, zahrnují zároveň všechny oblasti předmětu výchova k občanství. Znamená to, že dokumentární film lze použít ve všech tématech ve výuce VO.

Graf č. 13

Jsou žáci v hodinách s dokumentárním filmem aktivním subjektem?

Tabulka č. 5

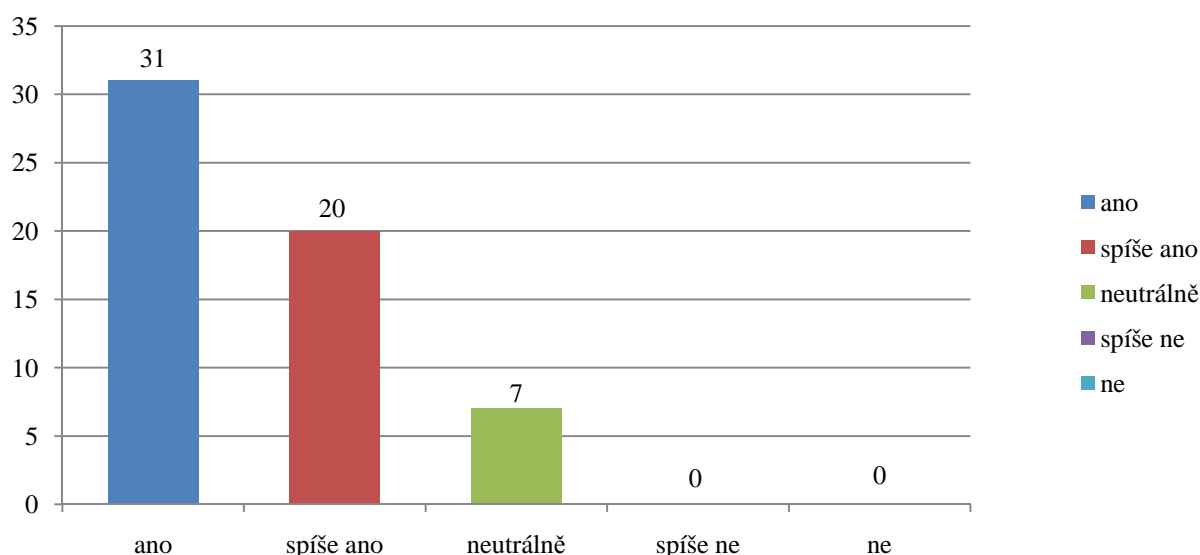
Pořadí	Pokud ano, učitelé měli uvést příklady, jak žáky zapojují	Počet
1.	Diskutují (během projekce, po projekci)	19
2.	Pracují s pracovními listy	16
3.	Hodnotí	9
4.	Vypráví vlastní zkušenosti	6
5.	Odpovídají na otázky kladené učitelem	6
6.	Vyvozují závěry	5
7.	Předpovídají (jaký bude závěr filmu, osud postav atd.)	5
8.	Vyjadřují vlastní názor	3
9.	Hrají didaktické hry (nebylo popsáno konkrétně jaké)	3
10.	Názorová škála (pro x proti)	2
11.	Vytváří projekt k tématu	2
12.	Zpracovávají referáty	2
13.	Vytváří plakáty, komentáře k filmu	2
14.	Během filmu si dělají poznámky	2
15.	Modelové situace	1
16.	Zápis do sešitu (během projekce, po projekci)	3
17.	Dramatizace	1
18.	Porovnávají	1
19.	Zobecňují	1
20.	Dotazují se	1
21.	Hledají řešení	1

Další formy jak učitelé používají dokumentární film (autentické odpovědi respondentů):

- *žáci si vedou Kulturní přehledy, kam vpisují záznamy o zhlédnutých dokumentárních filmech, mají seznam, ze kterého si vybírají podle zájmu 2 pořady (dokumenty) za pololetí*
- *raději zadám sledování vyhlédnutého filmu žákům za domácí úkol a v hodině pak rozebereme sledovaný film, protože 45 minut výuky je velice málo na to, abych ještě „ztratila čas“ sledováním filmu.*
- *sledujeme film jednu hodinu a další se k němu vracíme*

Graf č. 14

Hodnotíte užití dokumentárního filmu jako přínosnou didaktickou pomůcku?

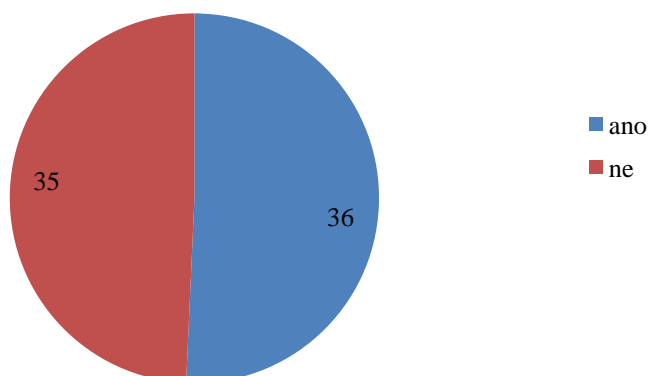
Pokud učitelé napsali *ano* či *spíše ano*, měli napsat, proč si to myslí (autentické odpovědi respondentů):

- *materiál ze života a o životě*
- *zpestření, oživení výuky*
- *nutí je to přemýšlet nad danou problematikou, formulovat a obhajovat své postoje, stanoviska a názory → posiluje se tak i jejich komunikativní schopnost*
- *vidět je lepší než slyšet či číst, film dokáže občas zprostředkovat látku lépe než vyprávění učitele*

- *žáci jsou aktivnější, přeci jen je to pro ně jiná, netradiční a zajímavější forma práce, zpestření; vidí „jiný pohled“ na problém/situaci – popisuje/ukazuje na něj někdo jiný než učitel*
- *zanechá v žácích něco víc, lepší představivost daného tématu*
- *využitím nejmodernější techniky lépe zaujmu žáky*
- *praktická ukázka, která pokud je dobře zvolená ve třídě, která má zájem, dokáže rozpoutat i velice žhavou diskusi*
- *ve valné většině by sami takový dokumentární film nezhlédli, považovali by čas strávený u filmu za zbytečný, učí se být empatičtí.*
- *přenese žáky tam, kam se nikdy nedostanou*
- *motivační charakter, názornost*
- *protože je dobré věci nahlížet nejen jako látku na tabuli a v učebnici, ale i pohledem jiným, komplexním.*
- *dokumentární film dobře vystihne dané téma, konkrétní představa*
- *žáci jsou zvyklí TV sledovat a rádi rozebírají zajímavosti, jež v dokumentárním filmu viděli; motivuje také k samostatnému sledování médií*
- *seznamuje děti s faktickými případy, reálným životem*
- *dokumentární film nabízí daleko větší autentičnost*
- *Jsou situace, se kterými se děti běžně nesetkají, neumějí si je vysvětlit, těžko se jinak popisují, nebo jsou pro děti příkladné v kladném či záporném příkladu ...*
- *emocionální dopad na žáky mnohdy hlubší, než při sebepoutavějším výkladu.*
- *jakákoli forma výuky než pouhý výklad je vítaná a i jinak ze strany žáků přijímaná, navíc působí na více smyslů, žáci nemusí jen poslouchat, informace jim lépe utkví v mysli, mnohdy také informace podané učitelem nemusí vždy brát, ale řekne-li jim je někdo jiný (třeba prostřednictvím dokumentárního filmu), uvěří mu spíše*
- *děti se snadněji seznamují s odlišnostmi*
- *sbírají další zkušenosti a typy reakcí na určité situace*
- *interaktivita, kritičnost*

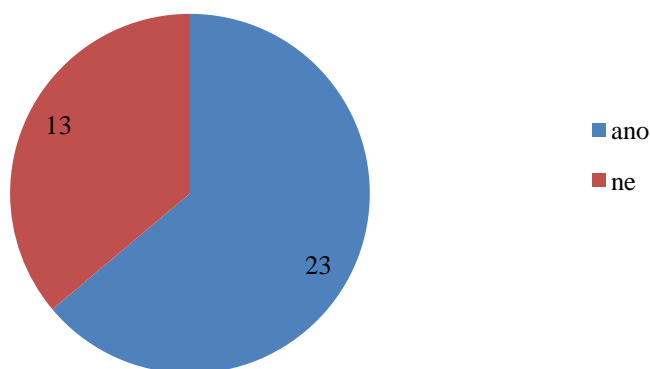
Graf č. 15

Znáte projekt Jeden svět na školách?

Graf č. 16

Spolupracujete s projektem Jeden svět na školách?

Pokud učitelé vyplnili, že spolupracují s projektem Jeden svět na školách, měli napsat, jaký je hlavní přínos pro jejich školu a pro jejich hodiny spolupráce s Jedním světem.

Body, které učitelé nejčastěji zmiňovaly (autentické odpovědi respondentů):

- velké množství příspěvků vypovídajících o postavení dětí ve světě, které rozšiřují obzory
- široká nabídka filmů, interaktivních materiálů s kvalitními a aktuálními tématy
- možnost realizovat debaty
- zdarma podnětné materiály, které jsou odborně zpracované
- didaktické příručky s pracovními listy, metodikou a dalšími materiály, jak s filmem pracovat a s dalšími náměty

- *pořádání projekcí pro žáky*
- *pro některé žáky to bývá dost silný zážitek a myslí si, že je to nemůže potkat*
- *pořádají semináře pro pedagogy*
- *perfektně vypracované náměty na práci s filmy*

4.3 Závěr výzkumu

60,6% respondentů používá dokumentární film ve svých hodinách výchovy k občanství. Což znamená, že dokumentární film je z většiny již samozřejmou didaktickou pomůckou mezi učiteli výchovy k občanství.

Dle dotazníků by více žen (76,6%) než mužů (23,4%) užívalo ve svých hodinách dokumentární film, ale vzhledem k neporovnatelné hodnotě vyplněných dotazníků od mužů a od žen nemají tyto hodnoty žádnou vypovídající hodnotu.

Nejvíce tuto didaktickou pomůcku užívají učitelé **s praxí nad 20 let** (31,9%) /nejméně učitelé s praxí mezi 15-20 lety (12,8%)/, **ve věku 35-45 let** (34,0%) /nejméně učitelé s praxí do 5 let (17,0%)/, **na klasických městských** (41,9%) a vesnických školách (36,2%) a **aprobovaní učitelé** (59,6%) používají dokumentární film častěji než učitelé neaprobovaní (40,4%).

Většina učitelů, kteří uvedli důvod, že nepoužívají dokumentární film, protože neví, kde si ho obstarat, zároveň neznají projekt Jeden svět na školách, který by jejich problém řešil.

Potvrdily se hypotézy 1a) a 1d).

Potvrdila se hypotéza č. 2.

Nepotvrdily se hypotézy 1b) a 1c).

5. II. výzkum – aplikace dokumentárního filmu jako didaktického nástroje do hodin výchovy k občanství na 2. stupni ZŠ

5.1 Úvod do výzkumu

Tato část diplomové práce je zaměřena na konkrétní aplikaci dokumentárního filmu do výuky výchovy k občanství a na komparaci dvou vyučovacích hodin. Komparace bude probíhat v paralelních třídách. Jedna hodina bude odučena s dokumentárním filmem jakožto didaktickou pomůckou, druhá hodina bude odučena bez použití dokumentárního filmu. Odučeno bude celkem osm vyučovacích hodin na druhém stupni základní školy. Hodiny budou mít vždy společné téma a stejný cíl.

Nástrojem výzkumu budou dotazníky, které budou rozdány žákům před hodinou a po hodině.

5.1.1 Cíle výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit, zda dokumentární film je funkční a efektivní didaktickou pomůckou, zda jeho použití vede k upevnění znalostí a postojů žáků, dále zjistit jak ji je možno začlenit do výuky a jak žáci tuto didaktickou pomůcku hodnotí.

5.1.2 Stanovení hypotéz

Pro tento výzkum byly stanoveny následující hypotézy, které byly hodnoceny pomocí analýzy a komparace dotazníkového šetření.

Hypotéza č. 1 – Dokumentární film napomáhá žákům k upevnění jejich postojů a znalostí.

Hypotéza č. 2 – Forma hodiny s dokumentárním filmem je pro žáky srozumitelnější než běžná hodina¹⁰⁶.

Hypotéza č. 3 – Forma hodina s dokumentárním filmem je pro žáky příjemnější než běžná hodina.

¹⁰⁶ Běžnou hodinou je zde míněna hodina bez použití dokumentárního filmu a bez dalších audiovizuálních pomůcek.

5.1.3. Metodika výzkumu

Metody průzkumu

- aplikace dokumentárního filmu do výuky jako didaktického nástroje
- komparace dvou vyučovacích hodin (jedna hodina za použití dokumentárního filmu jako didaktického nástroje, druhá bez použití dokumentárního filmu)
- analýza a komparace dotazníků (dotazníky vyplněné všemi přítomnými žáky v paralelních 6. -9. třídách)
- pozorování žáků

Dotazníky

Před hodinou a po hodině byly v každé třídě žákům rozdány krátké dotazníky, které měly formu názorové škály, jejichž cílem bylo zjistit, který typ hodiny vede k většímu upevnění postojů a znalostí žáků a která forma hodiny byla pro žáky srozumitelnější a příjemnější.

Před výukou žáci vyplnili první dotazník. Cílem bylo zjistit dosavadní znalosti žáků o dané problematice doposud získané. Na začátku hodiny byly dotazníky v obou paralelních třídách vždy stejné.

Po skončení hodiny opět žáci vyplnili dotazník, který obsahoval stejné otázky jako dotazník daný před hodinou, ale po hodině zjišťující výstupní znalosti. Navíc dotazníky obsahovaly otázky- jak žáci probrané látce porozuměli a jak byla pro ně hodina příjemná. V hodinách, kde byl použit dokumentární film, byla navíc otázka, co žáky ve filmu nejvíce zaujalo a jestli se žákům zapojení filmu do výuky líbilo. Dotazníky vždy odpovídaly obsahu a cíli vyučovací hodiny.

Dotazníky byly vyplněny 140 žáky (z toho 69 absolvovalo hodinu s dokumentárním filmem a 71 hodinu bez dokumentárního filmu).

Cílová skupina

Cílovou skupinou výzkumu byli žáci 2. stupně ZŠ ze ZŠ 5. května Liberec. Tedy vždy všichni přítomní žáci paralelních tříd – 6. A, 6.B, 7.A, 7.B, 8. A, 8. B, 9. A, 9. B.

Doba konání průzkumu

Průzkum probíhal v týdnu od 1.11 do 5.11. 2010.

Provedení výzkumu

Výzkum byl proveden na ZŠ 5. května v Liberci (5. května 64/49, 460 01, Liberec I-Staré Město). Bylo odučeno osm vyučovacích hodin výchovy k občanství. Z toho čtyři hodiny byly odučeny bez dokumentárního filmu, čtyři s dokumentárním filmem.

Volba dokumentárních filmů

Dokumentární filmy byly vybrány do hodin dle několika měřítek. Na ZŠ 5. května jsem nikdy před tímto průzkumem neučila, proto jsem nevěděla, do jaké třídy půjdu (nevěděla jsem, zda ve třídě bude nějaký žák z odlišného sociálního prostředí, etnika, jaké vztahy mají spolužáci ve třídě apod.). Měla jsem na odučení hodiny vždy daných 45 minut, podle toho jsem tedy musela zvolit vhodnou délku filmu.

Jelikož je cílem pojmout v jedné hodině co nejkomplexněji jedno téma, musela jsem zvolit téma co nejméně kontroverzní, pokud možno co nejužší a téma, s kterým se žáci již setkali nebo setkávají. Filmy jsem vybírala také hlavně dle věkových kategorií a vzhledem k předpokládaným dosaženým znalostem, postojům a emocionálnímu vývoji žáků (viz kapitola 2.3.1 *Výběr vhodného filmu*).

Zvolila jsem následující filmy: *Jsem silný* (6. třídy), *Larry z naší ulice* (7. třídy), *Johanna – z pekla do ráje* (8. třídy), *To všechno z lásky* (9. třídy).¹⁰⁷

Všechny filmy, které jsem užila ve svém výzkumu jsem získala z projektu Jeden svět na školách od organizace Člověk v tísni, o.s.p.

Hodnoty uvedené v

a) tabulkách

Přehled zobrazený v tabulkách (tabulky č. 6, 7, 8 a 9) ukazuje, kolik žáků zakroužkovalo na názorové škále konkrétní odpověď.

¹⁰⁷ Synopse jednotlivých filmů v části DP Přílohy.

V bílém řádku jsou odpovědi žáků, kteří absolvovali hodinu bez dokumentárního filmu (tzv. v tabulce - „BEZ“), ve světle oranžovém řádku odpovědi žáků, kteří absolvovali hodinu s dokumentárním filmem (tzv. v tabulce - „S“).

Ve spodní části tabulky jsou výsledky vyjádřené v průměrné hodnotě na žáka (součet hodnot děleno počtem žáků ve třídě a dále počtem otázek týkající se postojů a znalostí, u otázek zjišťující srozumitelnost hodiny a jak byla hodina pro žáky příjemná je tedy jen hodnota dělena počtem žáků).

Tučněji jsou zvýrazněné lepší výsledky (tzn. čím nižší hodnota, tím lepší výsledek; nejlepší hodnota = 1, nejhorší = 5).

b) grafech

V grafech jsou uvedeny průměrné hodnoty na žáka v každé třídě (tzn. čím nižší hodnota, tím lepší výsledek; nejlepší hodnota = 1, nejhorší = 5).

5.2. Komparace a analýza vyučovacích hodin v 6. třídách

5.2.1. Dotazníky vyplňované žáky 6. tříd

Před hodinou

1) Vím, co je to fobie

1 2 3 4 5

(Legenda: 1 = ano, vím přesně, co to slovo znamená a dokážu tento pojem přesně vysvětlit; 2 = vím částečně, co slovo fobie znamená; 3 = někdy jsem tento pojem slyšel, ale přesněji nedokážu vysvětlit; 4 = pouze tuším, co by pojem mohl znamenat; 5 = vůbec nevím)

2) Fobii nelze překonat, nelze jí čelit

1 2 3 4 5

(Legenda: 1 = určitě s výrokem nesouhlasím a vím, jak lze fobii překonat; 2 = spíše nesouhlasím; 3 = nevím; 4 = spíše souhlasím; 5 = souhlasím s výrokem, že fobii nelze nikdy překonat)

Po hodině

Otázky 1 a 2 stejné jako před hodinou (viz výše).

3) Tato forma hodiny byla pro mě příjemná

1 2 3 4 5

(Legenda: 1 = ano, byla pro mě velmi příjemná; 2 = byla pro mě spíše příjemná; 3 = stejná jako jiné formy hodiny; 4 = spíše pro mě byla nepříjemná; 5 = nebyla pro mě vůbec příjemná)

4) Téma hodiny bylo pro mě srozumitelné

1 2 3 4 5

(Legenda: 1 = ano, tématu jsem velmi dobře porozuměla, dokázal/a bych dnešní látku vysvětlit kamarádovi; 2 = tématu jsem celkem porozuměl/a; 3 = něčemu jsem porozuměl/a, něčemu ne; 4 = tématu hodiny jsem spíše nerozuměla; 5 = téma hodiny nebylo pro mě vůbec srozumitelné)

5) Ve filmu mě nejvíce zaujalo:

(napište, zda se vám zapojení filmu do hodiny **líbilo** či **nelíbilo** a která část filmu vás zaujala nejvíce).¹⁰⁸

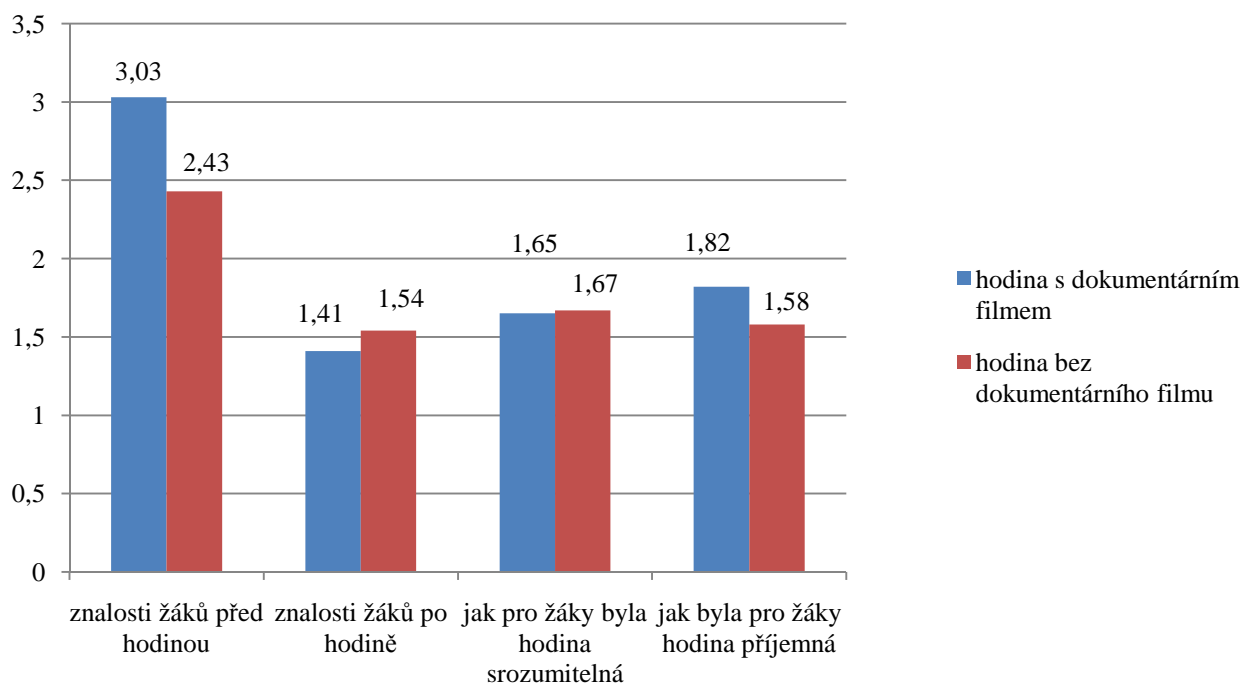
¹⁰⁸ Tato otázka pouze v hodinách, kde by použit dokumentární film jako didaktický nástroj.

5.2.2. Analýza a komparace dotazníků v 6. třídách

Tabulka č. 6

Počet žáků 6. A - hodina s dokumentárním filmem		17	Počet žáků 6. B - hodina bez dokumentárního filmu		24
Odpověď č.:	1.	2.	3.	4.	5.
Dotazníky před hodinou					
1. BEZ	5	8	8	3	0
1. S	3	2	6	3	3
2. BEZ	1	3	9	7	4
2. S	1	5	8	3	0
Dotazníky po hodině					
1. BEZ	19	5	0	0	0
1. S	15	1	1	0	0
2. BEZ	11	7	3	3	0
2. S	11	3	1	2	0
3. BEZ	12	10	2	0	0
3.	7	6	4	0	0
4. BEZ	13	8	2	0	1
4.	9	5	3	0	0
5. autentické odpovědi žáků v dotaznících	<ul style="list-style-type: none"> - film se mi líbil, nejvíce mě zaujalo, jak ten strach nakonec chlapec překonal - využití filmu se mi líbilo, hlavně samotná terapie - nejvíce mě zaujalo, když šli na procházku se psy; film byl moc zajímavý a pěkný - nejvíce mě zaujalo, jak na něj ten doktor šel pomalu - nejvíce mě zaujalo, jak se pak nebál psů - pejskové - nejvíce mě zaujalo ve filmu, jak ten kluk dokázal postupně zvládat svůj strach - líbil se mi celý - jak ten chlapec překonal strach - líbilo, jak překonal strach - jak se překonal ve strachu ze psů - moc líbilo - film se mi líbil, protože jsem poznala, jak proti fobii bojovat; líbilo se mi, jak ten chlapec překonal fobii - líbilo se mi to, protože jsem se dozvěděl něco nového - psi - líbilo - nelíbilo, bylo to nezábavné 				
Výsledky:	Znalosti a postoje žáků před hodinou	Znalosti a postoje žáků po hodině	Jak byla hodina pro žáky srozumitelná	Jak byla hodina pro žáky příjemná	
S	3,03	1,41	1,65	1,82	
BEZ	2,43	1,54	1,67	1,58	

Graf č. 17

Výsledky jsou velmi těsné, proto prokazatelnou hodnotu má pouze posun znalostí žáků v hodině s dokumentárním filmem. V hodině s dokumentárním filmem došlo k většímu upevnění znalostí.

5.3. Komparace a analýza vyučovacích hodin v 7. třídách

5.3.1. Dotazníky vyplněné žáky 7. tříd

Před hodinou

(Legenda k otázkám 1-3: 1 = *naprosto souhlasím*, 2 = *spíše souhlasím*, 3 = *nevím*, 4 = *spíše nesouhlasím*; 5 = *rozhodně nesouhlasím*)

1) Umím si představit, co obnáší život postiženého člověka

1 2 3 4 5

2) Lidé s lehčím či středním postižením mohou žít důstojný život, účastnit se společenského života

1 2 3 4 5

3) Vím, jak mohu pomoci handicapovaným (postiženým) lidem

1 2 3 4 5

Po hodině

Otázky 1-3 stejné jako v dotazníku před hodinou (viz výše).

5) Tato forma hodiny byla pro mě příjemná

1 2 3 4 5

(Legenda: 1 = *ano, byla pro mě velmi příjemná*; 2 = *byla pro mě spíše příjemná*; 3 = *stejná jako jiné formy hodiny*; 4 = *spíše pro mě byla nepříjemná*; 5 = *nebyla pro mě vůbec příjemná*)

6) Téma hodiny bylo pro mě srozumitelné

1 2 3 4 5

(Legenda: 1 = *ano, tématu jsem velmi dobře porozuměla, dokázal/a bych dnešní látku vysvětlit kamarádovi*; 2 = *tématu jsem celkem porozuměl/a*; 3 = *něčemu jsem porozuměl/a, něčemu ne*; 4 = *tématu hodiny jsem spíše nerozuměla*; 5 = *téma hodiny nebylo pro mě vůbec srozumitelné*)

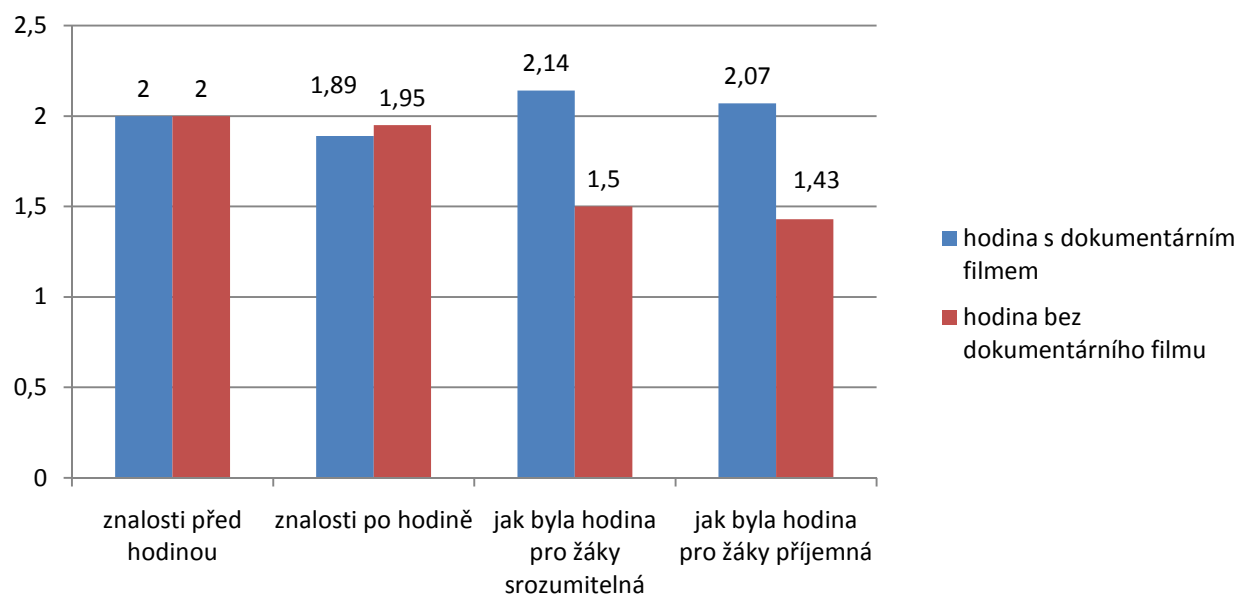
7) Ve filmu mě nejvíce zaujalo (napište, zda se vám zapojení filmu do hodiny líbilo či nelíbilo a která část filmu vás zaujala nejvíce):

5.3.2. Analýza a komparace dotazníků v 6. třídách

Tabulka č. 7

Počet žáků 7. A - hodina s dokumentárním filmem		15	Počet žáků 7. B – hodina bez dokumentárního filmu		14
Odpověď č.	1.	2.	3.	4.	5.
Dotazníky před hodinou					
1. BEZ	2	8	3	0	1
1. S	8	1	4	2	0
2. BEZ	9	4	1	0	0
2. S	6	6	3	0	0
3. BEZ	1	9	3	0	1
3. S	2	8	5	0	0
Dotazníky po hodině					
1. BEZ	5	7	1	0	1
1. S	7	5	3	0	0
2. BEZ	7	5	1	0	1
2. S	7	5	3	0	0
3. BEZ	3	8	2	0	1
3.	2	9	3	1	0
4. BEZ	9	3	2	0	0
4.	4	5	6	0	0
5. BEZ	8	6	0	0	0
5. S	5	6	3	0	1
6. autentické odpovědi žáků v dotaznících	<ul style="list-style-type: none"> - nevím - jak řekl, že u sebe nechával spát bezdomovce, kteří ho pak okradli - nic - že si dokázal obstarat pomoc - když Larry vybíral peníze na charitu - že sousedé byli ochotní a milí - že mu sousedi pomohli - začátek a konec - jak na něj sousedi byli milí, hodní a že měl touhu pomáhat jiným - sousedi - když se chtěl oženit - jak byli sousedi ohleduplní - že se strýček stará 30 let 				
Výsledky:	Znalosti a postoje žáků před hodinou	Znalosti a postoje žáků po hodině	Jak byla hodina pro žáky srozumitelná	Jak byla hodina pro žáky příjemná	
FILM	2,00	1,89	2,07	2,14	
BEZ	2,00	1,95	1,43	1,5	

Graf č. 18

Dle dotazníků k většímu upevnění znalostí došlo v hodině s dokumentárním filmem.

5.4. Komparace a analýza vyučovacích hodin v 8. třídách

5.4.1. Dotazníky vyplňované žáky 8. tříd

Před hodinou

1) Vím, co obsahuje a znamená pojem šikana

1 2 3 4 5

(Legenda: 1 = ano, vím to přesně; 2 = ano, vím, ale v něčem nemám jasno; 3 = pouze tuším; 4 = spíše nevím; 5 = vůbec nevím)

2) Když mně někdo neustále nadává, slovně napadá, zesměšňuje, není to forma šikany

1 2 3 4 5

(Legenda: 1 = naprosto souhlasím, 2 = spíše souhlasím, 3 = nevím, 4 = spíše nesouhlasím; 5 = rozhodně nesouhlasím)

3) Vím, na koho se mám obrátit, pokud se stanu obětí šikany či zpozoruji šikanu (kromě rodiny)

1 2 3 4 5

(Legenda: 1 = ano, znám několik organizací, věděl/a bych; 2 = o nějaké organizaci jsem slyšel/a; 3 = pouze tuším; 4 = spíše nevím; 5 = vůbec nevím)

Po hodině

Otázky 1 – 3 byly stejné jako v dotaznících před hodinou (viz výše).

4) Téma hodiny bylo pro mě srozumitelné

1 2 3 4 5

(Legenda: 1 = ano, tématu jsem velmi dobře porozuměla, dokázal/a bych dnešní látku vysvětlit kamarádovi; 2 = tématu jsem celkem porozuměl/a; 3 = něčemu jsem porozuměl/a, něčemu ne; 4 = tématu hodiny jsem spíše nerozuměla; 5 = téma hodiny nebylo pro mě vůbec srozumitelné)

5) Tato forma hodiny byla pro mě příjemná

1 2 3 4 5

(Legenda: 1 = ano, byla pro mě velmi příjemná; 2 = byla pro mě spíše příjemná; 3 = stejná jako jiné formy hodiny; 4 = spíše pro mě byla nepříjemná; 5 = nebyla pro mě vůbec příjemná)

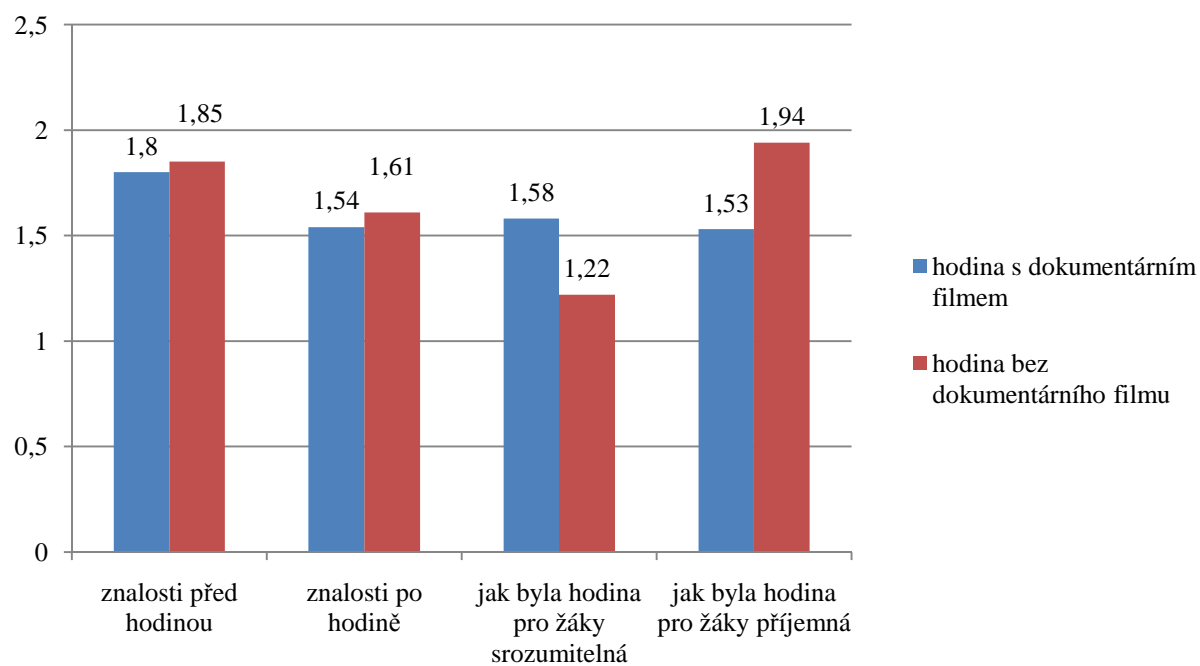
6) Ve filmu mě nejvíce zaujalo (napíšte, zda se vám zapojení filmu do hodiny líbilo či nelíbilo a která část filmu vás zaujala nejvíce):

5.4.2. Analýza a komparace dotazníků v 8. třídách

Tabulka č. 8

Počet žáků 8. A – hodina bez dokumentárního filmu		18		Počet žáků 8. B – hodina s dokumentárním filmem		19
Odpověď č.	1.	2.	3.	4.	5.	
Dotazníky před hodinou						
1. BEZ	10	6	2	0	0	
1. S	9	9	1	0	0	
2. BEZ	8	5	2	1	2	
2. S	11	4	3	1	0	
3. BEZ	7	8	2	1	0	
3. S	7	4	6	2	0	
Dotazníky po hodině						
1. BEZ	13	4	1	0	0	
1. S	14	5	0	0	0	
2. BEZ	3		2	0	13	
2. S	11	3	5	0	0	
3. BEZ	10	5	3	0	0	
3.	8	8	3	0	0	
4. BEZ	14	4	0	0	0	
4. S	10	8	0	1	0	
5. BEZ	6	8	3	1	0	
5. S	11	6	2	0	0	
6. autentické odpovědi žáků v dotaznících	<ul style="list-style-type: none"> - myslím, že je dobré, když vidíme takové filmy přímo ze života, zároveň se mi celkově pojem šikana nelíbí, je mi líto obětí, nedokážu si představit být obětí takové šikany - zaujalo mě, jak se začala oblékat, aby si vytvořila pomyslnou zed' - film se mi líbil, zaujal mě příběh - že se dívka ve filmu nebála říct, jak to všechno proběhlo - líbilo - nic, nelíbilo - příběh - film se mi líbil - ani nevím - jak se převlékala - film se mi líbil - že to ponižování vydržela tak dlouho - zapojení filmu se mi líbilo, nejvíce mě zaujalo, jak dlouho to vydržela - líbilo, zaujal mě celý film - všechno - film nebyl špatný 					
Výsledky:	Znalosti a postoje žáků před hodinou	Znalosti a postoje žáků po hodině	Jak byla hodina pro žáky srozumitelná	Jak byla hodina pro žáky příjemná		
S	1,80	1,54	1,58	1,53		
BEZ	1,85	1,61	1,22	1,94		

Graf č. 19

K většímu upevnění znalostí a postojů došlo v hodině s dokumentárním filmem.

5.5. Komparace a analýza vyučovacích hodin v 9. třídách

5.5.1. Dotazníky vyplňované žáky 9. třídy

Před hodinou

(Legenda k otázkám č. 1-3: 1 = *naprosto nesouhlasím*, 2 = *spíše nesouhlasím*, 3 = *nevím*, 4 = *spíše souhlasím*; 5 = *rozhodně souhlasím*)

1) Věta: „Nic nejsi, jsi jen nula, která nikdy nic nedokáže.“ není projevem domácího násilí

1 2 3 4 5

2) Když muž ženu uhodí, může to dělat z lásky k ní

1 2 3 4 5

3) Oběťmi domácího násilí se stávají jen lidé s nižším vzděláním či ustrašené ženy

1 2 3 4 5

4) Pokud se stanu obětí či svědkem domácího násilí, vím na koho se obrátit (kromě rodiny)

1 2 3 4 5

(Legenda: 1 = *ano, znám několik organizací, věděl/a bych*; 2 = *o nějaké organizaci jsem slyšel/a*; 3 = *pouze tuším*; 4 = *spíše nevím*; 5 = *vůbec nevím*)

Po hodině

Otázky 1-4 byly stejné jako v dotazníku před hodinou (viz výše).

5) Tato forma hodiny byla pro mě příjemná

1 2 3 4 5

(Legenda: 1 = *ano, byla pro mě velmi příjemná*; 2 = *byla pro mě spíše příjemná*; 3 = *stejná jako jiné formy hodiny*; 4 = *spíše pro mě byla nepříjemná*; 5 = *nebyla pro mě vůbec příjemná*)

6) Téma hodiny bylo pro mě srozumitelné

1 2 3 4 5

(Legenda: 1 = *ano, tématu jsem velmi dobře porozuměla, dokázal/a bych dnešní látku vysvětlit kamarádovi*; 2 = *tématu jsem celkem porozuměl/a*; 3 = *něčemu jsem porozuměl/a, něčemu ne*; 4 = *tématu hodiny jsem spíše nerozuměla*; 5 = *téma hodiny nebylo pro mě vůbec srozumitelné*)

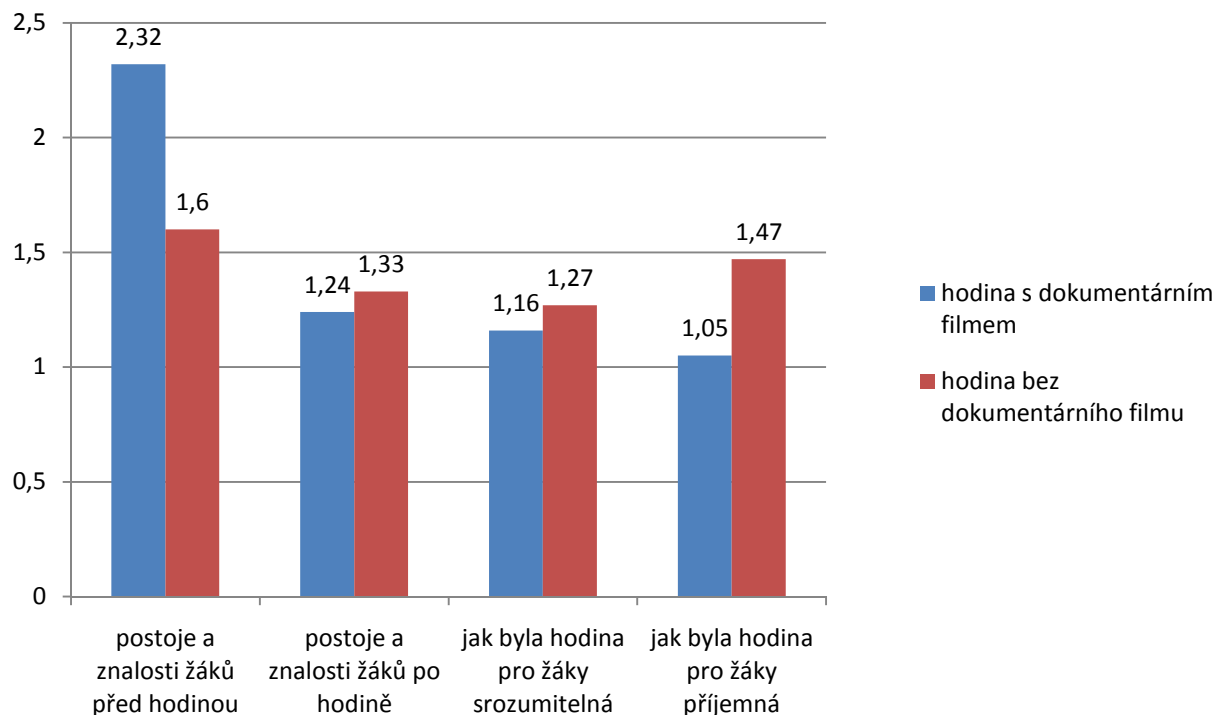
7) Ve filmu mě nejvíce zaujalo (napište, zda se vám zapojení filmu do hodiny líbilo či nelíbilo a která část filmu vás zaujala nejvíce):

5.5.2. Analýza a komparace dotazníků v 9. třídách

Tabulka č. 9

Počet žáků v 9. A – hodina s dokumentárním filmem		19	Počet žáků v 9. B – hodina bez dokumentárního filmu		15
Otázka č.	1.	2.	3.	4.	5.
Dotazníky před hodinou					
1. BEZ	9	3	3	0	0
1. S	4	5	2	4	4
2. BEZ	13	2	0	0	0
2. S	11	5	1	2	0
3. BEZ	7	5	1	2	0
3. S	7	6	4	2	0
4. BEZ	6	8	1	0	0
5. S	2	1	3	7	6
Dotazníky po hodině					
1. BEZ	11	2	2	0	0
1. S	14	3	2	0	0
2. BEZ	13	1	1	0	0
2. S	17	2	0	0	0
3. BEZ	13	2	0	0	0
3. S	17	2	0	0	0
4. BEZ	6	9	0	0	0
4. S	12	7	0	0	0
5. BEZ	9	5	1	0	0
5. S	16	3	0	0	0
6. BEZ	11	4	0	0	0
6. S	18	1	0	0	0
7. autentické odpovědi žáků v dotaznících	<ul style="list-style-type: none"> - hodina se mi líbila, hlavně film - příběhy žen - jak to dlouho ženy vydržely s tyranem - překvapil mě hlavně konec filmu, kdy jedna žena spáchala sebevraždu - vyprávění žen bylo poučné - celý film byl zajímavý - celý film - že se ženy až po takové době rozhodly k nějakému činu - že se na to dívaly také děti - film byl poutavý, příběhy byly smutné - bylo mi velmi líto těch žen - hrozné byly způsoby, jak ty ženy týrali - že se nejdříve nedočkaly žádné pomoci - že sousedi nepomohli, že říkali, že to dělá, že ji má rád - celý film byl zajímavý - že té jedné ženě nepomohli rodiče 				
Výsledky:	Znalosti a postoje žáků před hodinou	Znalosti a postoje žáků po hodině	Jak byla hodina pro žáky srozumitelná	Jak byla hodina pro žáky příjemná	
S	2,32	1,24	1,16	1,05	
BEZ	1,66	1,33	1,27	1,47	

Graf č. 20

K většímu upevnění znalostí a postojů došlo v hodině 9. A, kde byl jako didaktická pomůcka užít dokumentární film.

5.6. Pozorování

Cíle pozorování

- 1) jak jsou žáci při sledování filmu pozorní - v kolikáté minutě přestanou film aktivně a pozorně sledovat
- 2) jak reagují žáci na film při jeho sledování
- 3) jak reagují žáci na film po jeho zhlédnutí

Cílem pozorování byli žáci v hodinách, kde byl použit dokumentární film jako didaktická pomůcka (tzn. třídy 6. A, 7. A, 8. B. a 9. A).

V 6. třídě žáci sledovali aktivně a pozorně celý film, tj. 15 minut. Pouze občas byl nějaký z žáků chvilkami nepozorný (spíše žáci v zadních lavicích). Po zhlédnutí filmu

začali žáci na film reagovat spontánně. Chtěli sdělit své zážitky, vyjádřit své pocity, komunikovali, reagovali na moje otázky a dotazy. Příběh se jim líbil, ztotožnili se s hlavním hrdinou, který byl zhruba ve stejném věku jako oni.

V 7. třídě bylo sledování filmu pro žáky náročnější. Ve třídě byl použit dokumentární film, jenž měl 34 minut. Film byl zkrácen a některé pasáže jsem pouze převyprávěla. Film jsem 2 x stopla (když jsem film stopla poprvé, proběhla menší diskuse nad filmem, žáci předpovídali, jak se kdo zachová, jak se bude Larry chovat apod.). 15 minut se žáci pozorně dívali na film, mezi 15-20 minutou, než jsem film poprvé stopla, někteří žáci začali (cca 1/3 třídy) vyrušovat. Tím, že jsem film stopla a kladla žákům otázky, jsem je opět vtáhla do děje a další krátké části filmu žáci dodívali pozorně. Při filmu se občas posmívali, hlavně části, kde byl Larry se svou partnerkou. Po filmu žáci ale pozitivně reagovali a spolupracovali se mnou. Při reflexi a rozboru filmu bylo vidět, že žáci dávali pozor.

V 8. třídě, kde film trval 23 minut (samotný film trvá 34 minut, film jsem ale zastavila dříve – zásadní část filmu viděli, zbytek jsem dovyprávěla). Mezi 15-20 minutou někteří žáci začali vyrušovat, dívat se jinam. Hodinu v této třídě považuji za nejméně povedenou. Žáci se příliš k filmu sami nevyjadřovali, pouze když jsem se jich konkrétně zeptala, a to spolupracovala spíše jen polovina třídy. Může to být dáno také tím, že to ten den byla jejich poslední vyučovací hodina.

V 9. třídě bylo téma hodiny nejobtížnější – domácí násilí. Film zde sloužil jako motivace. Film jsem promítla žákům celý, trval 34 minut. Celý film žáci sledovali, dokázali udržet po celou dobu pozornost. Při filmu reagovali (sdělili své emoce nahlas nebo spolužákovi) na některé pasáže (např. popis jak agresor ženu týral). Následně v nich film vyvolal vlnu otázek, emocí, měli potřebu se k filmu vyjádřit, říci ostatním spolužákům vlastní názor na problematiku. Přestože je film dlouhý, v hodině proběhla po zhlédnutí úspěšná reflexe.

Z pozorování vyplývá, že ideální délkou filmu, kdy žáci dokážou ještě udržet pozornost, aktivně sledovat a vnímat film je **15 minut**. Při této délce filmu může být na začátku hodina uskutečněná motivace (samotný film někdy může sloužit jako motivace) a po zhlédnutí filmu zbývá dostatek času na reflexi a rozbor filmu, diskusi a další doplňkové aktivity, případně zápis.

Žáci také mohou začít při filmu vyrušovat z důvodu, že špatně vidí či slyší film (nevidí na titulky), proto je vhodné upravit třídu tak, aby všichni žáci dobře viděli na promítací plátno (případně televizor) a aby film byl dobře ozvučen (viz kapitola 2.1. Vymezení pojmů - didaktické prostředky, didaktické pomůcky a didaktická technika)

Ukázalo se, že na žáky nejvíce působí emotivní záběry či vyprávění a kde vystupuje vrstevník žáků.

5.7. Komplexní shrnutí výzkumu

Tabulka č. 10

Přehled				
Výsledky:	Znalosti a postoje žáků před hodinou	Znalosti a postoje žáků po hodině	Jak byla hodina pro žáky srozumitelná	Jak byla hodina pro žáky příjemná
6. třída				
S	3,03	1,41	1,65	1,82
BEZ	2,43	1,54	1,67	1,58
7. třída				
S	2,00	1,89	2,07	2,14
BEZ	2,00	1,95	1,43	1,5
8. třída				
S	1,80	1,54	1,58	1,53
BEZ	1,85	1,61	1,22	1,94
9. třída				
S	2,32	1,24	1,16	1,05
BEZ	1,6	1,33	1,27	1,47
Souhrnné výsledky (průměr ze všech tříd)				
S	2,29	1,52	1,62	1,64
BEZ	1,97	1,61	1,40	1,62

Při analýze a komparaci dotazníků (před hodinou a po hodině) došlo k většímu upevnění znalostí a postojů v hodinách s dokumentárním filmem (ve všech 4 paralelních třídách, průměrně zlepšení o **0,77**, v hodinách bez dokumentárního filmu došlo ke zlepšení pouze o **0,36**).

Hypotéza č. 1 se potvrdila.

Ve dvou třídách (6. a 9. třída; filmy - *Jsem silný* - překonávání strachu a *To všechno z lásky* - domácí násilí) byla látka srozumitelnější pro žáky v hodině s dokumentárním filmem. V ostatních dvou třídách (7. A 8. třídě, filmy – *Larry z naší ulice* - příběh o mentálně retardovaném člověku a *Johanna – z pekla do ráje* - téma šikany) byla látka srozumitelnější pro žáky v hodině bez dokumentárního filmu.

Celkově látka pro žáky byla srozumitelnější (dle subjektivního názoru žáků) v hodinách bez projekce dokumentárního filmu (hodnota **I,40**; v hodinách s dokumentárním filmem je výsledek **I,62**). Hodnoty jsou však velmi těsné.

Výsledky se tedy blíží k odpovědím v dotazníku č. 1 = *ano, tématu jsem velmi dobře porozuměla, dokázal/a bych dnešní látku vysvětlit kamarádovi* a č. 2 = *tematu jsem celkem porozuměl/a*. Což znamená, že v obou případech žáci dané látce z většiny porozuměli.

Hypotéza č. 2 se tedy z většiny **nepotvrdila**.

V 6. a 7. třídě byla pro žáky dle dotazníků příjemnější hodina bez dokumentárního filmu. V 8. a 9. třídě byla hodina příjemnější s dokumentárním filmem.

Celkově byla také pro žáky příjemnější hodina bez dokumentárního filmu (**I,62**; v hodinách s dokumentárním filmem je hodnota **I,64**). Hodnoty jsou však opět velmi těsné. Výsledky se blíží odpovědi v dotazníku č. 2, která dle legendy znamenala, že hodina pro žáky byla *spíše příjemná*, hodiny tedy žáci nepovažovali za *stejnou jako jiné formy hodiny* (odpověď 3 v legendě). Což znamená, že použití dokumentárního filmu nepatřilo mezi často používanou didaktickou pomůcku na ZŠ 5. května. Hodiny taky byly pro žáky zpestřením a oživením výuky.

Podle odpovědí v dotazníku na otevřenou otázku - *Ve filmu mě nejvíce zaujalo (napište, zda se vám zapojení filmu do hodiny líbilo či nelíbilo a která část filmu vás zaujala nejvíce)*- většina žáků odpovídala, že se jim zapojení dokumentárního filmu do hodiny líbilo, popisovali pasáže, které je nejvíce zaujaly (většinou emotivní, rozhodující či překvapivé momenty a také šťastné závěry filmu; např. že nakonec chlapec překonal svůj strach ze psů; solidarita sousedů vůči handicapovanému).

Hypotéza č. 3 se tedy z většiny **nepotvrdila**.

Z výsledků, které ukázaly, že hodina s dokumentárním filmem byla dle dotazníků více příjemná žákům 8. a 9. tříd lze usoudit, že jsou žáci těchto ročníků na sledování dokumentárního filmu více emocionálně vyspělí a připravení. Oproti tomu v 6. a 7. třídách by mohla být pro žáky příjemnější výplň hodiny například didaktická hra nebo jen krátký filmový spot, případně dokumentární film, kde vystupuje žákův vrstevník či žákům blízké a známé téma (osobně hodnotím hodinu v 6. A jako velmi úspěšnou a přínosnou).

Závěr

Cílem celé práce bylo čtenářům, pedagogům a všem, kteří se zajímají o tento didaktický nástroj, přiblížit a shrnout možnosti využití audiovizuální dynamické didaktické pomůcky - dokumentárního filmu a také zdůraznit jeho efektivitu a vhodnost použití ve výuce, zvláště v hodinách výchovy k občanství, kde se dokumentární film dá uplatnit téměř ve všech tématech, zvláště v těch, kde jiné pomůcky či didaktické metody nestačí a je potřeba žákovi přiblížit látku jinak, názorněji.

Práce shrnuje zásady práce s dokumentárním filmem a je inspirací pro učitele, jak je možné tuto didaktickou pomůckou použít - jak vybrat co nejvhodněji dokumentární film, při jakých tématech jejího použití možné, jaké vhodné doplňkové aktivity a organizační formy k filmu zvolit a kde čerpat dokumentární filmy (festivaly dokumentárních filmů, webové odkazy), s bližším zaměřením na projekt Jeden svět na školách, pořádaný organizací Člověk v tísni, o.p.s.

V praktické části práce byly provedeny dva výzkumy. První výzkum byl proveden mezi učiteli výchovy k občanství, jehož cílem bylo zjistit, jaký je pohled a zkušenosti učitelů z praxe s touto didaktickou pomůckou a jak ji sami hodnotí. Výzkum ukázal, že 60,6% respondentů již používá dokumentární film ve svých hodinách výchovy k občanství. Z toho 51,2% učitelů hodnotí dokumentární film jako přínosnou didaktickou pomůcku, 33,0% jako spíše přínosnou didaktickou pomůcku a zbytek respondentů hodnotí tuto pomůcku jako neutrální (srovnatelnou s jinými pomůckami). Žádný z učitelů neodpověděl, že dokumentární film není pro výuku přínosem. Dalšími závěry výzkumu jsou: nejvíce tuto didaktickou pomůcku užívají učitelé s praxí nad 20 let (31,9%) a nejméně učitelé s praxí mezi 15-20 lety (12,8%); nejčastěji dokumentární filmy používají učitelé ve věku 35-45 let (34,0%) a nejméně učitelé s praxí do 5 let (17,0%); dokumentární film častěji používají učitelé na klasických městských (41,9%) a vesnických školách (36,2%) a aprobovaní učitelé (59,6%). Učitelé, kteří média nebo dokumentární film neužívají vůbec, nejvíce uváděli důvod, že nemají vhodné technické zázemí nebo neví, kde dokumentární film obstarat. Prokázala se závislost, že učitelé, kteří uvedli důvod, že neví, kde si dokumentární film obstarat, zároveň neznají projekt Jeden svět na školách, který by jejich problém řešil (projekt poskytuje spoustu dokumentárních filmů a materiálů pro školy zdarma).

Dle tohoto výzkumu je podle pedagogů, kteří mají zkušenost s užíváním dokumentárního filmu ve své výuce, dokumentární film jednoznačně přínosnou didaktickou pomůckou.

Přesto nelze výsledky brát jako shrnující pro všechny pedagogy výchovy k občanství v ČR, zkoumaným vzorkem bylo pouze 71 učitelů rámci všech krajů ČR.

V druhém výzkumu, jehož cílovou skupinou byli samotní žáci, jsem zkoumala, jak dokumentární film napomáhá žákům k upevnění jejich vědomostí a postojů. Ve výzkumu jsem použila tyto metody: aplikace dokumentárního filmu do výuky, komparace dvou vyučovacích hodin, dotazníkové šetření, pozorování a sběr dat.

Výsledky ukázaly, že dokumentární film byl ve dvou ze čtyř vyučovacích hodin přínosný a efektivní (u žáků došlo k většímu upevnění znalostí a postojů než s hodinou bez dokumentárního filmu) a u dvou hodin zase naopak byla hodina úspěšnější bez této didaktické pomůcky. V souhrnné analýze všech odučených hodin došlo k většímu upevnění znalostí a postojů u žáků v hodinách, kde byl jako didaktická pomůcka užít dokumentární film. Pro samotné žáky byly hodiny příjemnější a srozumitelnější bez použití dokumentárního filmu, ale zároveň se jim dle odpovědí v dotazníku zapojení dokumentárního filmu do výuky líbilo.

Hodiny jsem osobně odučila ve všech osmi třídách na 2. stupni ZŠ, kde vždy dvě třídy byly paralelní, tudíž jsem měla možnost hodiny porovnávat. Hodiny jsem odučila dle vlastního svědomí, každou hodinu jsem se snažila pojmout zodpovědně a sdělit žákům stejné množství informací. V každé odučené hodině byly v paralelních třídách splněny stejné cíle a žákům sděleny téměř totožné informace. Bohužel se nikdy nevyhneme osobnímu a subjektivnímu pojetí hodiny, témata hodin by šla zajisté podat jinak, než jsem žákům téma zprostředkovala já a tedy u každého učitele by byly výsledky dotazníků zajisté různé. Také záleželo vždy na momentálním rozpoložení žáků a jejich chuti se mnou spolupracovat a vyplňovat dotazníky. Výsledky dotazníků tak mohou být závislé na několika faktorech (kolikátou vyučovací hodinu jsem žáky učila, jak bylo téma pro žáky zajímavé, v jakém byli žáci momentálním rozpoložení, zda je čekala další hodinu velká písemná práce, jaké mají vztahy ve třídě, jak jsou připravováni pracovat s mediálním sdělením, jak je vysoká jejich mediální gramotnost apod.), zároveň výsledky analýzy byly velmi těsné, proto závěry tohoto výzkumu jsou pouze ukázkové, doporučující, inspirující, nikoli závazné.

Dokumentární film může být tedy na jednu stranu velmi efektivní atraktivní a moderní didaktickou pomůckou, která velmi vhodně napomáhá naplnění cílů hodiny, na druhou stranu, pokud nejsou ve třídě vhodné podmínky a učitel se zodpovědně na hodinu nepřipraví či zvolí špatný film, hodina může být jak pro učitele, tak pro žáky nepovedená, nepříjemná, kontraproduktivní.

Každý učitel musí vždy sám nejprve film zhlédnout před hodinou a sám podle osobních zkušeností a znalostí dané třídy zvážit, zda film bude pro žáky zajímavý, zda pomůže k naplnění cílů hodiny, zda jsou stanoveny vhodné podmínky pro jeho projekci a hlavně, zda bude produktivní a efektivní didaktickou pomůckou. Většinou se jedná hlavně o individuální volbu samotného učitele. Tato práce předkládá pedagogovi možnosti a doporučení, jak film zvolit a jak dále s touto didaktickou pomůckou pracovat. Učitel by se ale určitě neměl bát sáhnout po této didaktické pomůcce a vyzkoušet si ji. Sám pak postupem času přijde na nejvhodnější strategii, jak film volit do jeho konkrétních tříd. Zároveň by měl učitel pracovat také na zvyšování mediální gramotnosti žáků. Pokud jsou žáci vybaveni mediální gramotností, použití dokumentárního filmu jako didaktické pomůcky se stává efektivnější.

Během psaní diplomové práce jsem navštívila také seminář, pořádaný Člověkem v tísní, o.p.s., pro pedagogy (Příběhy bezpráví) a sama jsem také využila nabídky této společnosti v rámci akce „Promítej i ty“ a uspořádala promítací večer dokumentárních filmů. Měla jsem tak možnost konfrontovat zážitky a přínos dokumentárního filmu také u dospělého publika, které také z většiny vždy hodnotilo zhlédnutí dokumentárního filmu jako informující a obohacující médium.

Dokumentární film je minimálně srovnatelný s jinou efektivní didaktickou pomůckou.

Použité zdroje

Efektivní učení ve škole. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 142 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-556-3.

GAUTHIER, Guy. Dokumentární film, jiná kinematografie. 1. vyd. Praha: Akademie múzických umění: Mezinárodní festival dokumentárních filmů Ji hlava, 2004. 507 s. ISBN 80-7331-023-6.

HLAVATÝ, Josef. Didaktická technika pro učitele. Vyd. 1. Praha: VŠCHT, 2002. 119 s. ISBN 80-7080-479-3.

JIRÁK, Jan. KÖPPLOVÁ, Barbara. Masová média. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. 413 s. ISBN 978-80-7367-466-3.

JIRÁK, Jan. KÖPPLOVÁ, Barbara. Média a společnost [stručný úvod do studia médií a mediální komunikace]. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. 207 s. ISBN 978-80-7367-287-4.

KASÍKOVÁ, Hana. Učíme (se) spolupráci spoluprací. 1. vyd. Kladno: AISIS, 2005. 141 s. Dokážu to?. ISBN 80-239-4668-4.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Ján Amos Komenský povedal ... : Výber myšlienok z diela Veľká didaktika. Prešov: Metodické centrum, 1992. 23 s. ISBN 80-85410-27-3.

MAŠEK, Jan. Audiovizuální komunikace výukových médií. 1. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita, 2002. 126 s. ISBN 80-7082-905-2.

MAYEROVÁ, Jaroslava. Materiály k dějinám dokumentárního filmu: Robert Flaherty. 1. vyd. Praha: SPN, 1969. 113 s.

Mediální gramotnost: nový rozměr vzdělávání. Praha: Radioservis, 2007. 152 s. ISBN 978-80-86212-58-6.

MÍČIENKA, Marek. JIRÁK, Jan. Základy mediální výchovy. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 295 s. ISBN 978-80-7367-315-4.

PROCHÁZKOVÁ, L.: Evaluační zpráva Jeden svět. 2008.

REIFOVÁ, Irena. Slovník mediální komunikace. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 327 s. ISBN 80-7178-926-7.

SKALKOVÁ, Jarmila. Obecná didaktika. Vyd. 1. Praha: ISV, 1999. 292 s. Pedagogika. ISBN 80-85866-33-1.

ŠTOLL, Martin. Hundred years of Czech documentary film (1898-1998) : A brief history of Czech non-fiction film. Ed. 1st. Prague : Malá Skála, 2000. 72 s. Český dokumentární film; 1. ISBN 80-902777-0-5.

TŮMA, Jan. Moderní technické prostředky ve výuce. Vyd. 1. Praha: SPN, 1974. 459 s. Učebnice vysokých škol.

Elektronické zdroje

BLODIK, Vojtěch. *Propagandistická funkce Terezína* [online]. 2001 [cit. 2010-09-09]. Památník Terezín. Dostupný z WWW: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/czech/terezin/terezin3>.

Česká televize. Aktuální vzdělávací pořady. [online]. cit. 2010-09-09]. Dostupný z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/poradyaz/vzdelavaci.html>.

Československá filmová databáze. [online]. [cit. 2010-05-13]. Dostupné z WWW: www.csfd.cz.

Člověk v tísní [online]. [cit. 2010-05-13]. Dostupný z WWW: www.clovekvtisni.cz.

Jeden svět [online]. [cit. 2010-05-13]. Dostupný z WWW: www.jedensvet.cz.

JIRÁK, Jan. Metodický portál, Články: „Proč potřebujeme mediální výchovu“ [online]. 30. 04. 2006. [cit. 21. 02. 2010.]. ISSN 1802-4785. Dostupný z WWW: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/540/PROC-POTREBUJEME-MEDIALNI-VYCHOVU.html>>.

John Grierson In *Wikipedie: the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, , [cit. 2010-09-09]. Dostupné z WWW: http://en.wikipedia.org/wiki/John_Grierson.

Metodický portál. [online]. [cit. 2010-05-13]. Dostupný z WWW: www.rvp.cz.

Ministerstvo kultury ČR. „Televize bez hranic“. Článek 22, směrnice. Dostupný z WWW: <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=521>.

Úmluva o právech dítěte. [online]. New York. 1989. [cit. 2010-09-09]. Dostupný z WWW: http://www.stopdetskepraci.cz/download/pdf/documents_2.pdf.

VLADYKA, Milan. Mediální gramotnost začíná tam, kde končí 'mediální nevinnost: rozhovor s J. Jirákem. *Revue pro média* [online]. 2004. [cit. 2010-09-09]. Dostupný z WWW: <http://fss.muni.cz/rpm/Revue/Revue08>.

Přílohy

Příloha č. 1

Dotazník pro učitele výchovy k občanství na 2. stupni ZŠ

Dokumentární film jako didaktický nástroj ve výchově k občanství

Vážení pedagogové,

ráda bych Vás požádala o vyplnění krátkého dotazníku, jehož cílem je zjistit využívání médií (konkrétně dokumentárního filmu) a jejich v efektivitu v hodinách občanské výchovy (výchovy k občanství) na 2. stupni ZŠ.

Vyhodnocení dotazníků použiji ve své diplomové práci, jež má název: Dokumentární film jako didaktický nástroj výchovy k občanství.

V dotazníku je 20 otázek. Jsou zde otázky **uzavřené** /v tomto případě **barevně označte** odpověď, s kterou souhlasíte/ a **otevřené** / v tomto případě prosím odpovězte v bodech či větou/, **polootvřené** /poskytuje možnost vlastního vyjádření, přidáním nabídky „jiné“, pokud se neshodujete s žádnou nabízenou variantou/. Vyplnění dotazníku by nemělo trvat déle než 20 min.

Jedná se o vyplňování dotazníku netradiční formou v textovém editoru, proto velmi děkuji za Vaši ochotu dotazník přesto vyplnit!

Dotazník je anonymní.

Předem velmi děkuji za vyplnění!

Vyplněný dotazník mi prosím zašlete nejpozději do 22.10. 2010. Děkuji!

V případě jakýchkoli nejasností či dotazů mě neváhejte kontaktovat na email

Vyplněný dotazník prosím odešlete na email

(vyplněný dotazník uložte a poté ho přiložte jako přílohu k emailu, děkuji!)

Všeobecné údaje: (barevně označte odpověď, s kterou se ztotožňujete)

1) jste: žena x muž

2) máte pedagogickou praxi: do 5 let x do 10 let x do 15 let x do 20 let x 20 a více let

3) věk 20 – 30 let x 30 – 35 let x 35 – 45 let x 45 let a více

4) učíte na:

- soukromé škole

- škole sídlištního typu

- vesnické škole

- klasické městské škole

- jiné (napíšte jaký typ školy):

5) Jste aprobovaný učitel občanské výchovy? ANO x NE

Samotný dotazník:

6) Využíváte média jako didaktické pomůcky ve výuce VO?

ANO x NE

(Pokud ne, můžete rovnou přejít k otázce č. 17)

7) Pokud ano, jak často?

- a) méně než 3 x ročně
- b) minimálně 1-3 x ročně
- c) minimálně 2 x za pololetí
- d) 1-2 měsíčně
- e) minimálně 1 x týdně
- f) méně než 1 x týdně

8) Jaká konkrétní média ve výuce používáte?

9) Jak hodnotíte efektivnost médií ve výuce?

- a) kladně
- b) spíše kladně
- c) neutrální
- d) spíše ne
- e) ne

10) Využíváte ve výuce dokumentární film (dále pouze jako DF)?

ANO x NE

(pokud ne, přejděte rovnou k otázce č. 16)

11) Kde sháníte konkrétní filmy?

12) Jak se připravujete na hodinu, kde je jako pomůcka použit DF?

13) U jakých témat nejčastěji používáte DF?

14) Jsou žáci v hodině s DF aktivním subjektem?

ANO x NE

Pokud ano, uveďte pár příkladů, jak se žáci zapojují do výuky:

15) Hodnotíte využití DF jako přínos?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) neutrální
- d) spíše ne
- e) ne

Pokud *ano* či *spíše ano*, napište proč:

16) Proč nevyužíváte dokumentární film ve výuce? (barevně označte odpověď, s kterou se ztotožňujete)

- a) nevhodné technické zázemí
- b) nedostupnost dokumentárních filmů
- c) náročná příprava
- d) neefektivní
- e) jiný důvod (napište jaký):

17) Proč nevyužíváte médií ve výuce?

- a) nevhodné technické zázemí
- b) nedostupnost médií
- c) náročná příprava
- d) neefektivní
- e) jiný důvod (napište jaký)

18) Znáte projekt Jeden svět na školách?

ANO x NE (*pokud ne, již v dotazníku nemusíte pokračovat*)

19) Spolupracujete s projektem Jeden svět na školách?

ANO x NE (*pokud ne, již v dotazníku nemusíte pokračovat*)

20) Jaký je hlavní přínos pro vaši školu, pro vaše hodiny, spolupráce s Jedním světem?

Vaše poznámky (nepovinné):

Velmi bych Vám chtěla poděkovat za Váš čas při vyplňování dotazníku!

Klára Čiháková
studentka 5. ročníku, PF Liberec

Příloha č. 2

Synopse jednotlivých filmů použitých při realizaci praktické části práce. ¹⁰⁹

6. třída - Jsem silný

Na začátku dokumentu se setkáváme s roztřeseným holandským chlapcem Gregem Slechtem, který utíká před každým psem z okolí a v noci je pronásledován nočními můrami, v nichž na něj utočí nejrůznější psi. Příčinou jeho fobie je zážitek z dětství, kdy jeho rodiče k smrti vylekal volně pobíhající bulterier. Dennodenně se setkává s tím, že nemůže jít, kam chce, a nemůže dělat, co chce. Zlom přichází během léta, kdy je několik týdnů u moře a kvůli svému strachu ze psů téměř nevychází. Greg sebere veškerou svou odvahu a rozhodne se svému strachu ze psů postavit. Začne tedy docházet k psychologovi na speciální terapii. V průběhu terapie si zapisuje své pokroky, kdy se odvážil přiblížit k nějakému psu, aniž by ho to rozrušilo. Stále se ale bojí živějších psů. Proto podstupuje další fázi terapie, v níž je konfrontován s celou psí smečkou. I přes svůj strach se v závěru odváží pohladit nejdivočejšího psa a obdrží diplom o úspěšném absolvování terapie. Její důležitou součástí bylo opakování si kouzelné formulky „jsem silný“, s jejíž pomocí Greg zvítězil nad svým psychickým handicapem. Dokument na Gregově příkladu ukazuje, jakým způsobem lze bojovat se strachem, a že zdánlivě neřešitelné problémy lze vyřešit i poměrně jednoduchou cestou.

7. třída - Larry z naší ulice

Tento dokument je dobrosrdečným a optimistickým pohledem na duševní nemoci a lidskou laskavost. Larrymu Selmanovi je 59 let a je mentálně zaostalý. Chápe, že soucit znamená být laskavý k lidem, ale neví, co znamená slovo „včera“. Jeho 82 letý strýc Murray je jediným příbuzným, kterého Larry má a který se o něj stará, jak nejlépe umí. Ačkoli Larry sám žije z 10 dolarů na měsíc a z jídla, které pro něj připravuje strýc, získá každoročně tisíce dolarů na dobročinné účely. Režisérka Alice je jednou z Larryho sousedek. Spolu s několika dalšími sousedy začala mít strach, že až strýc zestárne, nebude se o Larryho mít kdo starat a bude hrozit nebezpečí, že se z něho stane bezdomovec. Sousedé se domluví a vytvoří fond ekonomicky zajišťující Larryho po zbytek života. Dokument plný vřelosti a humoru ukazuje, že duševní nemoc nemusí omezovat plnohodnotný a užitečný život plný přátel a lásky. Navíc je důkazem toho, jak dobrota a soucit jednoho člověka mohou vyvolat podobné postoje i u dalších lidí. Larryho situace se zhorší, když dá Larry v létě klíče bezdomovcům, aby se u něj mohli sprchovat. Někteří z nich ho okradou a způsobí škody v domě. Nájemce vyhrožuje, že Larryho vyhodí. Larry si je vědom, že

¹⁰⁹ Synopse převzaty z WWW Jeden svět na školách, dostupný z WWW: www.jedensvetnaskolach.cz

rozzlobil své sousedy, a nechce působit potíže.. Larryho sousedé uspořádají schůzku, na které se domlouvají, jak mu pomoci. Mají ho rádi, a tak se rychle dohodnou na založení fondu. Larry a jeho sousedé jsou Židé, a tak ho založí u židovské dobročinné organizace. Je to poprvé, co je takový fond ve prospěch někoho ustaven lidmi, kteří nejsou jeho příbuznými. Larry chápe, co pro něj jeho sousedé a přátelé udělali. Ví, že už není závislý na svém nemocném strýci a že musí převzít více odpovědnosti sám za sebe. Jedna dojemná scéna filmu ukazuje Larryho zážitky s IQ testem. Dobročinná organizace, která spravuje Larryho fond, také zastupuje Larryho při jednání se státními programy a pojištěním. Podmínkou pro získání jednoho typu státní podpory je třeba podstoupit IQ test. Pokud hodnota IQ překročila 70, nemá žadatel na podporu nárok. To vše Larry dobře chápe, ale přesto má strach, že by ho jeho přátelé neměli rádi, pokud by měl IQ příliš nízké. Snaží se proto mít výsledek co nejlepší. Když vidíme Larryho podstupovat test, jsme překvapeni, jak mentálně zaostalý opravdu je. Při sledování dokumentu na to divák zapomene velmi snadno, neboť v průběhu celého filmu z Larryho silně vyzařuje lidskost a mravnost. Larryho výsledek v IQ testu je 62. Cítí se hrozně, ale všichni ho přesvědčují, že ho mají pořád stejně rádi.

8. třída - Johanna z pekla do ráje

Citlivě natočený snímek o švédské dívce Johanně se zabývá důsledky, které může zanechat šikana ve zranitelné duši dospívající dívky.

„Prvních šest let na základní škole bylo pro mě doslova peklem,“ vzpomíná devatenáctiletá švédská dívka Johanna na nejtěžší období svého života. Kvůli velkému „čarodějnickému“ nosu a neschopnosti zapadnout do třídního kolektivu se již od počátku stala typickým otloukánekem. Postupem času začala školu přímo nenávidět a záměrně se vyhýbala svým vrstevníkům. Když ji v tomto období nedokázali pomoci ani učitele, ani rodiče, utekla do světa fantazie. Po letech strávených v „pekle“ základní školy ji začala svítat naděje v podobě vstupu na střední školu. I když ji zde už nikdo nešikanoval, opět se nedokázala sžít s kolektivem. Vzhledem ke svým dřívějším zkušenostem se totiž obávala navázat s novými spolužáky bližší kontakt. Zásadní zlom k lepšímu nastal až v jejích patnácti letech během dovolené u moře.

Citlivý snímek využívající záběry domácího videa, které natočil v průběhu dvanácti let Johannin otec, se zabývá důsledky, které může zanechat šikana ve zranitelné duši dospívající dívky.

9. třída - To všechno z lásky

Film představuje tři paralelní příběhy tří žen, které se staly oběťmi domácího násilí. V intimních výpovědích hovoří Eva, Marcela a Dagmar o svých partnerech, kteří byli zpočátku šarmantní, tolerantní a milí. Vyprávějí, jak se postupně začaly izolovat od kamarádů a přátel a jak je poprvé jejich parter uhodil. Vzpomínají, kam až vedlo tělesné i psychické týrání a jak bylo

těžké se ze vztahu vymanit. Strohost záběrů je vyvážena sugestivním nábojem výpovědí, kdy ženy líčí otřesné zážitky, při kterých často byly přítomny i jejich děti. „Imponovalo mi, že byl starší a vyzářovala z něj jistota. Měla jsem pocit, že je to chlap, který se o mě postará. Brzy mně začal vyčítat, že trávím více času se svou kamarádkou než s ním. Říkal mi, že do práce chodí kvůli mně, a když z ní přijde, tak očekává, že já budu doma. Tak jsem se začala snažit, nikam jsem nechodila a ve všem mu vyhověla,“ říká v úvodu snímku Eva a připomíná, že čím více se snažila svému muži vyhovět v jeho požadavcích, tím více se jeho nároky stupňovaly. „Viděl chyby na všech mých známých či rodinných příslušnících. Vadily mu na nich i chyby, které měl on sám, ale sobě si je nepřiznal. Jakmile jsem někam šla, tak mě neustále kontroloval,“ popisuje Marcela počáteční neshody se svým mužem. „Stále mi opakoval, že bez něj nejsem nic, že jsem hadr na podlahu a můžu dělat akorát uklízečku. Časem mu na mně vadilo už úplně všechno,“ svěřuje se Dagmar a dodává: „Házel se mnou po zemi a bil mě. Vždycky si ale dával pozor, aby to na mně nebylo vidět. Jednou mi dokonce vylil na hlavu horký čaj.“ Dagmar dnes připadá jako paradox, že v těchto chvílích nezavolala policii. Jako vysvětlení uvádí, že se styděla, bála se a stále doufala, že se to nějak vyřeší. „Manžel přišel domů úplně opilý a začal mě ponižovat a bít. Byly u toho naše děti a já věděla, že nemohu nikam odejít. Nevěděla jsem, jak mám děti před tímto uchránit. Bylo to hrozné,“ říká Marcela. 61 % obyvatel ČR je dokonce přesvědčeno, že oběťmi domácího násilí se stávají slabé a bojácné ženy. Skutečnost je ale jiná, jak dokládá příběh na první pohled emancipované Evy: „Jednou mě strašně zmlátil, a tak jsem vyběhla z domu a šla k sousedům s prosbou o pomoc. Oni mě ale uklidňovali slovy, že to dělá přece každý chlap, že mě má rád a asi na mě žárlí. Že je to všechno z lásky...“ Když se Dagmar obrátila o pomoc na policii, bylo ji u přestupkové komise řečeno, že se má věc řešit mezi partnery, ne na veřejnosti, a že je první ženou, která za nimi s něčím takovým přišla „Nechtěla jsem od něj odejít, protože jsem se bála, že zůstanu sama, a měla obavy, jak na mě jako na rozvedenou bude koukat okolí,“ vysvětluje Marcela, proč svého násilnického muže nedokázala opustit. „Já jsem se styděla přiznat, že rodiče měli pravdu, když mi tenkrát říkali, že se vdávám moc brzo a že náš vztah nebude mít budoucnost,“ dodává Dagmar. „Zkoušela jsem volat na různá centra, ale nikam jsem se svými problémy nezapadala. Když jsem se konečně dovolala do toho správného, strašně se mi ulevilo,“ říká se slzami v očích Marcela. „Je to fráze, ale já chtěla ve vztahu setrvat kvůli dětem. V azyláku mi řekli, že právě kvůli dětem jsem měla manžela opustit už dávno.“ Dagmar od svého partnera po 14 letech odešla. Bydlí v azylovém domě a dokončuje studium medicíny. Marcela po 18 letech manželství požádala o rozvod a více než rok žije se svými dětmi v azylových domech. Eva se rozvedla po 17 letech manželství. Našla si nového partnera, se kterým ale řešila obdobné problémy. Šest týdnů po skončení natáčení spáchala sebevraždu.

Příloha č. 3

Přípravy vyučovacích hodin použité při realizaci výzkumu na ZŠ 5. května
Liberec v paralelních 6. - 9. třídách.

<u>Ročník:</u> 6. A	<u>Časová dotace:</u> 45 min
<u>Vyučovací hodina:</u> 2.	<u>Počet žáků ve třídě:</u> 21
<u>Tematický okruh:</u> vnitřní svět člověka, osobní rozvoj, sebepoznávání	<u>Mezipředmětové vztahy:</u> Výchova ke zdraví
<u>Hodina s dokumentárním filmem:</u> ANO	<u>Název filmu:</u> <i>Jsem silný</i> Anneloek Dollary / Itálie, Německo, Velká Británie / 2004 / 15 min. Doporučený věk: 8 - 12
<u>Cíle hodiny:</u> žák si uvědomí vlastní obavy a možnosti, jak jim čelit; chápe obavy jiných; žák ví, že pokud bude chtít, je možné fobii čelit a překonat ji	
<u>Učební pomůcky, didaktická technika:</u> promítací technika (konkrétně PC plus interaktivní tabule), DVD s filmem Jsem silný (poskytnutý Člověkem v tísní, o.p.s.), pracovní papír Řeč beze slov, tabule	
<u>Příprava učitele:</u> <ul style="list-style-type: none"> - stanovení cíle hodiny - zvolení vhodné motivace (brainstorming) - samotné zhlédnutí filmu, následná příprava otázek k žákům, které se týkají projekce (případně dohledání informací, na které by se žáci mohli ptát, apod.) - příprava úvodu do filmu (otázka žákům – <i>Myslíte si, že lze strach překonat? Na to se podíváme ve filmu.</i>) - příprava reflexe filmu - příprava doplňujících aktivit - samotné ozkoušení školní techniky, zda film lze ve škole spustit 	
<u>Samotný plán hodiny:</u> <p>1) Motivace</p> <p>brainstorming – <i>co je to FOBIE?</i></p> <p><i>Čeho si lidé bojí nejvíce?</i></p> <p><i>Z čeho máte největší strach?</i> Napište si do sešitu, z čeho máte největší strach.</p> <p><i>Myslíte si, že lze strach překonat?</i> Na to se podíváme ve filmu</p> <p style="text-align: right;">6 min</p>	

2) Projekce filmu

15 min

3) Diskuse po filmu

Z čeho měl chlapec strach?

Kdy se chlapec rozhodl, že chce začít bojovat se strachem?

Jak začal se strachem bojovat?

Kdo mu pomáhal?

Jakou větou se snažil překonávat strach?

Jak se choval chlapec, když byl v blízkosti psa?

Jak se choval pes?

Jak na sebe navzájem reagovali?

Měl chlapec skutečně důvod proč se bát psů?

Myslíte si tedy, že lze strach překonat?

7 min

4) Řeč beze slov¹¹⁰

Navazuje na film, fobii ze psů.

Jak projevuje, že se lidé bojí?

Lze poznat, zda se zvíře bojí či je šťastné?

Rozdám žákům pracovní papír (příloha 1), kde je úkolem každého žáka popsat jednotlivé obrázky a vyjádřit, co zvíře nebo člověk svým postojem, gestem či mimikou právě vyjadřuje; každý žák se také pokouší pospojovat obrázky zvířete a člověka tak, aby vyjadřovaly stejnou situaci, emoci či informaci

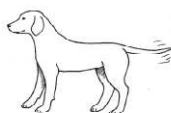
Debata o projevu emocí a pocitů.

ÚSMĚV

STRACH

RADOST

HROZBA

7 min

¹¹⁰ Převzato z metodiky k filmu z projektu Jeden svět na školách, dostupné na WWW: http://www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnsfilmpdfgames_87.pdf
http://www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnsfilmpdfgames_87.pdf

4) V sešitě mají žáci napsáno, z čeho mají největší strach, zkusí vymyslet, jak by strachu mohli čelit, najít postup řešení. Nejdříve sami, poté ve dvojici. Kdo bude chtít, řekne nám na hlas vlastní postup řešení. Se třídou dáváme dohromady rady, jak čelit strachu.	5 min
5) Vlastní zkušenosti z překonávání strachu.	4 min
6) Závěr	1 min

<u>Ročník:</u> 6. B	<u>Časová dotace:</u> 45 min
<u>Vyučovací hodina:</u> 4.	<u>Počet žáků ve třídě:</u> 24
<u>Tematický okruh-téma:</u> vnitřní svět člověka, osobní rozvoj, sebepoznávání	<u>Mezipředmětové vztahy:</u> Výchova ke zdraví
<u>Hodina s dokumentárním filmem:</u> NE	<u>Název filmu:</u>
<u>Anotace filmu:</u>	
<u>Cíle hodiny:</u> uvědomí si vlastní obavy a možnosti, jak jim čelit, chápe obavy jiných, snaží se překonat strach, žák ví, že pokud bude chtít, je možné fobii čelit a překonat ji	
<u>Učební pomůcky, didaktická technika:</u> pracovní papír Řeč beze slov, tabule	
<u>Příprava učitele:</u> - stanovení cíle hodiny - zvolení vhodné motivace (brainstorming) - příprava doplňujících aktivit (příprava archu papíru s otázkami na aktivitu „kořeny a kmeny“, nakopírování obrázků na aktivitu „Řeč beze slov“) - dohledání informací, na které by se žáci mohli ptát	
<u>Samotný plán hodiny:</u>	
1) Motivace brainstorming – <i>co je to FOBIE?</i>	3 min
2) Aktivita – kořeny a kmeny Rozdělíme žáky do 4 skupin (dle barevných papírků). Ve skupině si určí, kdo bude kmenem (zapisovatelem).	

Každá skupina dostane arch papíru s jednou otázkou.

Kořeny mají za úkol snášet kmeni živiny = „živiny“ jsou všechny možné odpovědi na otázku, kořeny mohou živiny získat tak, že svou otázku položit co největšímu počtu lidí shromážděných ve třídě. Ptají se tedy členů ostatních skupin a ti se zase na oplátku ptají jich. Nikdo nesmí odbyt (i když už se toho samého žáka ptáme po několikáté, musí odpovědět, buď stejně, ale lepší, pokud by byli žáci kreativnější a říkali jiné odpovědi.) Kořeny pak odpověď nadiktují svému kmeni, který ji zapíše.

Poté každá skupina prezentuje odpovědi, které nasbírala, může doplnit i o své myšlenky.

Otázky:

1. Jak může strach ovlivňovat naše chování?

2. Jak lze strach překonat?

3. Jaké druhy fobie znáte?

4. Jak se může strach (fobie) projevovat?

Diskuse nad prezentací, případné doplnění odpovědí (rady, jak lze strachu čelit, apod.).

25 min

4) Do sešitu si zapíší, z čeho mají největší strach, zkusí vymyslet, jak by strachu mohli čelit, najít postup řešení.

a) nejdříve sami,

b) poté ve dvojici,

c) kdo bude chtít, řekne nám nahlas.

Žáci se pokouší přijít na nějaký příklad ze života, s kterým se setkali.

8 min

4) Řeč beze slov¹¹¹

Lze poznat, zda se zvíře bojí či je šťastné?

Rozdáme žákům pracovní papír (viz výše - příloha 1), kde úkolem každého žáka je popsat jednotlivé obrázky a vyjádřit, co zvíře nebo člověk svým postojem, gestem

či mimikou právě vyjadřuje; každý žák se také pokouší pospojovat obrázky zvířete a člověka tak, aby vyjadřovaly stejnou situaci, emoci či informaci

Debata o projevu emocí a pocitů

7 min

5) Shrnutí, závěr hodiny

2 min

¹¹¹ Převzato z metodiky k filmu z projektu Jeden svět na školách, dostupné na WWW:

http://www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnsfilmpdfgames_87.pdf
http://www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnsfilmpdfgames_87.pdf

<u>Ročník:</u> 7. A	<u>Časová dotace:</u> 45 min
<u>Vyučovací hodina:</u> 3.	<u>Počet žáků ve třídě:</u> 15
<u>Tematický okruh:</u> vnitřní svět člověka, osobní rozvoj, sebepoznávání	<u>Mezipředmětové vztahy:</u> Výchova ke zdraví
<u>Hodina s dokumentárním filmem:</u> ANO	<u>Název filmu:</u> <i>Larry z naší ulice</i> Alice Elliott / USA / 2001 / 35 min. Doporučený věk: 12
<u>Cíle hodiny:</u> žák ví, co znamená a obnáší mentální retardace, život s handicapem. Je solidární, ohleduplný k handicapovaným lidem, má k nim úctu. Žák si uvědomí hodnotu spolupráce, sounáležitosti, vzájemné pomoci, respektu k druhým a případně dokáže pomoci.	
<u>Učební pomůcky, didaktická technika:</u> promítací technika (konkrétně PC plus interaktivní tabule), DVD s filmem Larry z naší ulice (poskytnutý Člověkem v tísni, o.p.s.), tabule	
<u>Příprava učitele:</u> - stanovení cíle hodiny - zhlédnutí filmu - zvolení vhodné motivace (brainstorming) - příprava úvodu do filmu (o kom film je) - příprava reflexe filmu, otázek žákům, které se týkají projekce (případně dohledání informací, na které by se žáci mohli ptát apod.) - příprava doplňujících aktivit - samotné ozkoušení školní techniky, zda film lze ve škole spustit	
<u>Samotný plán hodiny:</u> 1) Motivace brainstorming – <i>co je to HANDICAP?</i> Žáci v sešitu vytvoří dva sloupce jeden s nadpisem silné stránky a druhý s nadpisem slabé stránky. Následně se zamyslí nad svými silnými a slabými stránkami a zapisují je do příslušných sloupců. Kdo bude chtít přečte nám pak nahlas. I slabé stránky mohou být handicapem. Handicap nedělá z lidí méněcenné bytosti. Nikdo není dokonalý, každý má nějaký nedostatek, handicapem. <div style="text-align: right;">6 min</div> 2) Projekce filmu Jelikož film je dlouhý (34 min), pustím nejdříve úvodní část, kde je vidět Larryho každodenní život a naznačena solidarita sousedů. Film ve 20:10 stopnu.	

Otázky k žákům (reflexe promítnuté části) a obsah filmu, který přeskočíme, převyprávím (sousedé založili Larrymu fond, ale aby mu byl fond schválen, musí Larry podstoupit IQ test, jehož výsledek musí být nižší než 70).

Jak se chovali sousedé k Larrymu?

Jak Larry žil?

Dokázal se sám o sebe postarat?

Dále pustím část, kde Larry podstupuje IQ test (je vidět jeho snížená rozumová schopnost) a kde se Larry dozví, že má IQ 67. Když se to Larry dozví, je smutný z toho, že má tak nízké IQ. Opět film stopnu a zbytek dopovím (fond tedy založen byl, Larry našel přítelkyni). Opět reflexe zhlédnuté části filmu.

Jak se Larry cítil, když zjistil, že má IQ 67?

Proč se tak cítil?

Jak si myslel, že se k němu ostatní budou chovat?

Pustím závěr filmu (1,5 min), kde je vidět, jak je Larry se svou dívkou, jak jí požádal o ruku, jak je zástupce úřadu, u kterého Larryho sousedé založili fond, překvapen, že zrovna sousedé zakládali tento fond (ukázka lidské solidarity).

23 min

3) Diskuse po filmu

Co si myslíte o Larrym?

Jakou má povahu?

Co si myslíte o jeho sousedech?

7 min

4) Objasnění pojmu handicap

a) Co je to tedy handicap?

- mentální postižení x tělesné postižení

b) Může člověk za to, že je nějak handicapovaný?

c) Může takový člověk běžně fungovat ve společnosti lidí bez postižení?

d) Pokud ano, za jakých podmínek?

e) Setkali jste se někdy s handicapovaným člověkem?

f) Jak jste se k němu chovali?

7 min

5) Závěr, shrnutí a reflexe hodiny.

2 min

<u>Ročník:</u> 7. B	<u>Časová dotace:</u> 45 min
<u>Vyučovací hodina:</u> 2.	<u>Počet žáků ve třídě:</u> 14
<u>Tematický okruh:</u> vnitřní svět člověka, osobní rozvoj, sebepoznávání	<u>Mezipředmětové vztahy:</u> Výchova ke zdraví
<u>Hodina s dokumentárním filmem:</u> NE	<u>Název filmu:</u>
<u>Cíle hodiny:</u> žák ví, co znamená a obnáší mentální retardace, život s handicapem. Je solidární, ohleduplný k handicapovaným lidem, má k nim úctu. Žák si uvědomí hodnotu spolupráce, sounáležitosti, vzájemné pomoci, respektu k druhým a případně dokáže pomoci.	
<u>Učební pomůcky, didaktická technika:</u> tabule, text o handicapovaném	
<u>Příprava učitele:</u> - stanovení cíle hodiny - zvolení vhodné motivace (brainstorming) - příprava doplňujících aktivit (vyhledání příběhu o handicapovaném apod.) - dohledání informací	
<p style="text-align: center;"><u>Samotný plán hodiny:</u></p> <p>1) Motivace</p> <p>brainstorming – <i>co je to HANDICAP?</i></p> <p>Silné x slabé stránky¹¹² - žáci v sešitu vytvoří dva sloupce jeden s nadpisem silné stránky a druhý s nadpisem slabé stránky. Následně se zamyslí nad svými silnými a slabými stránkami a zapisují je do příslušných sloupců.</p> <p>Kdo bude chtít, přečte nám nahlas, co si zapsal.</p> <p>I slabé stránky mohou být handicapem. Handicap nedělá z lidí méněcenné bytosti. Nikdo není dokonalý, každý má nějaký nedostatek, handicapem.</p> <p style="text-align: right;">10 min</p> <p>2) Objasnění pojmu handicap</p> <p><i>a) Co je to tedy handicap? - mentální postižení x tělesné postižení</i></p> <p><i>b) Může člověk za to, že je nějak handicapovaný?</i></p> <p><i>c) Může takový člověk běžně fungovat ve společnosti lidí bez postižení?</i></p> <p><i>d) Pokud ano, za jakých podmínek?</i></p> <p><i>e) Setkali jste se někdy s handicapovaným člověkem?</i></p>	

¹¹² Aktivita inspirována přípravou na hodinu autorky Vlasty Vyčichlové, dostupné z WWW: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/632/mentalne-postizeni-mezi-nami.html/>.

f) Jak jste se k němu chovali?

g) Máte sami nějaké zkušenosti s handicapovanými?

h) co jsou to bariéry, co jsou to kompenzační pomůcky?

15 min

3) Text

Příběh handicapovaného člověka.

Žáci pracují ve dvojicích.

Žáci mají říct, jaké má popisovaný člověk v textu možnosti, co dělá, čím se živí atd. (předpovědi)

Nakonec žákům prozradím, že se jedná o Stephena Hawkinga, úspěšného a uznávaného anglického teoretického fyzika, jenž získal řadu ocenění, žije plnohodnotný život, je ženatý, komunikuje skrze počítač atd.

Cílem aktivity je, že i handicapovaní mohou být kvalitní osobnostmi a žít hodnotný život.

Text:

...Bylo mu dvacet a čekala jej slibná budoucnost. Jenže právě v té chvíli přišel největší zlom v jeho životě. Hawking začal mít problémy s koordinací pohybu. Na začátku r. 1963 lékaři diagnostikovali amyotrofickou laterální sklerózu (ALS). Je to nevyléčitelná genetická choroba pohybových nervů: rychle se šířící ochrnutí těla, které do 3 let končí smrtí. Brzy se ocitl na vozíku a čekal na smrt. Hawkingova nemoc ale pomaličku postupovala. Jeho řeč byla od konce 70. let nesrozumitelná a nakonec přestal mluvit úplně...

10 min

4) zkouší se podepsat druhou rukou, než kterou píše, zkouší namalovat obrázek, vidí jak je to obtížné

6 min

5) Závěr, shrnutí a reflexe hodiny.

2 min

<u>Ročník:</u> 8. B	<u>Časová dotace:</u> 45 min
<u>Vyučovací hodina:</u> 2.	<u>Počet žáků ve třídě:</u> 19
<u>Tematický okruh:</u> vnitřní svět člověka, osobní rozvoj, sebepoznávání	<u>Mezipředmětové vztahy:</u> Výchova ke zdraví
<u>Hodina s dokumentárním filmem:</u> ANO	<u>Název filmu:</u> <i>Johanna – z pekla do ráje</i> Thomas Danielsson; Švédsko / 2003 / 28 min.
<u>Cíle hodiny:</u> Žák ví, co je to šikana, dokáže odlišit šikanu od škádlení, ví, jak šikana může člověku ublížit. Žák je solidární, má úctu k druhému člověku, má schopnost zaujmout pevný postoj proti šikanování, uvědomí si hodnotu soucítění, respektu k druhým, případně dokáže pomoci. Cílem je také zvýšení povědomí o příčinách a následcích šikany	
<u>Učební pomůcky, didaktická technika:</u> promítací technika, DVD <i>Johanna – z pekla do ráje</i> (poskytnutý Člověkem v tísní), školní tabule	
<u>Příprava učitele:</u> - stanovení cíle hodiny - zhlédnutí filmu - zvolení vhodné motivace – jako motivace zvolen film - úvod do filmu - příprava reflexe a otázek k žákům, které se týkají projekce (případně dohledání informací, na které by se žáci mohli ptát apod.) - příprava doplňujících aktivit - samotné ozkoušení školní techniky, zda film lze ve škole spustit	
<p style="text-align: center;"><u>Samotný plán hodiny:</u></p> <p>1) motivace – film Film trvá 28 min (promítla jsem pouze 24 min) Promítla jsem zásadní část filmu, zbytek jsem žákům dovyprávěla.</p> <p style="text-align: right;">24 min</p> <p>2) reflexe filmu – pocity, diskuse <i>Proč si myslíte, že Johannu šikanovali?</i> <i>Myslíte si, že měla skutečně velký nos? – agresor si vždy důvod najde...</i> <i>Koho šla nejdříve požádat o pomoc?</i> <i>Jak se učitelka zachovala?</i> <i>Jak se Johanna cítila?</i> <i>Jak proti tomu začala bojovat?</i> <i>Kdybyste chodili do třídy s Johannou a všimli si, že něco není v pořádku, snažili byste se nějak pomoci?</i> <i>Jak se asi Johanna cítila?</i></p>	

Proč si myslíte, že na té střední, další škole to nebylo o mnoho lepší než na základní?	
Kdo se stává obětí šikany? Jaký je agresor?	
	6 min
3) Vymezení pojmu šikana společně se třídou (zapisujeme na tabuli)	
	5 min
4) hledání možnosti řešení, jak by se měli zachovat svědci šikany, jaké možnosti má oběť, svědek šikany	
→ sepisování na tabuli na koho se mohou obrátit	
	4 min
5) Shrnutí, závěr a reflexe hodiny.	
	3 min

<u>Ročník:</u> 8. A	<u>Časová dotace:</u> 45 min
<u>Vyučovací hodina:</u> 2.	<u>Počet žáků ve třídě:</u> 18
<u>Tematický okruh:</u> vnitřní svět člověka, osobní rozvoj, sebepoznávání	<u>Mezipředmětové vztahy:</u> Výchova ke zdraví
<u>Hodina s dokumentárním filmem:</u> NE	<u>Název filmu:</u>
<u>Anotace filmu:</u>	
<u>Cíle hodiny:</u> Žák ví, co je to šikana, dokáže odlišit šikanu od škádlení, ví, jak šikana může člověku ublížit. Žák je solidární, má úctu k druhému člověku, má schopnost zaujmout pevný postoj proti šikanování, uvědomí si hodnotu soucítění, respektu k druhým, případně dokáže pomoci. Cílem je také zvýšení povědomí o příčinách a následcích šikany	
<u>Učební pomůcky, didaktická technika:</u> tabule, text s příběhem oběti šikany	
<u>Příprava učitele:</u> - stanovení cíle hodiny - zvolení vhodné motivace - příprava doplňujících aktivit	
<u>Samotný plán hodiny:</u> 1) motivace – aktivita (<i>stoupne si ten, kdo....</i> - má sourozence, stoupne si ten, kdo má psa, kdo chodí do 8. třídy atd.) → všichni máme něco společného, všichni jsme nějak odlišní. Proto není pravda, že je	

šikanován pouze ten, kdo je nějak odlišný, všichni jsme nějak odlišní a všichni máme zároveň něco společného, oběti šikany se tedy může stát kdokoli....

5 min

2) Rozdělení do 4 skupin - rozdělení podle barev

2 min

3) Kořeny a kmeny (princip metody viz výše) – šikana

Co je to šikana?

Co je psychická šikana?

Co je fyzická šikana?

Co je kyberšikana?

Postupně nám zástupce skupiny přečte, k čemu skupina došla, jaké odpovědi nasbírali, potom společně se třídou doplňujeme, shrneme.

Doplníme, sepíšeme na tabuli

23 min

4) Rozdám žákům do dvojice text s příběhem.

Text:

Naše dcera chodí do čtvrté třídy. Asi tak poslední měsíc jsme si s manželem všimli změny jejího chování. Předtím se do školy vždycky těšila a najednou si začala vymýšlet různé důvody, proč tam jít nemůže. Bolest hlavy, bříška atd. Nezdálo se nám to a snažili jsme se zjistit, co se děje. Nic jsme z ní však nedostali. Až teď jsem ji přistihla, jak mi z peněženky vybírá drobné. Zeptala jsem se jí, co to dělá a proč. To, co mi řekla, mi doslova vyrazilo dech. Rozplakala se a svěřila se mi, že ji už několik týdnů otravují dva kluci ze sedmé třídy. Musí jim několikrát v týdnu nosit peníze. Když nemá, tak jí třeba vysypou tašku a vyhrožují, že si na ni počkají před školou a zbijí ji. Natálka se jich samozřejmě bojí. A tak nám každý den vybírala z peněženky po pětikorunách a dvoukorunách peníze, abychom nic nepoznali a aby u sebe vždycky něco měla, kdyby za ní ti kluci přišli.

Úplně to mnou otřásl a chtěla jsem jít okamžitě do školy. Když přišel manžel z práce, probrali jsme to a rozhodli se, že druhý den zajdeme do ředitelny a vše oznámíme. Natálka ale začala strašně plakat a prosila nás, abychom to nedělali, že jí ti kluci vyhrožovali. Když na ně prý bude žalovat, zažije takové peklo, jaké si neumí představit. Nemůžeme z ní ani dostat, jak se ti kluci jmenují, aby si to šel manžel vyřídit přímo s nimi a s jejich rodiči.

Dcerku jsem na tenhle týden omluvila ze školy, nechala jsem ji doma, aby se zklidnila. A pořád s manželem přemýšlíme, jak se zachovat, co udělat.

V žádném případě to nechceme nechat jen tak, ti kluci s tím musí okamžitě přestat. Máme ale obavu, aby pak Natálka peklo opravdu neměla

Když si žáci text přečtou, zadám jim úkol –	
<i>Co byste dělali, kdybyste o tom, co se Natálce děje, dozvěděli?</i>	
<i>Jak byste jí pomohli?</i>	
Ve dvojici mají najít řešení.	
Pak společně se třídou sepisujeme na tabuli řešení, jaké možnosti má oběť, svědek šikany → sepisování na tabuli (např. rodina, učitel, výchovný poradce, linky důvěry, poradny,...)	
	12 min
5) závěr - zlaté pravidlo morálky -: „nečiň jiným to, co nechceš, aby činili tobě“	
	3 min

<u>Ročník:</u> 9. B	<u>Časová dotace:</u> 45 min
<u>Vyučovací hodina:</u> 2.	<u>Počet žáků ve třídě:</u> 15
<u>Tematický okruh:</u> vztahy ve společnosti, lidská práva, vnitřní svět člověka, osobní rozvoj	<u>Mezipředmětové vztahy:</u> Výchova ke zdraví
<u>Hodina s dokumentárním filmem:</u> NE	<u>Název filmu:</u>
<u>Anotace filmu:</u>	
<u>Cíle hodiny:</u> Žák dokáže odlišit hádku a domácí násilí, rozezná formy fyzického a psychického násilí, ví kam se obrátit, pokud se stane obětí domácího násilí či svědkem domácího násilí, uvědomí si svůj postoj k domácímu násilí, dokáže zabránit nebo alespoň nahlásit domácí násilí.	
<u>Učební pomůcky, didaktická technika:</u> školní tabule, připravené lístečky s výroky, okopírovaný text s příběhem do dvojice	
<u>Příprava učitele:</u> - stanovení cíle hodiny - zvolení vhodné motivace (brainstorming) - příprava doplňujících aktivit	
<u>Samotný plán hodiny:</u> 1) Úvod do hodiny – téma dnešní hodiny: domácí násilí (na tabuli) Brainstorming - Domácí násilí - co to je? Začneme tedy rozlišovat formy domácího násilí, žáci zkouší říkat příklady: Fyzické násilí, psychické násilí, sexuální zneužívání, sociální izolace, ekonomická kontrola	

Domácí násilí se často vyskytuje v několika formách současně, navíc má vzrůstající tendenci – psychické násilí se často vyhroť v násilí fyzické.

7 min

2) Motivace – **pravdivé x nepravdivé výroky**¹¹³

Rozdám každému ze žáků jeden výrok. Každý ze žáků nám výrok přečte a řekne, zda je pravdivý či nepravdivý.

Nad výroky diskutujeme.

Pravdivé výroky

Cirhóza (tvrdnutí) jater je nevyléčitelná nemoc, často způsobená nadměrným užíváním alkoholu.

Alkohol je častou příčinou rozpadu rodin.

Alkohol vyvolává v některých lidech zvýšenou agresivitu.

Dospělí lidé, kteří hodně pijí, mají v porovnání s těmi, kdo nepijí, potíže zapamatovat si nové informace.

Alkohol je společensky tolerovaná droga.

Věta: „Jsi ubožačka, která nic pořádně neumí,“ je projevem domácího násilí.

Opustit partnera je nutné hned po prvním napadení.

Jedním z projevů domácího násilí je také snaha převzít naprostou kontrolu nad tím, co partner dělá.

Oběťmi domácího násilí jsou také děti a starší lidé.

Týrání osoby žijící ve společné domácnosti je trestný čin.

Některou z forem domácího násilí zažívají ve svém životě čtyři z deseti žen.

Češi jsou na třetím místě, co se týče největší konzumace alkoholu na světě.

Alkoholismus lze považovat za duševní chorobu.

Nepravdivé výroky

Řídit lze v ČR až do hodnoty 0,5% alkoholu v krvi.

Závislost alkoholu je pouze psychická, nikoliv fyzická.

Pití alkoholu v těhotenství není nebezpečné.

Schopnost udržet pozornost a soustředit se není ovlivněna konzumací alkoholu.

Alkohol je stimulující lék.

Člověk pod vlivem alkoholu má rychlejší reflexe.

Vyhrožování a zastrašování není znakem domácího násilí.

Dojde-li k domácímu násilí je často chyba také na straně oběti (může si za to částečně sama)

10 stupňové pivo není alkohol.

Domácí násilí se objevuje pouze mezi partnery s nižším než středním vzděláním.

Hádka partnerů je projevem domácího násilí.

Vím-li o probíhajícím domácím násilí v mém okolí, je lepší nechat danou rodinu, ať si své problémy řeší sama.

Alkohol není droga.

10 min

2) Do dvojice rozdám text – příběh oběti násilí

Paní I. se seznámila se svým budoucím manželem, panem R., když jim bylo oběma něco po dvaceti. Byl to milý muž, často jí dával dárky, rád vyprávěl. Byl velmi oblíbený v kolektivu. Líbil se mnoha ženám, ale vždy se paní I. dušoval, že patří jen jí. Paní I. po třech letech známosti

¹¹³ Aktivita převzata z metodiky Jednoho světa na školách, dostupné z WWW: http://www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnsfilmpdfgames_105.pdf.

otěhotněla, a tak byla svatba. Manželé si vystavěli dům, který byl z větší části zaplacen z úspor paní I. Paní I. chtěla dát své rodině skvělé zázemí, a tak pracovala na domě a zahradě, zlepšovala, co mohla, vkládala tam veškeré své prostředky. Po narození druhého dítěte paní I. zjistila, že ji manžel podvádí. V následné hádce ho označila za děvkaře. Manžel se na ni vrhl a krutě ji zbil s tím, že to, co tu vypráví je lež a ona sama že je mu nevěrná, že už ji sleduje pár let a že pochybuje o tom, že její druhé dítě je skutečně jeho. Druhý den se pan R. dostavil s kyticí, a žádal o odpuštění. Sliboval hory doly a paní I. mu odpustila. Po několika měsících však zjistila, že manžel ji stále podvádí. Oznámila mu, že se s ním rozvede. Pan R. na ni znovu zaútočil, zlomil jí klíční kost, nosní přepážku a zápěstí. Dva dny jí zakazoval jít k lékaři s tím, že jinak zabije toho parchanta, čímž myslel jejich druhého syna.

Žáci si příběh přečtou, pak ve dvojici přemýšlí:

Jsou zde znaky domácího násilí?

Co byste dělali, kdyby se na ně oběť násilí obrátila, že potřebuje pomoci?

Jak byste pomohli oběti domácího násilí, co byste jí poradili?

Myslíte si, že je správné, když žena zůstává s mužem násilníkem kvůli dětem?

Žáci nejdříve diskutují ve dvojicích, poté společně hledáme se třídou řešení a možnosti.

Shrnutí, jaké má oběť možnosti.

Na koho se tedy můžete obrátit a co od dané instituce můžete očekávat? (policie, zdravotníci, soud, intervenční centra, specializované poradny...)

Typy na linky bezpečí (Bílý kruh, Proferm, Acorus, Rosa apod.), www.stopnasili.cz

13 min

3) Žáci se pokusí popsat oběť domácího násilí, jaká je, jaké má vlastnosti

Cíl: obětí může být kdokoliv i muži (lidé si většinou myslí, že oběťmi jsou lidé s nižším vzděláním, ustrašené, bojácné, submisivní ženy nebo homosexuální muži – vyvrátit tyto mýty)

Zkusíme analyzovat agresora.

Kdo všechno se může stát obětí domácího násilí? (děti, senioři, postižení...)

8 min

4) Na konci hodiny přečtu žákům statistiky (*které se objevují také v dokumentárním filmu*)

Podle statistik zažilo u nás některou z forem násilí ze strany svého partnera 38 % žen.

Psychicky nátlak a ponižování přitom považuje za násilí 80 % žen a jen 69 % mužů.

V naší společnosti navíc převažuje mínění, že násilné chování partnera obětím nevedí.

Děti svědky 81 % případů domácího násilí.

<p><i>V České republice považuje 42 % obětí fyzické napadení za něco, co se prostě stává.</i></p> <p><i>V naší společnosti navíc převažuje mínění, že násilné chování partnera obětí nevádí.</i></p> <p><i>61 % obyvatel ČR je dokonce přesvědčeno, že obětmi domácího násilí se stávají slabé a bojácné ženy.</i></p> <p><i>Statistiky říkají, že pouhých 9 % případů napadení partnerem je ohlášeno na policii.</i></p> <p><i>Soud projednává 3 % incidentů</i></p> <p>Soudním rozsudkem končí 1 % případů.</p>	
	6 min
5) Shrnutí, závěr a reflexe hodiny.	2 min

<u>Ročník:</u> 9. A	<u>Časová dotace:</u> 45 min
<u>Vyučovací hodina:</u> 4.	<u>Počet žáků ve třídě:</u> 19
<u>Tematický okruh:</u> vztahy ve společnosti, lidská práva, vnitřní svět člověka, osobní rozvoj	<u>Mezipředmětové vztahy:</u> Výchova ke zdraví
<u>Hodina s dokumentárním filmem:</u> ANO	<u>Název filmu:</u> <i>To všechno z lásky</i> Tomáš Kudrna / ČR / 2005 / 28 min. Doporučený věk: 14+
<u>Cíle hodiny:</u> žák dokáže odlišit hádku a domácí násilí, rozezná formy fyzického a psychického násilí, ví kam se obrátit, pokud se stane obětí domácího násilí či svědkem domácího násilí, vytvoří si vlastní postoj k porušování základních lidských práv, uvědomí si svůj postoj k domácímu násilí, uvědomí si hodnotu základních lidských práv, dokáže zabránit nebo alespoň nahlásit domácí násilí.	
<u>Učební pomůcky, didaktická technika:</u> promítací technika, DVD <i>To všechno z lásky</i> (poskytnutý Člověkem v tísní), školní tabule	
<u>Příprava učitele:</u> <ul style="list-style-type: none"> - stanovení cíle hodiny - zhlédnutí filmu - zvolení vhodné motivace - úvod do filmu - otázka žákům 	

- následná příprava otázek k žákům, které se týkají projekce (případně dohledání informací, na které by se žáci mohli ptát, apod.)
- příprava reflexe filmu
- příprava doplňujících aktivit
- samotné ozkoušení školní techniky, zda film lze ve škole spustit

Samotný plán hodiny:

1) Motivace – ***pravdivé x nepravdivé výroky***¹¹⁴

Rozdám každému ze žáků jeden výrok (viz *příprava na hodinu 9. A*). Každý ze žáků nám výrok přečte a řekne, zda je pravdivý či nepravdivý.

Na výroky diskutujeme.

6 min

2) Projekce filmu (film je dlouhý, ale je velmi emotivní a je vhodné ho promítnout do konce)

28 min

3) Reflexe filmu – pocity, otázky, diskuse

Co je to tedy domácí násilí?

Jaké formy může mít domácí násilí (psychické, fyzické, ekonomická kontrola, sociální izolace)?

6 min

4) ***Jak byste pomohli oběti domácího násilí, co byste jí poradili?***

Žáci nejdříve diskutují ve dvojicích, poté společně hledáme se třídou řešení a možnosti.

Shrnutí, jaké má oběť možnosti (sepisování na tabuli)

3 min

5) Shrnutí, závěr a reflexe hodiny.

2 min

¹¹⁴ Aktivita převzata z metodiky Jednoho světa na školách, dostupné z WWW: http://www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnsfilmpdfgames_105.pdf.

Příloha č. 4

Fotografická dokumentace realizace praktické části DP (výuka v hodině výchovy k občanství, kde jako didaktická pomůcka byl použit dokumentární film; zde konkrétně ve třídě 6. A – film Jsem silný)

Obrázek 1

Obrázek 2

Příloha č. 5

Ukázka zpracované metodiky Jednoho světa na školách k filmu Jsem silný.¹¹⁵

Název aktivity: **ČARODĚJ ZEMĚMOŘÍ**

ČAS: 40 minut

CÍLE:

- uvědomit si situace, které mně nahánějí strach
- uvědomit si principy zvládání strachu

POMŮCKY:

pracovní list pro každého, tužky

POSTUP:

- žáky rozdělíme do malých skupin
- každý žák dostane svůj pracovní list s textem a úkoly; zadáme čas na zpracování
- první úkol plní žáci samostatně, na ostatních spolupracují se spolužáky ve skupinách

REFLEXE:

Při této aktivitě doporučujeme reflektovat práci skupin i jednotlivců průběžně a vždy shrnout závěry k jednotlivým úkolům.

AUTORKA:

Lenka Magdalena Pekařová

PRACOVNÍ LIST

ČARODĚJ ZEMĚMOŘÍ

1. Přečtete si následující text. Jaké poučení si můžete z tohoto příběhu vzít? Znáte situaci, kterou by podobný přístup pomohl vyřešit? Pokuste se vyjádřit svůj názor nebo zkušenost několika větami.

ČARODĚJ ZEMĚMOŘÍ

U. K. Le Guinová

(shrnutí příběhu)

Tento příběh vypráví o mladíkovi, který se učí být kouzelníkem. Jmenuje se Ged. Jednou se nechá

vyprovokovat závistivým spolužákem k měření sil. Nechce se nechat zahanbit a vychloubá se, že svou kouzelnou mocí vzkřísí krásnou pannu, která je tisíc let pohřbena na dně moře. Obrovskou sílu, kterou uvolní, ale nezvládne. Svět se roztrhne a ven unikne Stínová příšera. Ged musí před příšerou, kterou vzkřísil svou pýchou, utíkat. Bojí se, že ho zničí. Nakonec si ale uvědomí, že útěk k ničemu nevede – aby nad příšerou zvítězil, musí se jí postavit. Postaví se jí tváří v tvář a pojmenuje ji. Tim se osvobodí. Osvobodí se od strachu, který je součástí každého z nás, který nás uštve a polapí, když se mu nepostavíme tváří v tvář.

¹¹⁵ Dostupné z WWW Jeden svět na školách:

http://www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnsfilmpdfgames_87.pdf

2. Po přečtení níže uvedené definice fobie se pokuste se skupinou spolužáků popsat konkrétní příklad, jak se fobie projevuje. Můžete použít situace ze svého života nebo ze svého okolí. Fobie je psychická porucha, která se vyznačuje chorobným strachem z různých zvířat, předmětů, situací a jiných jevů.

Nesmyslnost těchto představ si postižený uvědomuje, ale není schopen je vlastní vůlí potlačit.

3. Dopište věty tak, aby dávaly smysl. O jednotlivých výrocích diskutujte se spolužáky.

Když mam strach, ...

Fobie je ...

Můj kamarád má strach z pavouků a já ...

Když někoho vystraším, ...

Při zvládání mého strachu mi pomáhá ...

Když má někdo strach, můžu mu pomoci tím, že ...

Člověku, který trpí fobií, bych poradil/-a ...